

MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ PROGRAMI

SELANİK'TE KİLİSELER VE ETNİK KİMLİK
İNŞASI

(Yüksek Lisans Tezi)

DANIŞMAN
Prof. Dr. Süleyman KIZILTOPRAK

HAZIRLAYAN
20096408 Ahmet ÖZGER

İstanbul- 2012

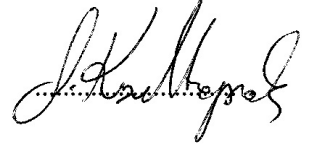
Ahmet ÖZGER tarafından hazırlanan **Selanik'te Kiliseler ve Etnik Kimlik İnşası** adlı bu çalışma aşağıda adları yazılı jüri üyelerince Oybirliğiyle / ~~Oyçokluğuyla~~ Yüksek Lisans Tezi olarak Kabul Edilmiştir.

Kabul (Sınav) Tarihi : 18 / 06 / 2012

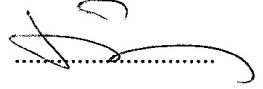
(Jüri Üyesinin Ünvanı , Adı , Soyadı ve Kurumu) :

İmzası :

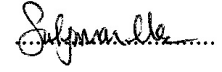
Jüri Üyesi : Prof.Dr.Süleyman KIZILTOPRAK (Danışman)

Jüri Üyesi : Prof.Dr.Ufuk GÜLSOY (M.Ü.Öğr.Üy.)

Jüri Üyesi : Yrd.Doç.Dr.Süleyman ELİK (İstanbul Medeniyet Üniv.)

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	V
ÖNSÖZ.....	VI
ÖZET.....	VII
ABSTRACT.....	IX
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM.	
1.1. OSMANLI ÖNCESİ VE OSMANLI DÖNEMİNDE BALKANLAR, BALKANLAR’DA AZINLIK HAKLARININ TARİHÇESİ VE AZINLIK HUKUKU	
1.1.1 .OSMANLI İMPARATORLUĞU ÖNCESİ BALKANLARDA GENEL DURUM.....	5
1.1.2. OSMANLI DÖNEMİNDE BALKANLARIN YAPISI.....	7
1. 2. AZINLIK HUKUKU’NUN TARİHİ GELİŞİMİ.....	8
1. 3. OSMANLI DEVLETİNDE AZINLIK TANIMI.....	10
1. 4. TANZİMAT FERMANI ÖNCESİ AZINLIKLARIN DURUMU ...	12
1. 5. TANZİMAT FERMANINDAN SONRAKİ DÖNEMDE AZINLIKLAR...	13
2. BÖLÜM	
2.1 BALKANLARDA DEVLETLERİN OLUŞUM SÜREÇLERİ VE MİLLİ KİLİSELER	
2.11. BALKAN MİLLETLERİNİN ULUSLAŞMA ÇABALARI VE KENDİLERİNE ÖZGÜ BİR MİLLİ KİLİSEYE SAHİP OLMA İSTEKLERİ.....	16
2.2. YUNAN BAĞIMSIZLIK HAREKETLERİ VE BAĞIMSIZ YUNAN DEVLETİNİN KURULMASI.....	18
2.3. BULGAR BAĞIMSIZLIK HAREKETLERİ.....	24
2.3.1 BULGAR EKSAHRLIĞININ KURULUŞU.....	28
2.4. SIRP BAĞIMSIZLIK HAREKETLERİ.....	31
2.4.1 SIRP BAĞIMSIZ DEVLETİNİN KURULMASI.....	34
2.5. ROMEN BAĞIMSIZLIK HAREKETLERİ.....	37
2.6. ARNAVUTLUK BAĞIMSIZLIK HAREKETLERİ.....	43

3.	BÖLÜM	
3.1.	TARİH’TE VE OSMANLI DÖNEMİNDE SELANİK ŞEHİRİ	
3.1. 1.	TARİHTE SELANİK	47
3.1.2.	OSMANLI DÖNEMİ’NDE SELANİK ŞEHİRİ.....	48
3.1.3.	SELANİK KENTİNİN COĞRAFİ KONUMU.....	49
3.1.4.	SELANİK KENTİNİN FİZİKİ VE İDARİ YAPISI.....	51
3.1.5.	TARİHTE SELANİK KENTİ’NİN SOSYAL HAYAT YAPISI.	53
4.	BÖLÜM	
4.1.	KİLİSE DEFTERLERİNE GÖRE SELANİK’TE ETNİK KİMLİK İNŞASI VE KİLİSELER	
4. 1.1.	KİLİSE DEFTERLERİNE GÖRE İNŞA EDİLEN YAPILAR VE KİLİSENİN ETNİK KİMLİK İNŞASINA KATKILARI...	58
4.2.	BAĞIMSIZLIĞA GİDEN YOLDA KİLİSELERİN ROLÜ, OSMANLI DEVLETİ’NİN ÇÖZÜM GAYRETLERİ	64
.	SONUÇ.....	73
	EKLER	76
	BELGELER	123
	KAYNAKÇA.....	125
	ÖZGEÇMİŞ.....	140

KISALTMALAR

a.g.e :Adı Geçen Eser
a.g.m : Adı geçen makale
Bkz : Bakınız
B.T.T.D: Belgelerle Türk Ttarihi Dergisi
Çev : Çeviren
a.e :Aynı Eser
A.sl. : Aynı salname
BM : Birlesmis Milletler,
BOA :Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C. : Cilt
Çev. : Çeviri
DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi
İA : İslam Ansiklopedisi
Haz : Hazırlayan
MC : Milletler Cemiyeti
S :Sayı
s. : Sayfa
Ün :Üniversite
TTK : Türk Tarih Kurumu
Yay. :Yayınlayan

ÖNSÖZ

Birçok etnik ve dini unsurların çatışmasıyla şekillenen Balkanlar, şüphesiz en uzun barış dönemini Osmanlı Devletinin egemenliği ile birlikte yaşamıştır. Çünkü huzur ve istikrar ancak Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti ile sağlanmıştır. Bu da uygulanan hoşgörü ve iskân politikası içerisindeki adalet mekanizmasının işletilmesinin bir sonucudur. Öyleki Osmanlı tebasının sahip olduğu temel hak ve özgürlüklerinin tamamına neredeyse azınlıklar da sahip olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin çatısı altında güvenli bir şekilde yaşayan Balkan Milletleri, istisnai durumlar dışında mümkün olduğunca, kendi kimliklerini koruyabilmiş, eğitimlerini yapmış, okul ve kiliseler inşa etmiş, ibadetlerini rahatlıkla yapabilişlerdir. Azınlıklara tanınan bu haklar; özellikle dini mabetlerinin inşası ile kendi kiliseleri etrafında toparlanmalarına, kimliklerini muhafaza ederek kendilerini bir millet olarak duymalarına fiilen imkân sağlamıştır. Böylece milli birliklerini, din birliği ile de pekiştirmişlerdir.

Sonuç olarak, uzun yıllar boyunca problemlili, sancılı ve zor bir coğrafya olan Balkan bölgesinin çok karışık etnik ve dini yapısı ile beraber kilise mücadeleleri, milli kiliseler kurma ve kurulan bu kiliseler etrafında Selanik Kilise Defterlerinden yararlanılarak kimlik inşası ele alınacaktır.

Tezimin hazırlanmasında, konunun seçilmesinden yazılmasına kadar, her konuda yardım ve desteğini esirgemeyen Sayın Hocam Prof. Dr. Süleyman KIZILTOPRAK'a sonsuz teşekkürlerimi arz ederim. Yine bu süreçte bana moral ve motivasyon açısında desteklerini esirgemeyen ailem ve arkadaşlarıma da teşekkürü bir borç bilirim.

Ahmet ÖZGER

ÖZET

Gerek jeo-stratejik konumu, gerekse jeo-politik ve jeo-kültürel yapısı sebebiyle Balkanlar, modern tarih araştırmalarında önemli bir yere sahiptir. Bir geçiş güzergâhı konumunda olan bu bölge tarih boyunca birçok göç almıştır. Fransız İhtilalinden sonra milliyetçilik hareketlerinin yayılmasıyla, çok karışık bir etnik ve dini yapıya sahip olan bölge, uzun yıllar boyunca uluslararası alanda gündemde kalmıştır. Bizans egemenliğinden sonra Balkanlar'da huzur ve istikrar ancak Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti ile sağlanmıştır. Azınlık durumuna düşen buradaki gruplar, kendi din ve kültürlerini koruyabilmeleri bir ölçüde Osmanlı Devleti'nin bölgede uyguladığı Millet Sistemi'nin inşası neticesinde mümkün olmuştur.

Balkan milliyetçiliğinin temel özelliklerden birisi de, etnik kimliğe dayalı Milliyetçilik hareketinin yayılması ve buna paralel olarak kilisenin siyasal etkinliğini artırmasıdır. Osmanlı Devleti'nin topraklarını koruma yeteneğinin giderek azalması üzerine, Balkan toprakları diğer büyük güçlerin göz diktiği bir ganimet alanı haline gelmiştir. XVIII. Yüzyıldan itibaren dış güçler, bu topraklarda hâkimiyet tesis etmek için hem Osmanlı Devleti ile hem de birbirleriyle rekabet ettiler.

Balkan yarımadasının 1804 ile 1887 yılları arasındaki dönemi, ulusal isyanlar ve özgürlükçü ideolojilerin inşası konuları etrafında geçmiştir. XIX. Yüzyıl başlarından itibaren imparatorluktan ayrılmayı hedef edinen milliyetçi hareketler kendilerine özgü bir milli kilise gerçekleştirmek için harekete geçmişlerdir. Bu durum, hareketi gerçekleştirenlere ruhani sahada olsa da, bir merkez etrafında toplanmalarına ve kendilerini bir millet olarak hissetmelerine imkân sağlamıştır.

Yunanistan'ın bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkması sırasında Bulgarlar kendilerine özgü bir milli kiliseye sahip olma isteği ile 1820'lerde harekete geçen ilk grup olmuştur. Böylece kendi kiliseleri etrafında toplanarak milli birliklerini, din birliği ile de pekiştirmiş oldular. Bu gelişme diğer balkan azınlık grupları içinde örnek teşkil etmiştir. Nitekim bunun üzerine Sırlar ve Ulahlar da bu durum karşısında milli kiliseler kurma hevesine kapılmışlardır.

Anahtar Kelimeler; Azınlık, Selanik, Milli Kilise, Balkan Toprakları, Milliyetçilik Çağı

ABSTRACT

Balkans have an important place in modern history studies in terms of its geo-strategic position and geo-political and geo-cultural structure. Being situated as a passing route the region received a lot of migrations throughout history. The French revolution spread the Nationalism in the region and due to its highly diverse ethnic and religious structure the Balkans have been on the international agenda for a long time. After the Byzantian rule the peace and stability have been maintained in the Ottoman era. The resident groups have become minorities in time but they have been able to maintain their faith and culture with the protective Nation System of the Ottoman Empire.

One of the main aspects of Balkan nationalism was that it had a focus on ethnic orientation and the influence of the church grew in paralel to the rise of nationalism. When the Ottomans lost their ability to keep the territorial integrity of the empire Balkans became an unprotected area which attracted the attention of Great Powers. In the 18th century the external powers carried out a rivalry both with the Ottoman Empire and each other.

The era between 1804 and 1887 has been shaped around the national uprisings and construction of liberterian ideologies. From the outset of 19th century the nationalist movements targeted secession from the Empire and they moved to create a national church to do so. This provided them with an opportunity to gather around a center, -be it a religious one- and the distinct feeling of being a nation.

The first people to move towards having a national church has been the Bulgarians who have been trying to secede from Greece. This move stregthened the efforts to build a national unity around an ethnic orientation with a religious one. Their success set an example for the other Balkan groups. The Serbs and Wallachians had aspirations of founding a national church after the Bulgarians.

Keywords: Minority, Saloniki, National Church, Balkan Territories, The Age of Nationalism

GİRİŞ

Balkanlar stratejik ve jeopolitik konumu itibariyle hem Avrupa'nın hem dünyanın önemli bölgelerinden biridir. Bir geçiş güzergahı konumunda olan bu bölge tarih boyunca bir çok göç almıştır. Bölge, göçebe gruplar ile buradaki yerli halk arasında kendi kültürlerini benimsetme mücadelelerine sahne olmuştur. Böylece fethi gerçekleştirip buraya yerleşen büyük gruplar, bölgedeki farklılığın daha da artmasına yol açmıştır. Çok karışık bir etnik ve dini yapıya sahip olduğundan, uzun yıllar boyunca problemlili ve sancılı bir bölge olmuştur. Balkanlar'da huzur ve istikrar ancak Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti ile sağlanmıştır.

Balkanlar genellikle kutsal kitapları olmayan, bazı kutsal yaratıklara ve nesnelere inanan bir nevi Totemizm inancına sahip topluluklardan oluşmaktaydı. Bu dönemde genel olarak eski Yunan halk dininin bütün yarımada da etkin konumda olduğu görülmüştür.¹

Hristiyanlığın bölgede yayılmaya başlaması III. ve IV. Yüzyıllarda görülmektedir. Özellikle Bizans'ın bölgede etkinliğini artırmasıyla Balkanlar hızlı bir şekilde Hristiyanlaşma sürecine girmiştir. Yeni dinin öğretilmesi ve farklı şekillerde anlatımı, yeni tarikat biçimlerini ortaya çıkarmış, bu ise bölgenin daha da farklılaşmasına yol açmıştır.

Bölgenin İslam ile tanışması Osmanlının bölgeyi fethetmesiyle olmuştur. Bu bölgede yaşayan çok etnikli nüfusa karşı koruyucu ve kucaklayıcı bir yönetim sergileyen Osmanlı idaresi sayesinde Hristiyan ve Müslüman toplumlar uzun süre iç içe yaşayabilmişlerdir. Bunun sonucunda da özellikle baskı gören Hristiyan tarikat grupları kitleler halinde İslam'a yönelmişlerdir. İnanç ve yaşam tarzını değiştirmek istemeyen Balkan milletleri Osmanlı Devleti'nin çatısı altında güvenli bir şekilde yaşamlarını devam ettirmiş, kendi kimliklerini koruyabilmişlerdir. Osmanlı idaresinin uyguladığı bu siyaset, Türklük ve Müslümanlık geleneklerinin yanında, stratejik ve hassas bir yapıya sahip bölgenin, barış içinde bulunması Osmanlı Devleti'nin çıkarına olmasından

¹ Challege,FELİCİEN, **Dinler Tarihi**, çev. Semih Tiryakioglu,Varlık Yayınevi,İstanbul, s. 12.

da kaynaklanmıştır. Bir başka neden de etnik kimlik anlayışının sadece Hristiyan tebaanın yaşadığı bölgelerde değil, Müslüman tebaanın yaşadığı bölgelerde de olmasıdır.² Gayrimüslimlerin kendi din ve kültürlerini koruyabilmeleri Osmanlı Devleti'nin bölgede uyguladığı Millet Sistemi'nin inşası neticesinde mümkün olmuştur.

Türklerin gelişi ile baskıcı yerel soyluların hâkimiyetinden kurtulan azınlıklar barışçıl bir yaşam ortamı bulmuşlardır. Hristiyanlar sayıca fazla olsalar da Osmanlı Millet Sistemine göre Müslümanlardan daha az haklara sahip oldukları için, bir nevi azınlık durumuna düşmüşlerdir. Bu dönemdeki azınlıklara genel olarak “Dinsel Azınlıklar” diyebiliriz. Ancak Osmanlı Devletinin düşüşe geçmesi ile Müslüman topluluk ile birlikte Balkan milletleri etkilenmiş ve bunun sonucunda da yeni koşulların ve kurumların ortaya çıkmasıyla, özellikle, artan milli bilinç duygusunun hakim olduğu yeni bir ortam oluşmuştur. Balkan milliyetçiliği tarihi açısından, Teokrasi Çağı'nın sona ermesi ve etnik kimliğe dayalı Milliyetçilik Çağı'nın başlaması, Kilisenin de siyasal etkinliğini kaybetmesi ile başlamıştır. Bu da çok uluslu İmparatorluğu derinden etkilemiştir.

Uluslararası alanda Azınlıkların korunması genel olarak XIX. yüzyıla kadarki süreçte belirli bir ülkedeki azınlıkların belirli bir büyük devlet tarafından korunması ve uluslararası kuruluşların büyük devletlerin yerini alması şeklinde iki dönem halinde değerlendirilmektedir.² Azınlıkların uluslararası hukuk çerçevesinde korunması, esas olarak XIX. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bu dönemdeki düzenlemelerin en önemli özelliği, bu grupların sınırları içinde bulundukları devlete karşı korunması sorununun kendileriyle din, dil, ırk gibi çeşitli bağları bulunan diğer devletler tarafından gündeme getirilmesi ve bu devletler arasındaki anlaşmalarla güvence altına alınmasıdır.

²Stavrianos, L.S, **Balkans since 1453**, Hurst & Company, London 2000 s. 137 VII

Bu dönemde azınlıklara ilişkin sorunlar özel anlaşmalarla düzenlenmeye çalışılmıştır.³ XIX. yüzyıl sonrasında kurulan Milletler Cemiyeti'nin azınlık haklarının korunmasını sadece Balkanlar'da kurulan yeni devletlere dayatması, dünyadaki bütün azınlıklar için geçerli evrensel azınlık haklarını sağlam bir temel üzerine bina etmekten uzak kalmış, bu da Milletler Cemiyeti için büyük bir sıkıntı oluşturmuştur.

20.yüzyıl başlarında balkan topluluğunu oluşturan Türk, Rum, Bulgar, Sırp, Ulah, Yahudi gibi etnik gruplar ciddi sorunlar yaşatmaktaydı. Bunun yanında, 1870'de Bulgar Kilise'sinin bütün Rumeli Hristiyanlarını aynı çatı altında toplayan Fener Rum Kilisesi'nden ayrılmasıyla da, sadece din değil, mezhep ayrılıkların da ciddi huzursuzluklar doğurmasına neden olmuştur.⁴ Bunun yanında Osmanlı millet sistemi içinde Rum Ortodoks Cemaati her zaman ayrıcalıklı bir yere sahip olmuştur. Balkanlar'daki diğer Ortodoks unsurlar (Sırp, Bulgar) da Rum milleti içine dahil edilmiş ve İstanbul'daki Ortodoks Patrikhanesine tabi olmuşlardır.⁵

Bulgarların kendilerine özgü bir milli kiliseye sahip olma istekleri 1820'lerde başlamıştır. 1856 Islahat Fermanı ile bu durum iyice ortaya çıkmıştır. Bu ferman; patriklerin yaşam boyu koşulu ile hizmet etmelerini, kendilerine maaş tahsisini, toplumlardan aidat alınmamasını, her mezhebin törenlerini serbestçe yapmalarını, gayrimüslimlerin işlerine kendilerinin seçeceği bir meclisin bakmasını, kilise, okul ve hastanelerinin onarımlarına engel olunmamasını, yenilerinin yapılmasını, uyruk ve mezheplerin birbirine eşit olduğunu, hepsine hizmet ve okullarının açık olduğunu, her dinsel toplumun okul açabileceğini, gayrimüslimlerin il, ilçe, nahiye meclisleri ve yüksek meclislere üye seçilmesini, askerlikte bedel usulünün kabulünü, ilan ediyordu.⁶

İstanbul'daki Bulgarlar kendi milli kiliselerini gerçekleştirmek için harekete geçtiler. 1860 Mart'ında Fener Rum Patrikliği ve Rum Ortodoks papazların dinsel

³ Alakaya, GÖKÇEN, "Uluslararası insan Hakları Hukuku Bağlamında Azınlıklara ilişkin Bazı

Gelismeler", **İnsan Hakları Yıllığı**, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1993, s. 148.

⁴ Alkan AHMET TURAN: **2. Meşrutiyet Döneminde Ordu ve Siyaset**, Cedit mat, Ankara, 1992, s:36

⁵ Adıyeke AYŞE NÜKHET: **Cemaat-i İslamiyeler** (1913–1998), Samet yay, Ankara, 2001, s: 17

⁶ Türsan NURETTİN: **Yunan Sorunu**, Ankara ,1987, s:105

yetkilerini artık tanımayacaklarını bildirdiler ve 1860 Nisan'ında Paskalya törenlerinde de Rum Patriğinin adını zikretmeyip, Osmanlı padişahının adını zikrettiler. Bunun üzerine Bulgarlar ile Rum Patrikliği ve Rum Ortodoks kiliseleri arasında bir mücadele başladı. Osmanlı hükümdarının bir fermanıyla 11 Mart 1870'de Fener Rum Patrikliğinden ayrı olarak Bulgar Eksarhlığı adı altında müstakil bir Bulgar kilisesi kurulması Bulgarları, Rum Ortodoks kilisesinin yaklaşık bin yıllık hâkimiyetinden kurtarıyordu. Bu ferman, aynı zamanda Bulgarların ruhani sahada olsa da, bir merkez etrafında toplanmalarına ve kendilerini bir millet olarak duymalarına fiilen imkân veriyordu.⁷ Nitekim Bulgarlar kendi kiliseleri etrafında toplanarak milli birliklerini, din birliği ile de pekiştirmiş oldular. Bunun üzerine Sırlar ve Ulahlar da bu durum karşısında milli kiliseler kurma hevesine kapıldılar.

Tezin birinci bölümünde tarih boyunca Balkanlar'ın genel olarak bir geçiş bölgesi olmasından dolayı burayı fetheden güçler ile Balkan halkları arasındaki dini ve fikri mücadeleler, Balkanlar'da meydana gelen azınlık olgusu ve tarihçesi incelenecektir. Balkan tarihinde önemli bir yere sahip olan Osmanlının bölgeyi ele geçirmesiyle kurulan yeni düzende burada yaşayan halkın kazandığı yeni statü ve 19.yüzyıllarda iktidarda yaşanan zafiyet ve sonuçları ilave olarak ele alınacaktır. İkinci bölümde ise Balkan Milletlerinin kendilerine özgü bir milli kiliseye sahip olma istekleri ve uluslaşma çabaları, üçüncü bölümde tarihte ve Osmanlı döneminde Selanik şehrinin geçirdiği dönemler ele alınacaktır. Dördüncü ve son bölümde ise Osmanlı tebası olan ve Osmanlı Devleti himayesinde yüzyıllarca yaşayan gayrimüslimlerin ıslahat fermanında da geçen “ *Gayrimüslimlerin ibadet yerlerinin, okul, hastane ve mezarlıklarının tamirlerine engel olunmayacak; yenilerinin yapılmasına izin verilecekti.*”maddesinin ışığında, Balkan milletlerinin kendilerine özgü bir milli kiliseye sahip olma İstekleri, kilise, okul ve hastanelerinin onarımları, yenilerinin yapılması, her dinsel toplumun okul açabileceğini ve azınlıkların mabedlerinin çatısı altında ruhani sahada olsa da, bir merkez etrafında toplanmalarına ve kendilerini bir millet olarak hissetmelerine fiilen imkân sağlamalarına, kilise defterlerinde Selanik kiliselerinin durumu ve bu çalışmaların etkisi ile etnik kimlik inşası, Osmanlı Devleti'nin izlediği politika ve bunun sonuçlarına değineceğiz

⁷ Bıyıklıoğlu TEVFİK: **Trakya'da Milli Mücadele**, cilt: I, TTK yay, Ankara ,1987, s: 60

1. BÖLÜM

1.1 OSMANLI ÖNCESİ VE OSMANLI DÖNEMİNDE BALKANLAR'DA AZINLIK HAKLARININ TARİHÇESİ VE AZINLIK HUKUKU

1.1.1. OSMANLI İMPARATORLUĞU ÖNCESİ BALKANLARDA GENEL DURUM

Akdeniz, Ege, Marmara ve Karadeniz ile çevrili Balkan Yarımadası, coğrafi konum olarak Avrupa kıtasının Güneydoğusunda yer almaktadır.⁸ Bölgenin coğrafyası, burada yaşayan halkın yaşam koşullarını belirleyen önemli bir etkidir. Düzlük alanlarda yaşayanlar, dönemin meşru toprak sistemi hangisi ise, ona ayak uydurarak yaşamlarını sürdürürken, Dağlık bölgelerde yaşayanlar ise genelde hayvancılıkla uğraşmışlardır.⁹

Bölgenin tarihsel olarak bir geçiş alanı olmasının yanı sıra burada kurulan farklı ekonomik sistemler ve bölgeye ihraç edilen dinlerin Balkanlar'da yaşayan milletlerce kendi yaşam koşullarına göre yorumlanması, bölgeyi daha da parçalanmış bir hale getirmiştir. Balkan yarımadasının bilinen en eski sakinleri İllirler, Keltler ve Traklardır. Bölgeye zamanla, Makedonyalılar, Grekler, Romalılar, Romenler, Slavlar yerleşmişlerdir. Bunun dışında IV. yy. da Atilla Hunları, VI. Yüzyılda Avarlar, VII. yüzyılda Ogurlar, IX. yüzyılda Macarlar, IX-XI. Yüzyılda Peçenekler, Kıpçaklar (Kumanlar) ve Uzlar, XV. yüzyılda Osmanlılar gibi Türk boyları da yarımada ya kimi zaman kısmen kimi zaman da tamamen sahip olmuşlardır.¹⁰

⁸ İnalçık, HALİL, “Türkler ve Balkanlar”, Balkanlar, OBİV Yayınları, İstanbul, 1993. s. 29.

⁹ Castellan, GEORGES, **Balkanların Tarihi**, Milliyet Yayınları, 2. Baskı, 1995, İstanbul, s. 15-24.İ

¹⁰ Karpat, KEMAL, “BALKAN”, DİA., C.V, İstanbul, 1992, s. 32.

Slavlar; Balkanlar'da yerleşen halkların en önemli kısmını teşkil etmektedir. Slav kabilelerinden Sırp ve Hırvatlar, VI. yüzyılda Orta Avrupa topraklarını ele geçirip, buraya yerleştiler. Bununla beraber Balkanların yerli halkları olan İllirler ve Traklarla kaynaşmış, kendi dil ve kültürlerini yerli halkların benimsemesiyle, Karadeniz ile Sava Nehri arasında tamamen Slavca konuşulan bir bölge oluşmasına sebep olmuşlardır. Slav'ların Yunanistan'da kalan bölümü ise dini ve kültürel bir Yunanlaştırma sonucu kültürlerini ve dinlerini yitirmişlerdir.

Bulgarların kökenleri hakkında pek fazla bilgi bulunmamakla beraber ilk defa 480 yılında, isyan çıkaran Ostrogotlara karşı İmparator Zenon'un müttefiki olarak yaptıkları savaşla kendilerinden bahsedilmektedir. Bulgarlar Avarların zayıflamasıyla, Büyük Bulgar Hanlığı'nı kurduktan sonra Hazar Devleti'nin baskısına maruz kalmış, Ulah ve Slavlar ile birleşerek Tuna kıyısında Tuna Bulgar Devleti'ni kurmuşlardır. Bulgarlar, Slav-Ortodoks kültüründen etkilenerek Hristiyanlığı seçmişler ve tamamen Slav kültürüne karışmışlardır.¹¹

III. yüzyıla kadar Balkanlar'da ideolojik ve siyasal güç hükümdarlara ait iken, Hristiyan din adamlarının bu dini yaymasıyla başlayan hareketler artarak sürmüş ve Kilise'nin kuruluşuyla ideolojik güç tamamen kilisenin eline geçmiştir.¹² Hristiyanlığın hızlı bir biçimde yayılmasıyla, siyasal otorite de el değiştirmiştir. Bölgede dinin kulaktan dolma bilgilerle yayılım göstermesi dinin kendi içinde çeşitlenmesine sebep olmuştur. Bu da siyasal ve dinsel alanlarda ayrılıklara, kilise idaresi konusundaki zıt fikirlere neden olmuştur.¹³

Bizans İmparatorluğu'nun kurulması Hristiyanlığın Balkanlar'da yayılmasının en önemli nedenlerinden birisidir.¹⁴ Slavların Hristiyanlık dinini kabul etmelerinde ve Balkanların Hristiyanlaşmasında Selanikli Aziz Kiril ve Metodi

¹¹ İnalçık, HALİL, **Tanzimat ve Bulgar Meselesi**, İstanbul, 1992, s. 5.

¹² Bakırcılar, NİMET AYSE, **XLX. Yüzyılda Balkanlarda Dinsel Yapı ve Bunun Ayrılıkçı Hareketlere Etkisi**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, No: 137023, 2003, s. 5.

¹³ Ibid., s. 6.

¹⁴ Castellan, op. cit., s. 34.

kardeşlerin önemli rolleri olmuştur.¹⁵ Slavlar Hristiyanlığı kabul eder etmez kendi kiliselerini oluşturmaya çalışmışlardır. Bulgarlar ise Hristiyanlığı kabul ettikten sonra özerk kiliselerine ancak Kral Simeon döneminde kavuşmuşlardır. Daha sonra Bizans'a karşı elde ettiği başarılarından dolayı Bulgar kilisesi müstakil ilan edilmiş ve Patriklik statüsüne çıkartılmıştır. Bizans'ın Bulgaristan'ı hâkimiyeti altına alması ile bu durum son bulmuş, Bulgar kilisesinin Patriklik unvanı kaldırılmıştır. Daha sonra Bulgar kilisesi Roma'ya bağlanmıştır.¹⁶ İstanbul Patriğinin Ortodoks dünyasının merkezi olma durumu Bizans çözülürken de devam etse de Latinler ile Bulgarların arasının açılmasına engel olamamıştır. 1235'te Lâpseki'de toplanan büyük kilise konsülü Bulgar kilise'sinin bağımsızlığını kabul ederek Tırnova Patrikliğinin kurulmasına karar vermiştir. Osmanlı 1394 yılında burayı fethedince Bizans, Bunu fırsat bilerek Bulgar Kilisesi'ni tekrar Bizans Patrikliği'ne Bağlamıştır.¹⁷

Balkanlarda bölgesel üstünlüğün Sırların eline geçmesi, Bulgarların Bizans aleyhine yürüttüğü politika ve Bogomilizm tarikatının çalışmaları sonucunda olmuştur.¹⁸ Bunu Bogomil öğretisine bağlı ayrı bir Bosna kilisesinin kurulması takip etmiştir.¹⁹ Balkanlardaki bu durum ve bölgedeki Hristiyanlaştırma sürecinde yaşananlar daha sonraki dönemlerde dinsel ve kültürel sorunların devamına neden olmuştur.

1.1.2 OSMANLI DÖNEMİNDE BALKANLARIN YAPISI

Osmanlıların Balkanlar'a girmesi Sırp Kralı Stefan Duşan'ın Selanik'i Sırbistan topraklarına katması vesile olmuştur. Bizans, Orhan Gazi'nin gönderdiği destek kuvvetler sayesinde 1352'de Sırları mağlup etmiştir. Bizans bu yardımı

¹⁵ Kiril ve Metodi kadesler Selanikli olup Hristiyanlığı Balkanlarda yaymak için faaliyetlere girmişlerdir. Kiril daha sonra kendi ismindeki alfabeyi oluşturmış, incil'i de Slav dillerine çevirmiştir.

¹⁶ Ostrogorsky, GEORG, **Bizans Devleti Tarihi**, çev. Fikret Isıltan, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s. 493.

¹⁷ İnalçık, HALİL, **Tanzimat ve Bulgar Meselesi**, İstanbul, 1992, s. 19.

¹⁸ Bogomilizm Bulgaristan'da ortaya çıkmış heteredoks bir Hristiyan mezhebidir. Bu mezhebin temel amacı bölgenin Bizanslaştırılmasını ve Latinleştirilmesini önlemektir.

¹⁹ Castellan, op. cit., s. 42-44.

karşılığında Osmanlı'ya Çimpe kalesini vermiştir. Bu olaydan sonra Osmanlıların Balkanlar'a yerleşmesi küçük akıncı grupları ile başlamış büyük akınlar ile devam etmiştir. Bu kalenin alınması, Osmanlıların Avrupa içlerine ilerlemesi konusunda stratejik bir ikmal noktası olarak kullanılmıştır.²⁰

Avrupa topraklarının tamamını almak ve hükmetmek isteyen Osmanlı, Kalenin alınmasından 2 yıl sonra Gelibolu'yu fethetti. İskan politikasının bir sonucu olarak buraya Türkleri yerleştirdi. Osmanlı'nın Balkanlar'ı fethetmesinden sonra burada yaşayan halka hoşgörülü davranması, Osmanlı'nın bölgeye hakim olmasını kolaylaştırmıştır. Oradaki karmaşık düzende, senyörlerin keyfine bağlı vergi vermekten ve her geçen gün vergilerin arttırılmasından bıkan halkın Osmanlı'yı tercih etmesi de güdülen bu politikanın neticesidir.²¹

Balkan topraklarına yerleştirilmiş ve buradaki halkın İslamiyet'e geçmesine ön ayak olan Müslüman Türkler, Osmanlı'nın Balkanlar'da güçlenmesindeki en büyük faktörlerdendir.²² Bosnalılar ve Arnavutlar Osmanlı'nın Balkanlar'a girmesiyle kitleler halinde İslam'a giren gruplardandır. Şüphesiz bu teveccühün sebebi İslam dininin etkisi ile Osmanlı Türkün göstermiş olduğu hoşgörü ve iskan politikasının bir neticesi olmuştur.

1. 2. AZINLIK HUKUKU'NUN TARİHİ GELİŞİMİ

Yüzyıllarca devletlerin egemenlik alanlarına giren bir iç hukuk meselesi olarak ele alınan azınlıklar, aslında yalnız iç değil aynı zamanda dış politika açısından da büyük önem taşımışlardır. Çoğunluğu teşkil eden gruplarla birlikte aynı devletin vatandaşlığını taşımalarına rağmen çoğu zaman azınlıklar bazı haklardan mahrum kalmış ya da bırakılmışlardır. Bu nedenle azınlıklar, haklardan yararlanmada çoğunluk gurubuyla eşitlik, din ve kültürlerini koruma, özgürlük ve bazen de bağımsızlık konularında mücadeleler vermişlerdir.

²⁰ Castellan, op. cit., s. 56.

²¹ Malcolm, NOEL, **Bosna**, çev. Askım Karadağlı, Om Yayınları, İstanbul, 1999, s. 96-97.

²² Runciman, STEVEN, **Konstantinopolis Düstü**, çev. D. Türkömer, Dogan Yayınları, İstanbul, 1999, s.55.

I. Dünya savaşından sonra kurulan ya da sınırları değişen devletler içinde ırk, dil ve din itibariyle azınlıkta olan toplulukların çoğalmasi ciddi sıkıntıları da beraberinde getirmiştir. Bundan dolayı Azınlıkların hukukî durumları, vatandaşı oldukları devletle olan ilişkilerinin düzenlenmesi I. Dünya Savaşı'ndan sonra bir zorunluluk haline gelmiştir.²³

İçerisinde bulunduğı milletin vatandaşına tanınan hakların tanınması ve burada ezilmemeleri için uluslararası bir koruma sisteminin oluşturulması kararlaştırılmış ve bu konu barış antlaşmalarında ve diğer uluslararası sözleşmelerde yer almıştır. Buna göre, azınlıklar temel hak ve özgürlükler sosyal, ekonomik, siyasi ve medenî haklar bakımından diğer vatandaşlarla eşit sayılacaklardır. Onlara, dil, din, öğretim ve öğrenim hürriyeti sağlanarak, kendi millî özelliklerini koruma, toplu olarak bulundukları yerlerde kendi dillerinde eğitim yapan okullar kurma hakkı tanınmıştır. Bununla beraber İnsan hakları konusundaki gelişmeler, azınlıkların ayrı bir biçimde korunmasını büyük ölçüde gereksiz kılmıştır.²⁴ Bütün bunlara rağmen uluslararası düzeyde ortak hukuk kurallarıyla düzenlenmiş bir azınlık rejimi bulunmamaktadır. Bir ülkede geçerli olan azınlık hukukunu, içinde yaşadığı topluluğun tâbi olduğu hukuk kuralları düzenler. Azınlıklara tanınan haklara karşılık, azınlıkların da uyrukluğunu taşıdıkları devlete bağlılık göstermeleri, kesin bir sadakat borcu altında bulundukları da kabul edilmektedir.

Milletler Cemiyeti döneminde yapılan antlaşmalarda doğrudan bir azınlık tanımı yapılmadığı halde bu konu uluslar arası alanda önemli bir sorun olarak yerini almıştır. Azınlık tanımı; “ırk, dil, din bağlarıyla bağlı insanlar” nitelemesi, kültürel kimlikle ilişkilendirilerek uluslararası eylem alanına taşınmıştır. 1928 yılında

²³ Azınlıkların uluslararası düzeyde korunmalarının ilk örnekleri 19. yy.da görölmektedir.

²⁴ BM anlaşması, 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 1965 Irk Ayrancılığının Her Biçiminin Ortadan Kaldırılması ve

Cezalandırılması Hakkında Sözleşme, 1975 Helsinki Bildirisi Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı Belgrad, Madrid, Viyana, Paris Belgeleri .

Uluslararası Adalet Divanında görülen“Yukarı Silezya Azınlık Okulları Davası”nda hukukçu Mello Toscana azınlık kavramını; “bir devletin nüfusunun, topraklarının belirli bir bölümüyle tarihsel olarak bağlı, kendine özgü bir kültüre sahip, ırk, dil ve din farklılığı nedeniyle devletin diğer uyruklarının çoğunluğuyla karıştırılması imkânsız, kalıcı parçası” şeklinde tanımlamıştır.²⁵ Azınlıkların tanımlanması sorunu Birleşmiş Milletler çerçevesinde 1948 yılında gündeme gelmiş, alt komisyon’un bu konudaki çalışmaları, devletin temsilcilerinden oluşan İnsan Hakları Komisyonu’na uzun bir süre süruncemede bırakılmıştır. Bunda bazı devletlerin, azınlık tanımını, kendi ülkelerinde hiçbir azınlık grubunun bulunmadığı şekilde sınırlandırma isteği ve sorunun karmaşıklığının da payı büyüktür.²⁶

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu’nun; ayrımcılığın önlenmesi ve azınlıkların korunması alt komisyonu raportörü Francesco Capotorti’nin azınlık tanımı yapılan tanım denemelerinin en kabul görmüş olanı ve ayrıca daha sonraları yapılan azınlık tanımlarına da ışık tutanıdır. Francesco Capotorti’nin hazırladığı raporda azınlıkları; “Bir devletin nüfusunun geri kalanına göre sayısal olarak az olan, egemen konumda bulunmayan, o devletin vatandaşı olan üyeleri nüfusun geri kalanından farklı etnik, dinsel ya da dilsel özelliklere sahip olan ve kültürlerini, geleneklerini, dinlerini ya da dillerini korumaya yönelik üstü örtülü de olsa bir dayanışma duygusu gösteren bir grup” olarak tanımlamıştır.²⁷

²⁵ Preece, op. cit., s. 24.

²⁶ Alpkaya, op. cit., s. 153

²⁷ Çavuşoğlu NAZ, **Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları**, Su Yayınları, 2.Baskı, 1999,İstanbul, s. 35.

1.3. OSMANLI DEVLETİNDE AZINLIK TANIMI

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren bünyesinde daima azınlık gurupları barındırmıştır. Fethedilen ülkelerde yaşayan gayrimüslimlerin yanı sıra, yaşadıkları ülkelerde dinleri yüzünden gördükleri zulüm ve baskıdan kaçarak, kendilerine kucak açan Osmanlı Devleti'ne sığınan milyonlarca Yahudi de bu topraklara yerleştirilmişlerdir.

İslâm hukukunda insanlar, mensup oldukları dinlerine göre birbirinden tefrik olunurlar. Vatan ve millet mefhumları yerine, aynı dinin tâbi'leri demek olan ümmet kavramı ile ifade edilmişlerdir. Selçuklu ve Osmanlı Devletinin ilk dönemlerinde, vatandaş demek olan ra'yye, Müslüman ve gayr-ı Müslim olarak ikiye ayrılmıştır. Osmanlı Devleti'nde çeşitli ırk ve dinlere mensup olan kişiler, etnik kökenleri değil, din veya mezhepleri esas alınarak gruplandırılmışlardır. Bu nedenle Osmanlıda halk; Türk, Rum, Bulgar, Arap değil, Müslüman, Ortodoks, Katolik ve Yahudi olarak adlandırılmış ve bu gurupların her birine Fatih'ten itibaren Arapça din veya mezhep anlamına gelen "Millet" adı verilmiştir. İslam Milleti, Rum Milleti, Yahudi Milleti gibi.²⁸

Osmanlılarda azınlık anlayışı, bir nüfus veya insan ayrımı olmayıp, azınlıkların kimliklerini, tanımaları açısından kullanılmıştır. Bu sebeple azınlıkların tespitinde fert sayısı veya toplulukların birbirine oranı diye bir kural mevcut değildir. Zaten bundan dolayı azınlıklar, kendilerine Osmanlı denilmesini istemişlerdir. Osmanlı Devleti, ele geçirdiği topraklarda yaşayan gayrimüslimlerle bir zimmet anlaşması

²⁸ Islahat-ı Kanuniye, BOA, YEE, 14-1540, sh. 4 vd.

imzalamış, gayrimüslimler haraç ve cizye ödeyerek can ve mal güvenlikleri devlet tarafından emniyet altına almıştır.²⁹

Azınlıklar, Osmanlı idaresinde İslam Hukuku'nun kendilerine tanıdığı haklar çerçevesinde cemaat işlerinde kamu düzenini ilgilendiren konularda; aile, evlenme, boşanma, miras vb. özel hukukla ilgili konularda da çok geniş haklara sahip olmuşlardır. Yani Müslüman halkın sahip olduğu birçok hak ve hürriyetler kendilerine verilmiştir. İslam Hukuku'ndaki "dinde zorlama yoktur" esasını benimsemiş olan Osmanlı devletinin bu uygulaması azınlık Hristiyan bir yetkili tarafından şu şekilde itiraf edilmekteydi: "Türklerle Hristiyanlar arasındaki fark, sadece elbisede, isimde ve selâm tarzındadır".³⁰ Bu anlayışı Ermeni Katoliklerin bir millet olarak tanınması takip etmiştir.

Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u aldıktan sonra, seçilen Patriği Rum Ortodoks şefi olarak onayladı. Bulgar kilisesi de M.S.870'den beri (kuruluşundan beri) bu kiliseye bağlıydı. Fatih döneminde Ermeni ve Yahudiler de Rumlar gibi birer "millet" olarak tanındılar. Böylece Millet gruplarına kendi dinî ilişkilerini yürütme ve özel hukuk meselelerini çözümüleme, azınlık okulları açma, dinî vergileri toplama yetkileri verilmiştir.³¹

²⁹ Eryılmaz, BİLAL **Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi**, Risale Yay. İstanbul 1990, s. 13; İlber Ortaylı, **Üç Kıtada Osmanlılar**, Timaş Yay., İstanbul 2007, s. 58.

³⁰ Fındıkoğlu, Z.F., **Tanzimat ta İctimai Hayat**, **Tanzimat I**, İstanbul 1940, sh. 619

³¹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Gülnihal Bozkurt, **Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasal Olayların Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu**. 1989. Ankara, T.T.K. Basımevi.

1.4. TANZİMAT FERMANI ÖNCESİ AZINLIKLARIN DURUMU

Azınlıklar, Osmanlı idaresinde İslam Hukuku'nun kendilerine tanıdığı haklar çerçevesinde cemaat işlerinde kamu düzenini ilgilendiren konularda; aile, evlenme, boşanma, miras vb. özel hukukla ilgili konularda çok geniş haklara sahip olmuşlardır. Yani Müslüman halkın sahip olduğu birçok hak ve hürriyetler kendilerine verilmiştir.

Fatih Sultan Mehmet, 1453'te İstanbul'u fethettiğinde üç önemli topluluk ile karşılaşmıştır. Bunlar Ortodoks Kilisesi'ne bağlı Rumlar, Gregoryen Kilisesi'ne bağlı Ermeniler ve bir de Yahudilerdir. Bu topluluklar etnik kökenleriyle anılmayıp din ve mezhep anlamında "millet" olarak tanımlanıyordu. Fatih, fetihten hemen sonra "Galata Ahitnamesi" ile buradaki topluluklara kendi dillerini kullanma ve kendi dillerinde eğitim görme, dinlerini ve inançlarını serbestçe yaşama, kendi kültür ve ananelerini yaşama ve tarihî varlıklarını huzur ve güven içinde sürdürebilme gibi haklar vermiştir. Bu dönemde ve daha sonraki padişahlar zamanında, azınlıklara verilen hak ve hürriyetler, devletin zamanla gücünü yitirmesiyle birlikte, Batılı Devletlerinde kışkırtmalarıyla azınlıklar tarafından yeterli bulunmayarak siyasî, idarî, hukukî, iktisadî, ticarî ve kültürel alanlarda yeni düzenlemeler yapılması sonucunu doğurmuştur. Fakat yapılan bu yeni düzenlemeler, Batılı Devletlerin baskıları sonucu yapıldığı için yine Batılı Devletlerin azınlıkların haklarını bahane ederek sık sık Osmanlı'nın iç işlerine karışmalarına neden olmuş, azınlıkları da memnun etmediği gibi devletin çöküşünü de önleyememiştir. Bunun sonucunda Osmanlı Devleti, gayrimüslim tabaya hem dinî hem de örfî hukuk çerçevesinde birçok hak ve hürriyetler vermiş, fakat devletin zamanla gücünü yitirmesiyle birlikte, verilen bu haklar ve hürriyetler Batılı Devletlerinde kışkırtmalarıyla Osmanlı Devleti aleyhine kullanılarak devletin çöküşünü hızlandırmıştır.

1.5.TANZİMAT FERMANINDAN SONRAKİ DÖNEMDE AZINLIKLAR

Dönemin şartları, siyasî gelişmeler ve Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu durum göz önüne alındığında birtakım yeniliklerin yapılması bir anlamda kaçınılmaz olmuştur. “yeniden düzenlemeler” anlamına gelen Tanzimat; Osmanlı Devleti'nin bu bağlamda yaptığı çalışmalardandır. Devlet –i Aliye'nin zayıflaması ve dış güçlerin baskısı azınlıkların haklarını savunan siyasî hareketlere hız kazandırmıştır. II. Mahmut'un: “İsterim ki, bundan sonra Müslümanlar camide, Hristiyanlar kilisede ve Yahudiler havrada birbirinden ayrılsın” sözü de bu dönemin içinde bulunduğu durumu ifade etmektedir.³²

1839 yılında Tanzimat Fermanı'nın ilânı ile “millet” sistemi kaldırılarak, yerine “Osmanlı vatandaşı” kavramı konmuş; hukuki statü farklılıklarına son verilerek azınlıklar için ön görülmüş ve uygulanmakta olan tüm sosyal ve hukuki kısıtlamaların kaldırılması amaçlandırılmıştır. Bu fermanla teokratik Osmanlı Devletinde din kavramı hukuk için bir kıstas olmaktan çıkartılıyor, Osmanlı topraklarında yaşayan herkesin, fark gözetilmeksizin aynı mükellefiyetlere tâbi olacakları ilk kez bir pozitif hukuk kuralı olarak saptanıyordu. Yani tek, ortak bir hukuk sisteminin, azınlık çoğunluk ayrımı yapılmaksızın, Osmanlı topraklarında yaşayan herkese uygulanması amaçlanıyordu. Bu nedenle Batıdan kanunlar alındı. Kamu hizmetine girme yasağı kaldırıldı. Eyalet sancak merkezlerinde kurulan meclislerde Müslümanlarla eşit sayıda azınlık temsilcisi bulundurmaya başladı. İdari meclislerin yanı sıra, Batıdan alınan ticaret, deniz ticareti, ceza, hukuk ve ceza usul Kanunlarını uygulamak üzere kurulan nizamiye mahkemelerinde azınlık üyeler yer alırken ülkede uygulanacak kanun ve tüzük tasarılarını hazırlayacak Şurayı-ı Devlet'e de azınlık temsilcileri alınarak, yasama işlerine katılmaları sağlandı. Artık askeri okullar dâhil, tüm okullara kabul ediliyorlardı. Azınlıklardan farklı isim altında vergi alınmasını öngören şer'i kuralları da kaldırılıyordu. Sadece azınlıklarla ilgili olarak çıkartılan 1856 Islahat Fermanında ise,

³² BOA, YEE, 14-1540, sh. 23.

bir yandan uyruklar arasında fark olmadığı vurgulanıyor, bir yandan da azınlıkların eski ayrıcalıkları teyit ediliyordu. Yani Müslüman ve gayr-i Müslim tebaanın can, ırz ve mallarının korunması teminat altına alınmıştır.³³ Buna bağlı olarak ta sancak ve eyalet merkezlerinde Müslüman ve zimmî üyelerden oluşan meclisler kurulmuştur.

1844'de Hristiyanların mezhep değiştirme yasağı kaldırılmasına rağmen bütün bunlar, Avrupalıları tatmin etmemiştir. İşte bu baskılar sonucu 1856 da Islahat Fermanı ilan edilmiştir. Ancak bu ferman, ne Müslüman ve ne de gayr-ı Müslim teb'a tarafından beğenilmiştir. Balkan milletleri arasında siyasi çatışmalar bundan sonra başlamış, Hersek ve Bulgar isyanları bu fermanın neticesinde meydana gelmiştir.³⁴

Islahat Fermanıyla Cemaat şeflerinin yetkilerinin sadece dini olduğu belirtilerek, dünyevi yetkileri ellerinden alındı. Cemaatlerin yönetimi din adamlarından ve laik kişilerden oluşan meclislere bırakıldı. Bu fermanın çıkartılmasındaki amaç azınlıkları Müslümanlarla hak ve görevlerde eşit kılmaktı. Ancak azınlıklar askerlik görevinin de eşit olduğunun hatırlatılmasından hiç memnun kalmadılar. Kendilerini Yahudilerden üstün sayan Hristiyanlar hoşnutsuzluklarını şu cümlelerle belirttiler: “Devlet bizi Yahudilerle bir etti. Biz İslam’ın üstünlüğüne razı idik.”. Bu cümleden, Osmanlı azınlıklarını oluşturan Hristiyan ve Yahudi guruplar arasındaki büyük çekişme de açıkça anlaşılmaktadır.

Islahat Fermanında azınlıkların ayrıcalıklarının yinelenmesi ve kişi, aile, miras hukuku alanlarında azınlıkların ve Müslümanların dini hukuklarının uygulanmaya devam edişi, amaçlanan hukuki eşitliğin gerçekleştirilmesi imkânsız kılmıştır. 1864 Tabiiyet Nizamnamesi’nde 1876 Anayasası’na kadar, çıkartılan tüm hukuki düzenlerde “Osmanlı tabiiyetinde bulunan herkesi, hangi din ve mezhepten olursa olsun, istinasız Osmanlı tabir olunur” denilerek uyruk kavramı ve uyruklar arasında fark gözetilmediği vurgulanıyor, bir yandan da azınlıkların iç yönetimlerini düzenleyecek nizamnameler çıkartılıyordu. Her millet kendi komisyonlarınca hazırlanan bu nizamnameler Babıâli tarafında onaylanarak yürürlüğe girdi. Rum Patrikliği Nizamnamesi 1862’de, Ermeni Gregoryen Nizamnamesi 1863’de Yahudi Nizamnamesi 1865’de kabul edildi. Bu

³³ Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, *op. cit.*, s.72.

³⁴ Cevdet Paşa, **Tezâkir**, c. 1-12, sh. 68 vd.

düzenlemeler Osmanlı azınlıklarının “ayrıcalıklı guruplar olma” özelliklerini sürdürmelerine büyük ölçüde yardımcı oldular. Öte yandan, Batı ülkeler de onların milliyetçilik bilinçlerini kazanmaları ve bağımsızlıklarına giden yoldaki engelleri kaldırma konusunda büyük çaba gösterdiler ve Osmanlı azınlık hukukuna ve politikasına sürekli müdahale ettiler. Azınlıklar ve Avrupa devletlerinin onlara olan sempatilerini hemen fark ettiler ve ustaca kullandılar.³⁵

1876 tarihli Kanun-ı Esasî, vatandaşlık mefhumunu, “Müslim, zimmî ve müste'men ” üçlüsünden çıkarmış ve Osmanlı ülkesinde bulunan herkesi eşit şekilde Osmanlı saymıştır. Yani bu herkes mefhumunun içine Hristiyan ve Yahudiler de dâhildir ve Türklerin hâkim unsur vasfı ortadan kalkmıştır. Bunu 1879'da Adliye ve Mezâhib Nezaretinin kurulması takip etmiştir. Azınlıklar, İslâm devleti ne tâbi olmanın bir alâmeti olan cizye'nin de önce adını bedel-i askerî olarak değiştirmişler, sonra askere alınma çabalarına girişmişlerdir.³⁶

³⁵ Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, *op. cit.*, s.72.

³⁶ Cin/Akgündüz, II/336-337.

2. BÖLÜM

2.1 BALKANLARDA DEVLETLERİN OLUŞUM SÜREÇLERİ VE MİLLİ KİLİSELER

2. 1.1. BALKAN MİLLETLERİNİN ULUSLAŞMA ÇABALARI VE KENDİLERİNE ÖZGÜ BİR MİLLİ KİLİSEYE SAHİP OLMA İSTEKLERİ

İstanbul’u fethinden sonra kurulan Millet Sisteminde Hristiyanlar, Osmanlı idaresi altında dini vecibelerini rahatça yapabilme özgürlüklerine sahip idiler. Ayin ve mezheplerinde serbest bırakılmış, ruhani reislerine ve cemaat meclislerine birçok imtiyazlar verilmiştir.³⁷

Ortodoks Rumlar Osmanlı ülkesinde seçkin ve ayrıcalıklı etnik bir gruptu. Yunan dili ve eğitimi bir engelle karşılaşmadan yapılabiliyordu. Fenerli Rum soyluları Osmanlı bürokrasisi içinde önemli mevkiler elde etmiş Devlet bürokrasisinde, kitabet hizmetlerinde kullanılan tek gayrimüslim grup da Fenerli Rum aileleri olmuştur.³⁸ Her bakımdan en çok hak ve özgürlüklerin Rum milletine verilmiş olmasına rağmen uluslaşma ve Osmanlı’dan koparak bağımsız bir devlet kurma girişiminde bulunan ilk etnik grup da yine Rum Milleti olmuştur. Bunun temel nedenlerinden biriside Balkanlar’daki Ortodoks’ların İstanbul’daki Rum Patrikhanesine bağlanmasıdır. Ortodoks Rum azınlık grubu bundan hoşnut olmamış ve fırsat buldukça özerk bir milli kilise kurmayı amaçlamışlardır. Böylece dağınık haldeki bu etnik grup, kendilerine ait kilise etrafında toparlanma imkânı bulmuşlardır. Kendilerini idare etmek, kendi içinde örgütlenme imkânı elde etmek ve kültürlerini yaşatacak bir ortam oluşturma olanağı sağlamışlardır. Bu durum etnik grupların ruhani sahada olsa da, bir merkez etrafında

³⁷ İrtem SÜLEYMAN KANİ: a.g.e, s:139

³⁸ Ortaylı İLBER:” Balkanlar’da Milliyetçilik”, Türkiye Ansiklopedisi, cilt:IV, İletişim yay, İstanbul,1986, s:1030

toplanmalarına ve kendilerini bir millet olarak duymalarına fiilen imkân vermiştir.³⁹ Nitekim Böylece kendi kiliseleri etrafında toplanarak milli birliklerini, din birliği ile de pekiştirme imkânı sağlamış oldular. Gelişmekte olan bu durum diğer gruplar için de örnek oluşturmuş, hatta bu gruplar da milli kiliseler kurma hevesine kapılmışlardır.

Akdeniz, Karadeniz ve Avrupa'nın hemen hemen bütün merkezlerine yayılmaları Helenlerin (Rumların) göçe çok yetenekli etnik bir grup olmasından kaynaklanmaktadır. Ulusalılık İdeolojisi de bu nedenden dolayı, daha fazla yurtdışında örgütlenmiş ve gelişmiştir. Ayrıca Yunanlılar ticaret nedeniyle ilk burjuvallaşan Balkan toplumu olmuş ve Batı Avrupa ile ilişkilerini en üst seviyeye çıkartmışlardır.

Avrupa'daki Aydınlanma Çağının etkisi de kendisini hissettirmiş bununla beraber Rumlarda laik eğitim anlayışı gelişmeye başlamıştır. Bunun arkasından 1776'da kilise içinde reformlar yapılmıştır. Bu durum burjuvazi grubunun Reformların yapılmasında söz sahibi olmasına yol açmıştır.⁴⁰ Laik eğitim anlayışı özellikle Kilise içi reformların yapılmasıyla ortaya çıkmaya başlamış, buna paralel olarak da Yunan ulusçuluk akımı gelişmeye başlamıştır. Bütün bu olgulardan dolayı Yunan İhtilal hareketinin, içteki örgütlenmeler kadar yurtdışından gelen destekle de başladığı açıktır.⁴¹

Osmanlı topraklarına katıldıktan sonra, Hristiyanlara verilen imtiyazların aynısının verildiği bir başka grup ta Sırlar olmuştur. Sırbistan topraklarının Osmanlı tarafından ele geçirilmesi ise, II. Mehmet dönemine rastlamaktadır. Osmanlının idare sistemi Sırbistan'da XVIII. yüzyıla kadar başarılı bir şekilde uygulanmış ve önemli sayılabilecek sorunlar çıkmamıştır. Ancak 19. yüzyıldaki Osmanlının içerisinde bulunduğu zor durum, uluslararası güçlerin iç işlere müdahalesi ve balkanlardaki ayaklanmalar Devleti Aliye için ciddi bir sorun teşkil etmiştir. Bu sürecin sonunda 1829 yılında Sırbistan'ın hukuken özerkliği, gerçekte ise bağımsızlığı kabul edilecektir.

³⁹ Bıyıklıoğlu TEVFİK: **Trakya'da Milli Mücadele**, cilt: I, TTK yay, Ankara ,1987, s: 60

⁴⁰ **Ibid.**, s. 43.

⁴¹ Clogg, RICHARD, **Modern Yunanistan Tarihi**, çev. D.Sendil, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul,1997, s. 40-43.

Bağımsız bir Yunanistan'ın kurulması ve Sırbistan'ın özerkliğinin kabul edilmesi, Balkanlar'daki diğer ulusçuluk hareketlerinin de hız kazanmasına, buna karşılık Osmanlı İmparatorluğunun reform çabalarıyla Balkanlar'daki Milletleri tatmin etmeye çalışmasına yol açmıştır.

2.2. YUNAN BAĞIMSIZLIK HAREKETLERİ VE BAĞIMSIZ YUNAN DEVLETİNİN KURULMASI

Rumlar diğer Balkanlı milletlerden farklı olarak Osmanlı Devleti'nde çok geniş bir coğrafyaya yayılmışlardı Mora, Teselya ve Ege Adaları en yoğun olarak yaşadıkları yerlerdir. I.Murat döneminde Osmanlı egemenliğine girmeye başladılar. Selanik (1430), Yanya (1431), Atina (1458), Mora (1460), Ağrıboz (1470) ve Yunanistan'ın Dalmaçya kıyılan (1479) yıllarında Osmanlı yönetimine girmişlerdir. II.Mehmet döneminde Ege Adalarından Limni (1456) ve Midilli (1462) fethedilmiştir. II Bayezid döneminde Modon ve Koron, Kanunî Sultan Süleyman zamanında ise Rodos (1522), Sakız ve diğer küçük adalar (Kiklat Adaları-1566) fethedilmiştir. Yunanistan'ın güneyinde bulunan Girit'in(1645-1669) alınması ile bugünkü Yunanistan bölgesinin ve Ege Adalarının Osmanlı yönetimi altına girmesi tamamlanmıştır.⁴²

Fatih Sultan Mehmet döneminde, Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin ihya edilmesi ve tüm dünya Ortodoksluğunun merkezi haline getirilmesi ile Patrikhane tüm Balkan halkları üzerinde baskı kurmaya başlamıştır. Bu süreç içerisinde Balkanlardaki tüm piskoposluklar Rumların eline geçmiş ve ayin dilleri bile Rumcaya çevrilmiştir. Rum köylüsünün mülkiyet hakkına sahip olması zaman içinde bu cemaatin zenginleşmesini sağlamış ve patrikhanenin de yardımıyla rahat bir yaşam sürmüşlerdir.⁴³ Rumlara verilen ayrıcalıklardan biri de devletin önemli makamlarında

⁴² Ercan YAVUZ; Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler, Turhan Yay., Ankara 2001, s.81.

⁴³ VRYONİS; "The Greeks Under Turkish Rule", s.49.

kendilerine yer verilmesidir. Dolayısıyla Rumlar, hem dini, hem maddî hem de idarî açıdan Osmanlı Devleti'ndeki en imtiyazlı cemaat haline gelmiştir⁴⁴

Devletin içine düştüğü idarî ve malî sıkıntıları fırsat bilerek kendilerine verilen bütün imtiyazlara rağmen, XIX. Yüzyılda Osmanlıdan koparak bağımsız bir devlet kurmak için girişimde bulunan ilk millet de Rumlar olmuştur.

1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Mora ve çevre adaların Rusya'nın eline geçmesi ile beraber buradaki halk Osmanlı Devleti'ne karşı kıskırtılmıştır. Böylece Rumlarda milliyetçilik duygusu gelişmeye başlamış ve Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla(1774) Rum sorunu yeni bir boyut kazanmıştır. Ruslar, bu antlaşmaya göre İstanbul'da bir Rus kilisesi kurmak ve diledikleri yerlerde konsolosluklar açma hakkına sahip olacaklardı.⁴⁵ Rusya bu antlaşma ile zamanla Osmanlı yönetiminde bulunan Ortodokslar üzerinde hak iddiasında bulunacak ve Ortodoks cemaatlerle ilgili yapacağı her türlü hareketi meşru bir zemine çekme fırsatı elde etmiştir.⁴⁶ Tam bu yıllarda Avrupa'da esen ihtilal rüzgarları Osmanlı Devleti'nin Rum tebasını da etkisi altına almaya başladı.

Ortodokslar arasında demokrasi, özgürlükçülük, köken sorunu gibi konular Fransız Devrimi ile beraber tartışılmaya başlanmıştır. Bununla beraber, Balkanlar'daki ticarî gelişme ve şehirleşme sonucu ortaya çıkan burjuva sınıfı, Aydınlanma çağı Avrupa'sının etkisi altında, laik eğitimin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Böylece Yunan ulusal hareketinin felsefesini hazırlayan entelektüel bir sınıf ortaya çıkmıştır.⁴⁷

Milliyetçilik bilincine paralel olarak eğitime verilen önem, Osmanlı sınırları içinde hızlı bir müesseseleşme faaliyetine neden olmuştur. Tüm bu gelişmeler

⁶⁵ Ahmet Cevdet Paşa; **Tarih-i Cevdet**, C.VI, Üçdal Basımevi, (sad.: Dündar Günday), İstanbul 1984, s.2689.

⁴⁵ Küçük Kaynarca Antlaşmasının 14. maddesi: Başka devletlere oranla özel kiliseden başka, Galata yakasında "Beyoğlu" adı verilen mahallenin yolumda, ana yolda, Rusya Devleti'nin bir kilise yaptırmasına izin verilecektir. Bu kilise, halka açık bir kilise olup Ruso-Grek kilisesi adı ile adlandırılacak ve bu kilise sonsuza dek Rusya Devleti elçisinin konuna altında olup her türlü saldırı ve işlerine müdahaleden uzak olarak güvenliği korunacaktır. Bkz.: Mustafa Nuri Paşa; Netayic ÜI-Vukuat, (Sad.: N.ÇAĞATAY), C.m-IV, TTK, Ankara 1992, s.78-79.

⁴⁶ Ahmet Cevdet Paşa; **Tarih-i Cevdet**, s.2692-2694.

⁴⁷ MİLLAS; **1821 Yunan İhtilali öncesinde Siyasal İdeolojiler**, s.54.

doğrultusunda Rum toplumu giderek farklılaşmış, daha çok ulusçuluktan söz etmiş ve Osmanlı yönetimine duyulan öfke de giderek artmıştır.¹⁸¹

Cunda adasında 1775 yılında açılan Rum okulunda okutulan 1884 tarihli bir ders kitabından alınan bilgilerde, iktisadî ve sosyal yönlerden Türklerin nasıl çökertilebileceği anlatılmaktadır.⁴⁸ Rum aydınlar, halkı bir yandan okullar ve Patrikhane vasıtasıyla devlet aleyhine teşkilatlandırırken, bir yandan da yürüttükleri propagandalar sayesinde Avrupa devletlerini yanlarına çekmeyi başarmışlardır. 1814'te üç Yunanlı tüccar, Patnos Adası'ndan Emanuel îksanto, Vanardalı Nikola İskofu ve Yanya'lı Atnas Çakalof tarafından Odesa'da kurulan Etniki Eterya Cemiyeti' Rum isyanını başlatmıştır.⁴⁹ Amaç İstanbul başkent olmak üzere Bizans İmparatorluğu'nu yeniden kurmak amacını taşımaktadır. Bu, bağımsızlık amacıyla kurulan ilk dernek değildi. Aleksandır ipsilanti'ye Kurulan cemiyetin başkanlığına getirilerek Avrupa ve Osmanlı Devleti sınırları içinde ilk isyan başlatıldı.⁵⁰

Etnik-i Eterya Cemiyeti'nin çalışmaları, isyan için gerekli zemini hazırladıktan sonra isyan Eflak ve Boğdan da meydana geldi. Ancak beklenen yardım Rusya, Sırp, Romen ve Bulgarlardan gelmeyince Rum isyanının ilk teşebbüsü başarısız olmuştur.⁵¹ Öte yandan Mora'da başlatılan isyan hareketi ise yayılmaya başlamış ve Ege Adaları'na sıçramıştır. Osmanlı kuvvetleri bu isyanı bastırmış ancak, Avrupa devletlerinin müdahalesi ve Rusya'nın savaş ilan etmesi sonucu Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 14 Eylül 1829 Edirne Antlaşmasını imzalayarak, 4 Nisan 1826'da İngiltere ve Rusya

⁴⁸ Ercan YAVUZ; The Nineteenth Century Balkanic Church/XIX. Yüzyılda Balkanlarda Kilise, Ankara 1987, s.28-29..

⁴⁹ Şair Rigas, Rusya'ya bağlı İpsilanti ailesinin teşvikiyle, UKaterma'mn kışkırtmasıyla ortaya çıkan ve henüz yatışmamış isyanı Yunanistan'da tekrar canlandırmak maksadıyla Synomatie adlı gizli bir derneği Bükreş'te 1790 yılında kurmuştur. La Gorce, Çağlar Boyu Yunanlılar, s.281.

⁵⁰ Ahmet Cevdet Paşa; **Tarihri Cevdet**, s.2699-2700

⁵¹ N.IORGA; **Osmanlı Tarihi**, (Çev.:B.S.Baykal), Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1948, s.249-251.

arasında imzalanan Yunan probleminin çözümüne yönelik olan Saint Petersburg protokolünü kabul etmek durumunda kalmış ve Yunan Devleti kurulmuştur.⁵²

Yunanlar bağımsızlığını ilan ettikten sonra, Makedonya topraklarına katmak için Bulgarlarla mücadeleye girmiştir. Yunanistan'ın bu noktada en önemli dayanak noktası Yunan emellerine hizmet eden Fener Patrikhanesi olmuştur.⁵³

2.3. BULGAR BAĞIMSIZLIK HAREKETLERİ

Bulgaristan, 1396 yılında Yıldırım Bayezid'in oğlu Süleyman tarafından Tırnova'nın alınmasıyla Bulgaristan Krallığı'na son verilerek Osmanlı topraklarına katılmıştır. Bir eyalet olarak idare edilen Bulgaristan Din ve mezhep işleri bakımından Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlanmış ve kültür yapılarına dokunulmamıştır.⁵⁴ Yöneticilerle teba arasındaki ilişkiler ise kanunnamelerle düzenlenmiştir.

Sırp'ların 1804'de millî nitelikteki ilk ayaklanmayı çıkarmaları, ardından da Yunanlıların 1830'a gelindiğinde bağımsız devletlerini kurmalarına rağmen, Diğer balkan milletlerinden sırp ve yunanlılara göre Bulgarlarda millî uyanış hareketleri geç olmuştur. Bulgarların Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim merkezi olan İstanbul'a olan yakınlığı olup bunun sonucunda da siyasî otoriteyi çok daha yakından hissetmeleridir. Bulgarların yaşadıkları bölgelere Osmanlı nüfusunun göçü çok daha yoğun bir şekilde gerçekleşmesi bir başka nedeni teşkil etmektedir.⁵⁵

Bulgarların millet olarak tanınmaları ve bağımsızlıklarının ilanı 1909 yılında olmuştur. Bulgarlara, bağımsızlık yolunda en büyük desteği kendileri ile aynı mezhepten olan ve dilsel olarak da yakın olan Ruslar sağlamıştır. Ruslar, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Bulgar devletini tanımakla teyid etmişlerdir.⁵⁶

⁵² Ayrıntı için Bkz.: Nihat ERİM; **Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri**, C.I, İstanbul 1953, s.284.

⁵³ KOYUNCU; **Bulgar Eksarhlığı**, s.209.

⁵⁴ Halaçoğlu YUSUF; "Bulgaristan", DİA, C.VI, İstanbul 1992, s.399.

⁵⁵ Todorov; NIKOLAY **Bulgaristan Tarihi**, (Çev.: Veysel Atayman), Öncü Kitabevi, İstanbul 1979, s.4546.

⁵⁶ EZKARAL; **Osmanlı Tarihi**, C.VII, Ankara 1988, s.84.

Osmanlı Devleti'nin II.Viyana Kuşatmasından sonra uğramış olduğu mağlubiyet sonucunda, Balkanlardaki eyalet sisteminin yönetiminde bir takım aksaklıklar ortaya çıkarmıştır. Özellikle ekonomik sıkıntılar, beraberinde asayişsizliği de getirmiştir. 19. yüzyılın başlarına gelindiğinde ise, Osmanlı Devleti'nin ekonomik, askerî ve idarî alanlarda da sıkıntılar yaşanmaya başlamıştır. Diğer taraftan Avusturya, Balkanlar ve Doğu Akdeniz'deki askerî gücünü artırması Osmanlı Devleti için ayrı bir sorun teşkil etmiştir. Fener Rum Patrikhanesi'nin Bulgarlara karşı gösterdikleri tutum Bulgarların millî uyanışında önemli diğer bir etken olmuştur.

Osmanlı yönetimi, Bulgaristan'ı aldıktan sonra Bulgarlara ait Ohri Başpiskoposluğunun özerkliğine dokunmamıştır.⁵⁷ Tırnova Patrikliği kapatıldıktan sonra, bu patrikliğin ruhanî nüfuz bölgesini elde etmek isteyen Ohri Başpiskoposluğu ile Fener Rum Patrikhanesi'nin arası açılmıştır. Rum nüfuzunun Balkan içlerine yayılmasında Ohri Başpiskoposluğu bir engel teşkil etmekteydi. 1466 yılında Osmanlı-Arnaut mücadelesinde Arnautları destekleyen Ohri Başpiskoposluğu ile Osmanlı yönetiminin arası açıldı. 1557'de ise İpek Patrikliği'nin yeniden kurulması ile Ohri Başpiskoposluğu'na bağlı olan Ruhanî nüfuz bölgesi gittikçe daraldı.⁵⁸ Fener Rum Patrikhanesi, 1767 yılında Bulgarların kalan tek kalesi olan Ohri Başpiskoposluğunu kaldırmıştır.⁵⁹ 1800 tarihinde ise, metropolitlere gönderilen bir başka tamimle, Bulgar kilise mekteplerinin kapatılması, kiliselerde yalnız Yunanca yazılmış din kitaplarının okunması, aynı zamanda okullarda da sadece Yunanca eğitim verilmesi istenmiştir. Eski Bulgar edebiyatının kalıntıları her yerde dinî bir gayretle yok edilmekteydi. Rum papazı Hilarion, Tırnova Katedrali'nin mihrabı arkasında bulunduğu eski Bulgar Patrikliğine ait kütüphaneyi törenle yaktırmıştır. Bulgarlar, Rumların manevî baskılarına boyun eğmiş ve özel izinleri bulunan manastırları hariç pek bir şeyleri kalmamıştır.⁶⁰

Tüm bu sıkıntıları yaşayan Bulgarlar 18.yüzyılın ikinci yansından itibaren toparlanmaya başlamışlardır. Toparlanmadaki en önemli etken ekonomik bakımdan

⁵⁷ Doné DJEVSKI; **The Macedonian Orthodox Church, Skopje** 1973, s.28.

⁵⁸ KOYUNCU; **Bulgar Eksarhlığı**, s. 19-20.

⁵⁹ L.S STAVRIANOS; **The Balkans Since 1453**, New York, 1958, s.366.

⁶⁰ İNALCIK; **Tanzimat ve Bulgar Meselesi**, s. 19.

belirli bir düzeye gelmiş olmalarıdır. Bu gelişme, başlangıçta Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içinde küçük sanayinin güçlenmesi ile başlayarak üretici ve işçi kesiminin ekonomik bakımdan gittikçe zenginleşmesini sağladı. Toprak sahibi olma hakları bulunmayan Bulgarlar, ortakçı şeklinde tarım kesiminde de yerlerini aldılar. Birer ticaret merkezi olan Gabrova, Kızanlık, Karlıova, Samakov gibi şehirler çoğalmaya başlamışlardır. Bu gelişmeler Bulgarların uluslararası ticarete yönelmelerine neden olmuştur.⁶¹

Bulgarlar ın ticarete ilerlemeleri sonucunda Osmanlı ülkeleri; Selanik, İstanbul gibi büyük şehirleri ile Viyana, Moskova, Petersburg gibi büyük Avrupa ve Rus şehirlerinde zengin Bulgar kolonileri kurmuşlardır. Özellikle daha önce Bulgar muhacirlerinin kaçıp sığınmış oldukları Romanya'nın Bükreş ve Ukrayna'nın Odessa şehirleri Bulgar kolonilerinin en büyüklerini oluşturmuşlardır.

Bu kolonilerde yaşayan Bulgarların sosyal ve siyasî yaşantılarında da büyük değişiklikler meydana gelmiştir. Avrupa ile Rusya'da milliyetçik fikirleri ile tanışan Bulgarlar, bulundukları şehirlerde loncalar ve kulüpler kurmuşlardır. Avrupa'da esen milliyetçilik fikirlerini benimsemeye başlamış ve dini kimliklerini muhafaza için kiliseler kurmuşlardır.

Bulgar din adamları Fener Rum Patrikhanesi'ne karşı başlatılan hareketin asıl yönlendiricileri olmakla beraber, ülkelerinde ulusal bilincini uyandırmayı başlıca hedef edinmişlerdir. Bulgar milletin neredeyse yok olma sınırına geldiği noktada, Kendi millî kiliselerini kurma isteği, din adamlarının çabaları sonucunda kuvvet kazanmıştır.

İşe ilk önce kendi halklarını eğiterek başlayan din adamları, Rum kilisesinin Bulgar topraklarında etkinlik kazanma politikalarına karşı olduğu kadar, Osmanlılara karşı da mücadele çağrısı yapmış ve ülkesinin insanlarını, kendilerini eğitmeye ve kiliselerinin bağımsızlığı için mücadele etmeye çağırmışlardır. Kiliselerde Rumca ibadet

⁶¹ Aydın; MAHİR Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına, Kitabeyi, İstanbul 1996, s. 18.

ve ayin yerine kendi dilleri olan Bulgarca'yı kullanmakla Bulgar milliyetçilik duygularını uyandırmaya çalışmıştır.⁶²

Ekonomik yönden güçlenmeye başlayan tüccar sınıf, benimsediği milliyetçilik fikirlerinin tüm Bulgar milletince benimsenmesi için tek yol olarak kurulacak yeni kiliseler ve okullar olarak görmekte idiler. Açılan bu okullarda Bulgar milliyetçiliğini işleyen, ders kitapları okutularak Bulgar milliyetçiliğinin temel taşlarından biri atılmış oluyordu. Aynı zamanda Makedonya'da da öğretim dili Bulgarca olan laik okullar kurulmuştur.⁶³ Tanzimat Fermanı'nda yer alan hükümlerden yararlanan Bulgarlar, Köy okulları ile Bulgaristan'da açılan okulların sayısında ciddi bir artış olmakla birlikte henüz yeterli seviyeye ulaşmamıştır.⁶⁴

Osmanlı İmparatorluğu'nun hoşgörüsü sonucunda Bulgar milli eğitim hareketinin, vardığı bu noktada, Bulgarlar nihai amaçlarına çok yaklaşmışlardır. Başlangıçta Fener Rum Patrikhanesi'nin baskısından kurtularak bağımsız bir kilise kurmak yolunda başlattıkları isyanlar, daha sonra boyut değiştirerek Osmanlı Devleti'ne yönelmiş ve bağımsızlık amacına yönelmeye başlamıştır. Yeni açılan kilise ve okulların gittikçe siyasî bir boyut kazandığını gören Bab-ı Âli bu durumu önlemeye çalışmış olsa da, Bulgarlar arasında çoktan filizlenen milliyetçilik ve bağımsızlık hareketleri artık olgunlaşmaya başlamıştı.

⁶² TODOROV; **Bulgaristan Tarihi**, s.58-60.

⁶³ ADANIR; **Makedonya Sorunu**, s.67.

⁶⁴ Şimşir BİLAL; **Rumeli'den Türk Göçleri**, CJI, TTK, Ankara 1989, s. XL.

2.3.1. BULGAR EKSARHLIĞI'NIN KURULUŞU

Fener Rum Patrikhanesi'nin Bulgarları Rumlaştırma faaliyetleri ve Rum metropolit ve papazların baskı ve zulümleri, Bulgar milliyetçiliğinin bir tepki olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁶⁵ Bulgar milliyetçilik hareketleri, doğrudan Osmanlı devletine karşı olmamıştır. Zira Fener Rum Patrikhanesi'nin Balkanlarda uyguladığı Hellenleştirme faaliyetleri en çok Bulgarlar'ı hedef almaktaydı.

Bulgarlar arasında millî uyanışla birlikte siyasal bağımsızlıklarını elde etmeden önce ilk hedef Fener Rum Patrikhanesi'nin baskısından kurtulup dinsel bağımsızlıklarını elde etmek olmuştur.

Tanzimat Fermanı ile birlikte gelen eşitlik ilkesi Bulgarlar için kaçınılmaz bir fırsat oluşturmuştur. Dolayısıyla ilk hareketler 1839'da başlamıştır.⁶⁶ Hareketin öncülerinden Neofit, bir dönem Tırnova metropolitliğine tayin edilmiş arkasından sürgüne gönderilmiştir.⁶⁷ 1845'de sürgünden döndüğünde Makariopolski ile birlikte Fener Rum Patrikhanesi'ne karşı mücadeleye kaldığı yerden devam etmiştir.⁶⁸ Makariopolski, Bab-ı Âli'den yardım talebinde bulunmak için Dönemin Sadrazamı Mustafa Reşit Paşa'ya Bulgarların çektikleri sıkıntılan dile getiren bir mazbata yazmıştır. Bab-ı Âli'nin konuya ılımlı yaklaşımı ve ardından çıkan din adamlarının, Rus göçmenlerle temaslarda bulunduklarına dair söylentiler, bu iki din adamının Patrikhane tarafından Aynaroz'a sürülmesine sebep oldu.⁶⁹ Bu olay Bulgarlar arasında geniş yankı uyandırmış ve sorun kilise meselesi olmaktan çıkıp milliyet mücadelesi haline gelmiştir.

İstanbul'da bağımsız bir kilise açma teşebbüslerine, bir süre ara veren Bulgarlar Bulgar asıllı İstefenaki Bey vasıtasıyla 1849 tarihinde Bab-ı Âli'ye bir tezkere göndermişlerdir. Bu tezkerede İstanbul'da bir Bulgar Kilisesi' kurulmasını talep

⁶⁵ Danişmend İ HAMI; **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C.IV, İstanbul 1972, s.232; Ahmed Lütfi Efendi; Vak'a-nüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi, (Haz.: MAktepe), C.Xffl, TTK, Ankara 1989, s.46.

⁶⁶ Tuğlacı PARS; **Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri**, İstanbul 1984, s.65. PEREMECİ; Tuna Boyu Tarihi, s.194.

⁶⁷ PEREMECİ; **Tuna Boyu Tarihi**, s.194.

⁶⁸ ŞENTÜRK; **Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi**, s.58.

⁶⁹ AYDIN; **Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına**, S.71.

ederek, sayılarının fazlalığından bahsederek diğer gayrimüslimler gibi kendi kiliselerini kurmak istediklerini aksi durumda dışarıdan yardım almak zorunda kalacakları da ifade edilerek, Bab- 1 Âli açıkça tehdit ediliyordu.⁷⁰

Şer'i hukuka göre Gayrimüslimlerin yeni kilise inşa etmeleri mümkün değildi. Çünkü eskilerinin tamiri için bile ayrı ayrı izinler alınması zorunlu idi. Buna rağmen Bab-ı Âli, bu teklif hakkında olumlu düşünmüş ve yapılan görüşmeler sonucunda İstanbul'da bir Bulgar Kilisesi kurmak yerine bir papaz evi'nin açılabilceği kararına varılmıştır. Böylece Osmanlı millet sistemi içinde Rum milletinden sayılan Bulgarların, resmî olarak ilk kez Osmanlı İmparatorluğu tarafından tanınması anlamına gelmekteydi.⁷¹ Bulgarlar için dini bağımsızlığın yanında Milli Bağımsızlığa giden yolda özellikle Rusya'nın yardımıyla önemli bir adım atılmış oldu. Fener Rum Patrikhanesi'nin bütün itirazlarına rağmen 5 Ekim 1858 yılında İllarion Makariopolski Piskoposluğa getirildi.⁷² Bütün bu gelişmeler karşısında Bab-ı Ali çıkması kuvvetle muhtemel sorunları göz önüne alarak Balkanlarda pek çok kilise ve okul inşasına izin verirken, eskilerinin de onarımı için elindeki imkanları seferber ederek hızlandırmışlardır.

Islahat Fermanının ilanından hemen sonra Sultan Abdülmecid'e sunulmak üzere İstanbul'daki Bulgar cemaatinin önde gelen üyeleri tarafından, isteklerini içeren bir dilekçe hazırlanmıştır. Bulgar milletine kendi Başpiskoposlarını seçebilmeyi, Bab-ı Âli nezdinde milletlerin temsil edecek bir şahsın bulunmasını, Bulgar bölgelerinde Bulgar piskoposların görev yapmasını ve askere alınmaları gibi istekler sunulmuştur. Osmanlı Hükümeti bu isteklerin bir kısmını gerçekleştirmiştir.⁷³

Gayrimüslim cemaatin yeniden teşkilatlanması yolunda Islahat Fermanının hükümleri oldukça kolaylıklar sağlamaktaydı. Bunu değerlendiren Bulgarlar bu, Fener Rum Patriğini ruhanî reis olarak tanımayacaklarını 1860 yılında Osmanlıya bildirmişlerdir. Bu süreç Makariopolski nin İstanbul Metropolitliğine getirilmesi ile tamamlanmış ve Bulgarlar, artık Fener Rum Patrikhanesi'ni tanımayacaklarını ilan

⁷⁰ Refik AHMET; "Osmanlı İmparatorluğu'nda Fener Patrikhanesi ve Bulgar Kilisesi", s.79.

⁷¹ JELAVICH; *History Of The Balkans*, s.343.

⁷² ERCAN; *XIX.Yüzyılda Balkanlarda Kilise*, s.32.

⁷³ TUĞLACI; *Bulgaristan ve Tıfırk-Bulgar İlişkileri*, S.68.

etmiş, 15 Nisan 1860 tarihinde yapılan ayinde de Fener Rum Patriğinin adı yerine Osmanlı Padişah Abdülmecid'in ismini okumuşlardır.

Katolik propagandacıları Bulgar-Fener anlaşmazlığından yararlanarak Bulgarların Katolik mezhebini benimsemeleri için çaba göstermişlerdir. Bunun sonucu olarak ta İstanbul'da bulunan 2000 Bulgar adına 120 vekil,2 arhimanderist, bir rahip ve bir diyakoz Papa'nın İstanbul'daki vekiline müracaat ederek Ermeni Katolik Ruhban Heyeti vekili ve Latin Manastır'ın rahipleri ile 1860 yılının sonunda temasa geçtiler.⁷⁴

Heyeti karşılayan Ermeni Patriği Hason Efendi , Yapılan müzakereler sonucunda Bulgarların Katolikliğe geçmeleri halinde, kesinlikle kendilerinin ruhanî ve cismanî hayatlarına karışılmayacağını, diğer Katolik Şark Kiliseleri ile Papalığın ilişkileri hangi düzeyde tutuluyorsa Bulgarların da aynı seviyede tutulacağı garantisini verdi, Aynı zamanda ibadetlerini kendi dilleri ile yapabileceklerini ve papazlarının da Bulgar olacağını bildirdi.

Yapılan müzakereler sonucunda Bulgar Ruhban Heyeti biri 2000, diğeri 145 imzalı Fransızca ve Bulgarca olmak üzere hazırladıkları iki senedi Ermeni Patriğine verdiler. Senetlerde Bulgarların eskiden Katolik Kilisesi tarafından kurulduğu halde Rum Patriği'nin çeşitli oyunları ile ortadan kaldırılan müstakil millî kiliselerinin yeniden kurulması için Katolik Kilisesi'ne geçtikleri belirtilmiş ve özellikle tüccar ve şehirli Bulgarlardan Katolikliğe girenler sayıca artmaya başlamıştır.⁷⁵

Katolikliğe geçip, ibadetlerini kendi lisanlarıyla yapan ve bağımsız millî kiliselerini kurmak isteyen Bulgarların büyük bir bölümü Ortodokslukta kalmaya devam etmiştir. Bu grubun tüm hareketleri Filibe Bulgarlar tarafından yönetiliyordu, Filibe'de bulunan Bulgarlar tamamen Patrikhaneden ayrılmışlardı. Buna göre ortaya iki Bulgar cemaati çıkıyordu Bunlardan bir kısmı Papa'ya bağlı Bulgar Katolikler, diğer kısmı ise Patrikhane'yi reddeden, fakat Ortodoksluktan ayrılmayan Bulgarlardı ve artık tüm gayretlerini millî bir kilise kurmak için harcayacaklardı. Bulgarların bu hareketi sadece

⁷⁴ KARAL; *Osmanlı Tarihi*, s.91.

⁷⁵ Ortaylı İLBER; "*Tanzimat Döneminde Balkanlarda Ulusal Kiliseler ve Rum-Ortodoks Kilisesi*", *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadî ve Sosyal Değişim Makaleler I*, Turhan Khabevi, Ankara 2000, s.289.

özgür ibadet etme amacıyla değil, millî ülkelerini gerçekleştirmek amacını da taşıyordu.⁷⁶

Katolik Bulgarlar durumlarını iyice resmiyete dökmek için Katolik Kilisesi ile birleşmelerini, bir zabıtname ile Bab-ı Âli'ye bildirdiler. Bab-ı Âli bu birleşmenin altında millî devletlerini kurmak emellerin birinci planda olduğunu ancak bunların dinî kisse altında gerçekleştirmek istediklerini bilmesine rağmen Bulgarların Katolikliğe geçmesi, Fransa'nın gizliden desteklemesi ve bu hareketin diğer gayri Müslim gruplarını da harekete geçirmesi ihtimali meseleyi farklı bir boyuta getirmiştir. Tüm bu olumsuzluklara rağmen Avrupalı devletlerin müdahalesini engellemek ve Rusya'nın Ortodoks Rum partiliğinin üzerindeki nüfuzunu, dolayısıyla da balkanlardaki etkisini azaltmak için devletin menfaatleri doğrultusunda hareket edilerek Bulgarların Katolikliğe geçmesinin sessizlik içerisinde karşılanmasına karar verilmiştir. Bab-ı Âli bu suretle yeni Bulgar Katolik Cemaatini tanımış ve reisinin memuriyetini de onaylamış oldu.⁷⁷

Bulgar kilisesinin kurulması ve Katolik mezhebini tercih etmelerinin yanında Fransa ve Avusturya ile yakınlaşmaları başta Bulgarlara destek veren Rusya tarafından hoş karşılanmamıştır. Bunun üzerine Bulgar kilisesinin Patrikhane'den ayrı bir kilise olarak faaliyete geçebilmesi için Bab-ı Âli'ye müracaatta bulunmuş ise de Osmanlı bu fikre sıcak bakmamıştır. Daha sonra Moskova metropoliti, Fener Rum Patrikhanesi bünyesinde olması kaydıyla millî Bulgar kilisesinin kurulmasını desteklediğini bildirmiştir.⁷⁸

Bütün bu gelişmeler karşısında Bab-ı Âli'nin takındığı tavır ve bütün Bulgarların Katolik mezhebine geçmeleri Fener Rum Patrikhanesini ciddi bir şekillendirmiştir. Üstelik Bab-ı Âli'nin takınmış olduğu tutum, onların bağımsız kilise isteklerine bir adım daha yaklaştıklarının göstergesidir. Patrikhane, Doğuda yeniden nüfuzunu tesis etmek için türlü yollara başvursa da amacına ulaşamamıştır.

⁷⁶ Refik AHMET; "Osmanlı İmparatorluğu'nda Fener Patrikhanesi ve Bulgar Kilisesi", s.83.

⁷⁷ KARAL; Osmanlı Tarihi, s.92.

⁷⁸ Charles-BARBARA JELAVÍCH; The Establishment of the Balkan National States (1804-1920), University of Washington Press 1986, s.133.

Bulgarlar, meydana gelen bu ortamı kendi menfaatleri doğrultusunda kullanıp Balkanlardaki Rum piskoposlarını tehdit etmeye başlayınca, Rum piskoposları geri çekilmek zorunda kaldı. Bu duruma son vermek isteyen Bab-ı Âli, Bulgarların dinî isteklerinin göz önünde bulundurulacağı ve gerekli düzenlemelerin yapılacağını bildirmiştir.⁷⁹

Rum Patriği 1866 yılında bütün Bulgarlar için bir Eksarh tayin etmeye ve Tuna Nehri ile Balkan Dağları arasında kalan bölgenin özerkliğini de kabul etmişlerdir. Patrik, "kendi ellerimle Bulgar bağımsızlığı için bir köprü kuruyorum." İfadesini de kullanmıştır.⁸⁰ Ancak Bulgarların Patriklik meclisinde eşit haklar ile altı rahip ve altı serbest din adamından oluşacak ruhanî meclisin Bulgar milletinin başı olarak tanınmasını ise isteklerini reddetmiştir. Bulgarlar, 1866'da Bab-ı Âli'den Bulgar halkının yaşadığı bütün toprakların özerk bir krallık haline getirilmesini isteseler de bu girişim sonuçsuz kalmıştır.

Bulgarlara dinsel açıdan yeterince özgürlük tanındığı halde bağımsız kiliselerini kurarak Fransız himayesine girmek istemeleri ve bunun sonucunda bağımsız devletlerini kurmak gibi talepleri hiç bitmedi. Osmanlı hükümeti ise sorunu ortadan bir an evvel kaldırmak için Bulgar Eksarhlığı'nın kuruluşu yolunda önemli bir adım atarak 1869 yılında Rum ve Bulgar milletlerinden itibar sahibi kimselerin yer aldığı gayr-i resmi bir komisyon kurmuştur. Hemen arkasından Dönemin Sadrazamı Âli Paşa 5 Mart 1870 tarihinde Sultan Abdülaziz'e bir tezkire sunmuştur. Bu tezkirede Bulgarların mezheplerinde değişiklik olmaksızın Fener Rum Patrikhanesi'nden ayrılmak için son on yıldır teşebbüslerde bulunduklarını, ancak buna Patrikhane'nin muhalefet ederek Bulgar isteklerini görmezden geldiğini, Bulgarların da bu yüzden artık kiliselerinde patriğin adını anmaz olduklarını, mücadelenin seyrini ve gelinek noktanın önemini vurgulayarak, artık bu sorunun devlet tarafından bir an önce çözüme kavuşturulması gereğini ifade etmiştir.⁸¹

⁷⁹ SENTÛRK; **Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi**, s.219.

⁸⁰ STAVRIANOS; *Balkans Since 1453*, s.374.

⁸¹ B.O.A, Bİ, No. 104; BOA, DED, BBD, sayfa 1, hüküml'den naklen KOYUNCU; Bulgar Eksarhlığı, s.96, 97. Ahmet Lütfi Efendi eserinde Âli Paşa 'nın bu girişimini bir hata olarak değerlendirerek Bulgar Kilisesi'nin Bulgar

6 Mart 1870 tarihinde ilan edilen Fermana göre Osmanlı tebaası arasındaki barış ve güvenliği sağlamlaştırmak için Bulgar Eksarhlığının kurulmasına karar verilmiştir. Metropolitlerin üzerinde Eksarh olacak ve Eksarh Synod'a (ruhanî meclis) başkanlık edecekti. Eksarh İstanbul'da ikamet edecekti, Fener Rum Patriği ise Ortodoks Kilisesi'nin başı olmaya devam edecekti. Ferman'ın onuncu hükmünde, Eksarhane'ye bırakılan metropolitliklerin dışında Bulgarların meskun oldukları bölgelerde halkın üçte ikilik çoğunluğunun bağlanmak istemesi halinde bu bölgelerin de Eksarhane'ye bağlanacağı hususu yer almaktaydı.⁸² Bulgarlara tanınan bu haklar XIX. yüzyıl sonu ile XX. Yüzyıl başında balkanlarda ki diğer gayrimüslim gruplar; Sırp ve Rum unsurları arasında kilise ve mektep mücadelesine zemin hazırlamıştır. Rum Patrikhanesi bütün bunlar karşısında Manevî idaresi altında bulunan diğer Ortodokslardan destek arayışına girmiş olsa da hiç bir destek görememiştir. Uzunca süren bir mücadelenin sonucunda müstakil ve milli Bulgar kilisesi kurulmuş oldu. Ancak daha önceden de ifade edildiği gibi Bulgarların istekleri bununla da bitmiş olmuyordu.

Asıl hedefi Osmanlı idaresinden kurtulmak, müstakil veya hiç olmazsa muhtar bir devlet haline gelmek olan Bulgarlar, Fener Rum Patrikhanesi ile mücadele ederken diğer taraftan da isyanlarla Osmanlı hakimiyet sahasını sarsmaya devam etmişlerdir. Bu konuda yaptıkları çalışma ve girişimlerde Bulgar Eksarhı'nın ve Bulgar rahiplerinin etkisi önemli olmuştur.

15 Nisan 1872 tarihinde Osmanlı hükümeti, Vidin metropoliti Antimi, ilk Bulgar Eksarhı olarak ilan etmiştir.⁸³ Antim, 23 Mayıs 1872'de törenle Bulgar kilisesinin bağımsızlığını duyurmuştur.⁸⁴ Bulgar Kilisesi'nin Fener Rum Patrikhanesi'nden ayrılması ile Bulgar bağımsızlık hareketi hız kazanmış ve bu amaçla Eksarhlık, Osmanlı Hükümeti aleyhine Bulgar hükümeti ile işbirliğine girmiştir.

bağımsızlığına zemin hazırladığı görüşünü savunur. Ayrıntı için Bkz.: Ahmet Lütfi Efendi; Vak'a-nüviş Ahmet Lütfi Efendi Tarihi, (yay.haz: M.Münir Aktepe), C.XO, TTK, Ankara 1989, s.91-92.

⁸² IORGA; **Osmanlı Tarihi**, s.564.

⁸³ Makalesinde, Athim'in ilk Bulgar eksarhı olduğu ifadesine yer veren Bülent ATALAY'a karşılık IORGA, Osmanlı Tarihi adlı eserinde ilk Bulgar Eksarhı olarak Timovak Üarion'u gösterir. IORGA'ya göre Antim İlarion'un istife, etmesi üzerine Eksarh olmuştur. Bkz:IORGA; Osmanlı Tarihi, s.564.

⁸⁴ ADANIR; **Makedonya Sorunu**, s.76.

Tüm bu olayların akabinde Antim Eksarhlıktan azledilerek yerine Yosif Efendi seçilmiştir. Eksarhlığın değişmesi de Bulgar bağımsızlık hareketlerinin önüne geçememiş aksine Bulgar hükümeti lehine çalışmaya devam etmiştir. Yosif Efendi Rumlara gösterilen ayrıcalıkların Bulgar milletine gösterilmesini istemiştir. Rusya'nın da desteğiyle 1876 Nisan ayında çıkan isyan Bulgar bağımsızlığının sağlanması yolundaki en büyük isyandır. Sofya'ya kadar yayılan isyan, Sadrazam Mahmut Nedim Paşa tarafından zor da olsa bastırılmıştır. İsyan hareketinin hemen ardından meydana gelen vakada bir Bulgar kızının bir Türkle evlenmek üzere Müslüman olacağı sırada kaçırılması Müslüman halk tarafından büyük tepkiye neden olmuştur. Meydana gelen çatışmalar sırasında Fransa, Almanya, Rusya, Avusturya ve İtalya donanmalarını Selanik önlerine göndermişlerdir. Böylece mesele uluslar arası bir olay haline gelmiştir.⁸⁵

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşıma sebep olacak gelişmelerin yaşandığı bu dönemde Savaş sonunda imzalanan 3 Mart 1878 tarihli Ayastefanos Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu'na vergi vermekle yükümlü sınırları kuzeyde Tuna'ya, doğuda Karadeniz'e, güneyde Ege Denizi'ne ve batıda Arnavutluk'a dayanmakta olan bir Bulgaristan Prensliği kuruldu. Antlaşma büyük güçlerin çıkarlarına ters düşmesi sonucunda yeni bir antlaşma yapıldı. 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Antlaşmasında, Ayastefanos Antlaşması Prenslik haline getirilen Bulgaristan'ın sınırları daraltılmıştır.

2. 4. SİRP BAĞIMSIZLIK HAREKETLERİ

1354 yılında Türklerin Gelibolu'ya yerleşmesi ile akınlar Trakya'ya doğru başlamış Orhan Gazi'nin ölümü üzerine yerine geçen I. Murad, Avrupa'ya yayılma politikasını devam ettirmiştir. Yürütülen bu politika neticesinde Edirne'yi ele geçiren Türkler, 1365'de burasını başkent yaparak Avrupa'daki fetihlere devam etmişlerdir. Balkan Yarımadası'nı ele geçiren Osmanlı, bölgenin en etkin gücü haline gelmiş ve Trakya'nın önemli yerleri zapt edilmiştir.

⁸⁵ Üzer TAHSİN; **Makedonya Eşkiyalık Tarihi**, Ankara 1979, s. 109.

1385'de Sofya, 1386'da Niş'i ele geçiren Murat Hüdavendigar,1389'da Kosova Savaşı ile önemli bir zafer elde etmiştir.⁸⁶ Mevcut idarenin yönetiminden bıkmış olan Sırbistan toprakları Fatih Sultan Mehmet döneminde, Belgrad hariç Osmanlı topraklarına katılmıştır.⁸⁷ Osmanlı Devleti'nin bir vilayeti halinde yaklaşık üç yüz elli yıldan fazla hayat süren Sırlar, dinlerini, âdetlerini, dillerini yaşamakta serbest bırakılmış ve bütün Hristiyanlara verilen imtiyazlar Sırp halkına da verilmişti.⁸⁸

Türk idaresinden memnun kalan Sırlar, önemli sayılabilecek bir sorun çıkarmamışlardı. Osmanlılar da Bosna asıllı Sırp tarihçi Vladimir Skaniç; "Osmanlıların, işgal ettikleri bölgelerdeki yerlilere karşı gösterdikleri, âlicenaplık, insan haklarını tanıyışları ve uyguladıkları tam bir adalet, komşu mntikalarda yaşayan Hristiyanları adeta büyülemekteydi. Bu yüzden kendilerini de idareleri altına alıp zalim kral ve despotlardan kurtarmaları için Osmanlılara heyetler gönderirlerdi" diyerek bu durumu açıklamaktadır.⁸⁹

Osmanlı Devletinin fethinden sonra sırp kilisesi oluşan olumsuz durumun üstesinden gelmiş ve ardından Devlet-i Aliye sınırları içinde yegane ayrıcalıklı Sırp kurumu olarak varlığını devam ettirmiştir. Sırp asıllı Osmanlı Sadrazamı Sokullu Mehmet Paşa Sırp İpek (Pec) Patrikliğini kurmuş ve yaklaşık yüz yıllık bir süreç içinde bu Patriklik, Sırbistan'ın ulusal hayatı açısından önemli bir rol oynamıştı.⁹⁰

Osmanlılar genel siyasetlerinin bir parçası olarak yönetimleri altına aldıkları Hristiyan halka yönelik eski Sırp Devleti'nin sahip olduğu sivil otoriteyi hemen bütünüyle İpek Patrikliğine vermiştir. Sırp Patrikliği de diğer Patrikler gibi padişah tarafından verilen berat doğrultusunda hareket ediyordu. Berat ile verilen yetki sınırlarının içerisinde din, medeni hukuk, hatta ceza meselelerini de çözüme bağlayabiliyorlardı.⁹¹ Beratlar padişah tahtta kaldığı müddetçe geçerli idi. Bu beratlar

⁸⁶ UZUNÇARŞILI; **Osmanlı Tarihi**, s.175-176; CASTELLAN; **Balkanların Tarihi**, s.64-66.

⁸⁷ RUNCİMAN; **Konstantinopolis Düştü** .s. 189-190.

⁸⁸ KARAL; **Osmanlı Tarihi**, C. V, s. 103.

⁸⁹ Yıldız ZEKERİYA; **Geçmişten Günümüze Bosna Hersek**, İstanbul 1993, s.91.

⁹⁰ STAVRİANOS; **The Balkans Since 1453**, s. 104.

⁹¹ Muzbeğ İSKENDER; **"Türkün Hoşgörüsü ve Sırp Kilisesi"**, ERDEM , C. 8, S.24, TTK, Ankara 1996, s. 862t 863.

kiliselerin maddî ve hukukî durumunu güvence altına almış ve iç yapılarına dokunmamıştır.

Sırp Ortodoks birliğini özerkleştirmede İpek Patrikliği, bir dönüm noktası oluşturmuştur. Sırp Rahipleri, küçük kiliselerin duvarlarını onarmış, boşaltılmış manastırları korumuş ve bunların yerine yenilerinin kurulması için girişimlerde bulunmuşlardır. Sırlara en büyük dış destekli yardım, şüphesiz Ruslardan gelmekteydi. Sırp Kilisesi'nin durumunun bozulması, Osmanlı Devleti'nde kurumsal düzenin genel olarak bozulmasıyla başlamıştır. Bu durum kiliseyi çeşitli arayışlara sokmuş ve 1756 yılında Fener Rum Patrikhanesi ile bir anlaşma yapmıştır. Fener Rum Patrikhanesi, İpek Patrikliği'ni kendine bağlamak suretiyle mali sorunlarına yardımcı olacağını beyan etmiş ve İpek Patrikliği, artık saygın bir metropolittik olmaktan çıkmıştır. Bunun sonucunda, Osmanlı topraklarındaki Sırp Kilisesi işlevini yitirmiş ve Sırların gözünden düşmüştür.

Ayrıca Viyana Savaşı sırasında (1683-1699) Sırp Patrikliği, Osmanlı yönetimine karşı ihanette bulunmuştur. Türklerin, Katolik din adamlarını çalışmalarını engellemeleriyle Ortodoks vergi tahsildarlarına Katoliklerin kendi kiliseleri için ödediklerinin üstüne yeniden vergi toplamalarına zaman zaman izin vermeleri nedeniyle, önemli sayıda Katolik, Hırvat-Sırp Kilisesi'ne geçti ve böylece yeni bir ulusal kimlik de benimsemiştir.⁹²

Bulgar ve Romenlerde olduğu gibi Sırlarda da millî uyanışı sağlayan ve öncülük yapan din adamlarıdır.⁹³ Miloş döneminde Sırp Kiliselerinin statüleri düzenlenmiş ve Milli organizasyonun başını da 1833 ile 1859 arasında yetenekli Belgrad metropoliti Peter Jovanoviç çekmiştir.⁹⁴

⁹² BANAC; "Sırbistan'da Milliyetçilik", s.91.

⁹³ ROGEL; "The Wandering Monk and the Balkan National Awakwnig", s.83.

⁹⁴ Jelavich BARBARA;History of The Balkans, s.242.

Sırp Kilisesi, tüm birimleriyle birlikte, kendi ulusal hareketlerine kendi damgasını vurabilecek yeterliliğe sahip tek Balkan Kilisesi idi.⁹⁵ Bağımsızlıklarını elde etme sürecinde Osmanlı Devleti'ne karşı girişilen isyanlarda da Sırp din adamlarının önemli bir yeri olup, Hristiyan ahaliyi Osmanlıya karşı silahlandırdıkları görülmektedir.⁹⁶

2.4.1 SIRP BAĞIMSIZ DEVLETİNİN KURULMASI

Osmanlı sisteminin kötüye kullanımı ve düzensizlik krizleri nin yanında sırp topraklarının sürekli savaş alanı olarak kullanılmaları Hristiyan halkın silahlanmada ve sonraki yıllarda Osmanlıya karşı isyan etmede ekin olmuştur. bunun yanında Osmanlı askeri teşkilatında ve toprak sistemindeki bozulmalar da sıkıntının bir kat daha artmasına neden olmuştur. Sultan III. Selim, 1793, 1794 ve 1796 yıllarında ferman çıkartmak suretiyle düzeni tekrardan korumaya çalıştıysa da Hristiyanların da içinde bulunduğu halka, silah taşıma ve düzeni sağlamak için milis kuvvetleri oluşturabilme imkanı sağlaması sorunu iyice büyötmüştür.

1804'te başlayan isyanlar ,Avusturya ve Rusya devletleri tarafından desteklenmeleriyle 1807'deki özerklik talebine kadar gelmiş hemen arkasından Rusya ile yaptıkları ittifakın verdiği güvence ile yeniçeri zulmüne karşı giriştikleri hareketi bir bağımsızlık savaşıma dönüştürmüşlerdir.⁹⁷ 16 Mayıs 1812'de imzalanan Bükreş Antlaşmasının sekizinci maddesine göre; Sırlar Osmanlı Devleti'ne karşı giriştikleri isyandan dolayı affedilecek, Sırbistan vergilerini bundan soma Osmanlı Devleti'ne "bir vergi" olarak ödeyecek ve Osmanlı Devleti, Sırbistan'ı imtiyazlı bir eyaleti olarak kabul edecektir.⁹⁸ Sırbistan, Rusya'nın himayesi altına girmiş bulunuyordu.

7 Ekim 1826 tarihli Akkerman Antlaşması'nın beşinci maddesi ve buna ek olarak imzalanan Sırbistan hakkındaki senet bu imtiyazları teyid ettiği gibi Osmanlı

⁹⁵ BANAC; "Sırbistan'da Milliyetçilik", s.93.

⁹⁶ B.O.A, Y.MTV 35/136.

⁹⁷ STAVRÎANOS; *The Balkans Since 1453*, s.247.

⁹⁸ Erim NİHAT; *Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri*, Ankara 1953, s.151-152.

Devleti'nin, Sırbistan üzerinde aldığı kararlar hakkında Rusya'ya hesap vermeye zorlanıyordu.⁹⁹

Buna göre; Din ve mezhep hürriyeti, adliye ve yönetim işlerinde bağımsızlık, prenslerin seçim işi, Sırbistan'daki garnizonlardan başka yerlere Müslümanların yerleşmemeleri, Sırlara, Türklere ait bulunan çiftlikleri idare etmek ve bunların gelirlerini yılda bir defa olmak üzere ödemek, pasaportları ile Osmanlı Devleti sınırları içerisinde serbestçe seyahat edebilmeleri, okul, matbaa ve hastane açabilme haklarının verilmesi, Sırlar'la meskun olan toprakların tekrar Sırbistan'a katılmaları.¹⁰⁰ Bu antlaşma ile Sırbistan hem muhtar bir beylik haline gelmiş hem de Rusya'nın himayesine girmiş bulunuyordu. 1829 Edirne Antlaşması, Akkerman Antlaşması'nın hükümlerini bir kere daha teyid edilmiştir. Avrupalı devletler, Rusya'nın Sırlar üzerindeki etkisini kaldırmak için Kırım Savaşı'nın sonunda imzalanan Paris Antlaşmasında, bu durumu tasfiye etmek istediler.¹⁰¹ Paris Antlaşması'nın Sırbistan'la ilgili 28. ve 29. Maddeleri şöyledir:¹⁰²

28.Madde: Sırbistan antlaşmayı imzalayan devletlerin garantisi altında hakların ve imtiyazların belirten Hatt-ı Hümayun gereğince Osmanlı Devleti'ne bağlı kalacaktı. Yine bu madde ile Sırbistan millî ve müstakil olarak idare edilecek, dinî inançlarında serbest kalacak ve ticaret serbestliği muhafaza edilecekti.¹⁰³

29.Madde: Osmanlı Devleti'nin kalelerde asker bulundurma hakkı mevcut nizamname şartları çerçevesinde yerinde bırakılacak, ayrıca bu antlaşmaya imza koyan devletler arasında bir anlaşma olmaksızın hiç bir askerî müdahale yapılmayacaktı.¹⁰⁴

Rusya'nın Osmanlı Devleti'ni parçalama siyaseti, Paris Antlaşmasından soma Sırların bağımsızlıklarını elde etmek için büyük gayretler sarfetmesine, Bosna- Hersek, Karadağ, Bulgaristan, Hırvatistan ve Macaristan'ın bazı parçalarını ele geçirerek bir Slav devleti kurma hayallerine neden olmuştur.

⁹⁹ KARAL; *Osmanlı Tarihi*, s.64.

¹⁰⁰ IORGA; *Osmanlı Tarihi*, s.323.

¹⁰¹ KARAL; *Osmanlı Tarihi*, C.VI, s.64

¹⁰² ERİM; *Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri*, s.351.

¹⁰³ Türkgeldi AH FUAD; *Mesail-i Mfilhimme-i Siyasiyye*, (Haz.: B.S.BAYKAL), TTK, Ankara 1987, s.159.

¹⁰⁴ KARAL; *Osmanlı Tarihi*, s.64.

Doksan üç harbi sonunda Osmanlı Devleti'nin düştüğü durum ve Hersek Ayaklanması, Sırların Osmanlı Devleti'ne karşı bir savaşın zamanının geldiğine inanmaktaydı. Bunların etkisi ile Sırlar, 1 Temmuz 1876 tarihinde Osmanlı Devleti'ne karşı mücadeleye girmişlerdir. Sırbistan ile Karadağ'ın Hersek isyancılarına yardımı nedeniyle Osmanlılar, bu iki devlete uyarıda bulununca, Sırbistan ve Karadağ Osmanlı Devleti'ne karşı Temmuz 1876'da savaş açtılar. Çatışmalar devam ederken Mayıs 1876'da bir de Bulgaristan ayaklanması çıktı.¹⁰⁵ Tüm bu olumsuzluklara rağmen Savaş Osmanlı kuvvetlerinin üstünlüğü ile sonuçlandı.

Rusya 31 Ekim 1876 tarihinde Osmanlı Devleti'ne verdiği notada Osmanlı Devleti'nin Sırbistan ve Karadağ ile anlaşma yoluna gitmesini istedi. Ancak Paris Antlaşması şartlarına aykırı olduğu düşüncesi ile Osmanlı İmparatorluğu bu teklifi kabul etmedi. Bunun üzerine Rusya 24 Nisan 1877'de askerlerine Osmanlı sınırlarını geçmelerini emretti. Böylece Osmanlı-Rus Savaşı da başlamış oldu.¹⁰⁶ Osmanlı-Rus Savaşı Osmanlı İmparatorluğu aleyhine gelişme gösterince, 3 Mart 1878'de Ayastefanos'ta ağır bir barışın hükümlerini imzalamak zorunda kaldı.

Ayastefanos Antlaşması'na göre Sırbistan'ın bağımsızlığı tasdik edilecek ve sınırları genişletilecekti. Osmanlı Devleti ile Sırbistan arasında doğrudan doğruya bir antlaşma yapılmıncaya kadar Osmanlı topraklarında ikamet ve seyahat edebilecekler, ayrıca milletler hukukuna göre muamele görecektelerdi.¹⁰⁷ Ayastefanos Antlaşması ile Rusya, Balkanlarda önemli yetkileri haiz olduğu için bunu kabul edemeyen ve bu noktada çıkarlarını düşünen Avrupa devletlerinin isteği ile bu antlaşma hükümleri geçersiz sayılarak 13 Haziran 1878'de Berlin Antlaşması imzalandı. 64 maddeden oluşan antlaşma metninde Sırbistan durumuyla ilgili hükümler şöyledir:

¹⁰⁵ YILDIZ; *Geçmişten Günümüze Bosna Hersek*, s. 102-103.

¹⁰⁶ TÜRKELDİ *Mesail-i Mühimme-i Siyasiyye*, C.n, s.275.

¹⁰⁷ TÜRKELDİ; *Mesail-i Mühimme-i Siyasiyye*, Cü, s.49.

- 1) Anlaşmayı imzalayan devletler Sırbistan'ın bağımsızlığını tasdik ettiler.
- 2) Sırbistan'da din ve mezhep farkı gözetilmeden herkes bütün haklardan istifade edecekti. Sırbistan'da yabancı tebaanın imtiyazları, konsolosların hakları ve himaye etmeleri meselesi bu zamana kadar olduğu gibi geçerli olacaktır.
- 3)Osmanlı ve Sup mümessillerden bir komisyon, mirî emlak ve vakıf emlakı gibi meseleleri üç sene içinde halledecekti.
- 4)Osmanlı Devleti ile Sırbistan arasında bir antlaşma yapıncaya kadar Sırlar Osmanlı memleketinde milletler hukukuna göre ikamet ve seyahat edebileceklerdi.
- 5) Sırbistan Osmanlı borçlarından bir hisse alacaktır bu miktar İstanbul' daki yabancı konsoloslukların temsilcileri ile Bab-ı Alî tayin edecekti.¹⁰⁸

Sırlar, Sırbistan'ın kurulmasının ardından Bulgarlar da görüldüğü gibi Osmanlı Devleti aleyhine açıkça faaliyetlere girişmekten çekinmemişlerdir. Bunun temel sebebi ise sahip oldukları toprakları iyice genişletmektir.

2.5. ROMEN BAĞIMSIZLIK HAREKETLERİ

Osmanlı İmparatorluğu topraklarındaki önemli stratejik özelliklere sahip Eflak 1417 yılında, Boğdan ise 1484 tarihinde Osmanlı imparatorluğu sınırlarına dahil edilmişlerdir.¹⁰⁹Karlofça Antlaşmasından sonra Eflak ve Boğdan, coğrafi konumları itibarı ile önemleri daha da artmıştır.¹¹⁰Bir yandan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, diğer yandan Rusya ile komşu olması Osmanlı İmparatorluğu'nun adı geçen devletlerle yaptığı mücadelelerde Eflak ve Boğdan topraklarının savaş alanı haline gelmesine neden olmuştur.

¹⁰⁸ TÜRKGELDİ; **Mesail-i Mühimme-i Siyasiyye**,77.

¹⁰⁹ Özcan;ABDÜLKADİR "**Boğdan**", DİA, C.VI, İstanbul 1992, s.269.

¹¹⁰ Yaklaşık bugünkü Romanya ve Moldova.

M.S. 10İt 105'de yapılan seferler sonucunda bir Roma kolonisine dönüştürülmüş Eflak ve Boğdan halkı, diğer Latin asıllı topluluklarının sahip olduğu Katolik mezhebi yerine çoğunlukla Ortodoks mezhebini benimsemişlerdir. Ortodoks olmaları nedeniyle de Osmanlı Ortodoks cemaati üzerindeki himaye emelleri bakımından Rusların ilgisini çekmektedir.¹¹¹

Önceleri "ahidnameler" ile ilişkileri düzenlenen Eflak ve Boğdan, daha sonra kendilerine tanınan imtiyazların köklü hale gelmesini sağlayan nizamnameler ve Hatt-ı Hümayunlar yayınlanmış ve bu suretle Osmanlı idarî sistemi içinde ayrıcalıklı bir statüye sahip olmuşlardır. Bu durum ise Osmanlı literatüründe "Memleketeyn" olarak geçen beyliklerin iç yönetimlerinde serbest kalmalarına, dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyetinin bu bölgede zayıf olmasına neden olmuştur. Beylikler kendilerine verilen imtiyazlar sayesinde dinî, siyasî ve sosyal teşkilatlarını koruyabilmişlerdir.

Balkanlar'da etkili olan Rus propagandası etkisi, Eflak ve Boğdan beyleri, Osmanlı İmparatorluğu aleyhinde çalışmalar yapmışlardır. Bunu fark eden Osmanlı, yerli lider yerine Fenerli Rum ailelerinden seçilen beyleri yönetime getirmişlerdir.¹¹² 1716-1821 yılları arasında atanan 40 Fenerli voyvoda sayısı 40 olmuştur.¹¹³ Ancak Eflak ve Boğdan beylerinin Osmanlı aleyhine zararlı çalışmaları devam etmiş, Avusturya ve Rusya ile işbirliği yaparak halka zulmetmişlerdir. Yapılan zulüm ve faaliyetlerden rahatsız olan halk durumu Silistre valisi Selim Paşa vasıtasıyla Devlet-i Aliye'ye bildirip, devlet aleyhtarı faaliyetlerin Rum beylerinin bilgisi altında yapıldığını, özellikle Rum kilise ve okullarının birer fesat yuvası olduğundan şikayetle bunların faaliyetlerinin kontrol altına alınmalarını istemişlerdir.¹¹⁴

¹¹¹ Decei AUREL; "Eflak", LA., C.IV, s. 179.

¹¹² Alpan CASTELLAN; **Balkanların Tarihi**, s.219.

¹¹³ Necip; CEAUŞESCU **Dön, Bugün ve Yarınki Romanya**, Ankara 1976, s.43.

¹¹⁴ B.O.A, Romanya Ahkam Defleri, 80/4, Sayfa 406, Hüküm 1181; Rum ve Kilise okullarının verdiği rahatsızlık çok sonraları da devam etmiştir.B.O.A, İrade Hariciye, No. 12576; 12625;B.O.A, HR.SYS: Dosya: 1038/1.

Osmanlı İmparatorluğu ise bu duruma engel olabilmek için sürekli voyvoda değiştirmiş hatta Eflak ve Boğdan'a yeniden yerli beyler tayin etmiştir.¹¹⁵ Tüm bunların arkasından Rusya'da, Eflak- Boğdan üzerindeki planlarını hayata geçirmek için çalışmalanna hız vermiştir ve bağımsızlık taleplerinde bulunmaya başlamışlardır.¹¹⁶

Rusya 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rusya, Eflak ve Boğdan üzerindeki emellerini açıkça belittikten sonra beyliklerin ve de Osmanlının iç işlerine karışmak istemiştir. Osmanlı bunu kabul etmeyince iki devlet arasında 1806-1812 arasında sürecek olan savaş meydana gelmiştir. Savaş sonrasında imzalanan 1812 Bükreş Barış Antlaşması ile Rusya, Eflak ve Boğdan'dan askerlerini çekmiş ancak Baserabya'yı ele geçirmiştir.

1848 yılından itibaren baş gösteren Avrupa ihtilalleri ile beraber Eflak ve Boğdan'da birleşme eğilimleri ortaya çıkmıştır. Eflak ve Boğdan'da ortaya çıkan hareketler başta Osmanlı İmparatorluğu'na karşı değil, Rusya'nın müdahaleci tavrı ve voyvodaların kötü yönetimine karşı olmuş olsa bile Rusların nüfuzunu kırmak amacıyla Padişah bazı reformlar yapılacağını vaad eden bir ferman yayınlamıştır.¹¹⁷

İki beyliği birleştirmek isteyenler arasında Fransa da bulunmakta ve bu taleplerini Fransız İhtilali'nin etkisi ile insan hak ve özgürlükleri, meclise karşı sorumlu bir hükümet, askerî bir yapılanma ve sansürün kaldırılması, şeklinde ifade etmişlerdir.¹¹⁸ Boğdan'da meydana gelen isyan Osmanlı tarafından bastırılmış olsa da Eflak'da bir sonuç elde edilememiş ve Bükreş'te bir devrim komitesi kuran ihtilalciler, isyan hareketini başlatmışlardır. Bu durum Rusya'nın da işine gelmemiş Eflak ile ters düşmüşlerdir. Rusya ile Osmanlı arasında kalan Eflak, her iki devletin tekrardan karşı karşıya gelmelerine neden olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya karşılıklı olarak Eflak ve Boğdan'a asker çıkartmışlardır. Sonuç olarak 1 Mayıs 1849 tarihinde Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında "Memleketeyn" hakkında Balta Limanı Sözleşmesini

¹¹⁵ M.GUBOĞLU; "Eflak ve Boğdan Voyvodalarının Bab-ı Âh ile Münasebetleri", BTDD, C.I., S.I., s.61.

¹¹⁶ Veliman; VALERIU "Osmanlı Devleti ve Romen Prensliklerinde 1821 Senesi Olayları", IX. TİK, C.H., Ankara 1988. s.975.

¹¹⁷ Fermanın metni için Bkz.: B.O.A, Name-i Hümayun Defteri, No.: 12, s.65.

¹¹⁸ CASTELLAN; **Balkanların Tarihi**, s.294-295.

imzalamışlardır.¹¹⁹ Bu antlaşmaya göre; Eflak-Boğdan beyleri, eskiden olduğu gibi padişah tarafından atanacak ve görev süreleri yedi yıl olacak; meclisler dağıtılacak, yerine ülkenin ileri gelenlerinden oluşturulan bir divan kurulacak; ülke yönetimi konusunda Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya'nın onaylama hakkı olacak; Eflak ve Boğdan'da düzen sağlanıncaya kadar Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya burayı işgal altında tutacak; bu sözleşmedeki koşulların uygulanması için Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya, Eflak-Boğdan'a Beyler ile aynı hak ve yetkilere sahip birer komiser göndereceklerdir.¹²⁰

Rusya böylece 1774'den beri peşinde olduğu Eflak-Boğdan yönetiminde söz hakkı elde etme talebi yerine gelmiş ve Karadeniz'in kuzeyinde hakimiyetini güçlendirme imkanı bulmuş iken, Osmanlı İmparatorluğu ise bölgedeki mutlak güç ve hakimiyetinde sarsılmalar yaşamıştır.

Kutsal Yerler sorunundan dolayı Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında çıkan Kırım Savaşı ile beraber Avusturya devleti de Eflak-Boğdan için ortaya çıkan ayrı bir aktör olmuştur. Tüm bu sorunlar yaşanırken Eflak-Boğdan da, Fransa'ya eğitim amacıyla giden gençler vasıtasıyla ulusçuluk akımı giderek yayılmış ve ulusal milli bir devlet için halkta kıpırdanmalar meydana gelmiştir.

Kırım Savaşından sonra imzalanan Paris Antlaşması ile Bölge Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetiminde bırakılmış ancak Eflak-Boğdan'ın iç işlerinde serbestiyet kazanması bağımsızlaşma sürecine hız kazandırmıştır. Fransa hem Müslüman Osmanlı İmparatorluğu ile Ortodoks Rusya, hem de yapısı itibarıyla milliyetçilik prensibine dayanmayan Avusturya ya düşman olmaları nedeniyle, Eflak-Boğdan ayrılıkçı harekete destek vermiştir.

Rusya ise, Asya'da İngiltere ile, Balkanlar'da da Avusturya ile çıkar çatışması halinde bulunduğundan Eflak ve Boğdan meselesinde Fransa yanlısı bir tutum sergilemek durumunda kalmış, Balkanlar'da tam bir Rus hakimiyeti kurulamadığı

¹¹⁹ Ahmet Cevdet; **Tezâkir** (1-12), s. 12.

¹²⁰ IORGA; **Osmanlı Tarihi**, s.417.

takdirde küçük devletlerin oluşumuna destek vererek Romanya da Birliğin oluşmasında görmemiştir.

Avusturya ise, Romen birliğinin oluşumunu kendi toprakları içindeki ırkdaşları için tehlikeli gördüğünden sınırlarına çok yakın bir bölgede milli bir devlet kurulmasına karşı çıkmaktadır.¹²¹ Rusya'nın Balkanlar'ın içine kadar etkinliğini artırması, Fransa'nın Eflak ve Boğdan politikası ile Avrupa'daki nüfuzunu genişleterek milli devlet kurma peşinde olan uluslara örnek teşkil etmesi, Sömürgelerine ağırlık verip bu dönemde Avrupa'da genişlemek istemeyen İngiltere'nin işine gelmiyordu. Bu yüzden Avrupa'ya karşı bir denge siyaseti izlemekteydi. Eflak ve Boğdan'ın eskiden olduğu gibi Osmanlı yönetiminde kalması taraftarı idi.

Osmanlı, hakimiyetinde olan diğer uluslara da örnek teşkil edeceğinden dolayı doğal olarak Eflak ve Boğdan'ın birleşmelerini kendi çıkarlarına uygun bulmamaktaydı.¹²² 1857 yılında yapılan divan seçimleri sonucunda birleşme kararı çıkmayınca, Fransa 5 Ağustos 1857 yılında Rusya'nın desteğini alarak İstanbul'a elçi gönderip seçimlerin yenilenmesi konusunda ısrar etmiştir. Aksi takdirde Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkilerini keseceğini belirtip diğer yandan da İngiltere ile anlaşma yoluna gitmiştir.¹²³ İngiltere bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün korunmasına taraftar olduğu için anlaşma sağlayamamıştır. Ancak Hindistan sömürgelerinde çıkan ayaklanmalarla uğraşan İngiltere, kendi meseleleri nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu'na da destek verememiştir.

Bu sorun Osmanlı İmparatorluğu'nun isteği ile 18 Ağustos 1858 tarihinde imzalanan Paris konferansında ele alınmıştır. Buna göre; her iki eyalet de Osmanlı İmparatorluğu hakimiyeti altında kalmak şartı ile "Eflak ve Boğdan Birleşik Beylikleri"i adını alacaktı. Her iki beyliğin ayrı beyleri ve meclisleri olacak ve Osmanlı İmparatorluğu'na yılda toplam dört milyon kuruş vergi vereceklerdi. İki eyaletin ortak bir ordusu bulunacak, ortak sorunların çözülmesi için bir "Merkez Komisyon"

¹²¹ Uçarol RİFAT; **Siyasi Tarih** (1789-1994), Filiz Kitabevi, İstanbul 1995, s.219.

¹²² TÜRKGELDİ; **Mesail-i Mühimme-i Siyasiyye**, Ci, s. 185.

¹²³ İORGA; **Osmanlı Tarihi**, s.497.

oluşturulacaktı. Bu kararlar iki eyaletin birleşmesi kabul edilmemiş, fakat birleşmeye doğru önemli bir adım atıldı.¹²⁴

Paris konferansında alınan kararlar doğrultusunda 5 Ocak 1859 yılında Albay Ioan Couza Boğdan Başkomutan Vekili, 24 Ocak 1859 tarihinde de Eflak Prensi seçildi.¹²⁵ Bu suretle Eflak ve Boğdan Couza'nın şahsiyetinde birleşmiştir. Bu birleşmeyi kabul etmeyen Osmanlı İmparatorluğu'nun çabaları sonuç vermeyince seçim sonucunu kabul etmek durumunda kalmıştır. Böylece Eflak-Boğdan'ın birliği fiili olarak da sağlanmış ve Romanya devleti kurulmuş oldu.¹²⁶

Eflak ve Boğdan meclislerinin de birleştirilmesi için Couza, 1 Mayıs 1861 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu ile diğer devletlere bir muhtıra göndermiştir. Diğer devletlerin baskısı ile Osmanlı, 2 Aralık 1861 tarihli fermanla bu birleşmeye onay vermiştir. Eflak ve Boğdan artık "Birleşik Prenslikler", Osmanlıca olarak "Memleketeyn-i Müctemiateyn" olarak anılmıştır. 5 Şubat 1862'de ilk kez toplanan meclisle birlikte Romanya Prenslığı kurulmuştur. 1878 yılına kadar Osmanlı idaresini benimsemiş bir bölge olarak kalan Eflak ve Boğdan, 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı 30.000 kişilik bir birlikle Rusların yanında katılarak savaş sonunda imzalanan Berlin Antlaşması ile "Romanya" adı altında, Avrupa devletleri tarafından da tanınan bağımsız bir ülke haline gelmiştir.¹²⁷

1864'e kadar Romen Kilisesi, Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlıydı. Romenler, Romanya adını alarak bağımsızlıklarını ilan ettikleri sırada, milli ve özerk kiliselerinin de kurulduğunu ilan ettiler. Bu ilan Fener Rum Patrikhanesi tarafından 1885 tarihine kadar tanınmadı. Romen millî uyanışında dinin önemli bir rolü olmamıştır. Bunun sebebi, XIX. yüzyıla kadar baskın bir Yunan hakimiyetinin Romenler üzerindeki etkisidir. Patrikhane tarafından gönderilen din adamlarının Romen olmayışı ve bunların

¹²⁴ TÜRKGELDİ; *Mesail-i Mühimme-i Siyasiyye*, s. 194.

¹²⁵ B.O.A, HR.SYS. *Dosya*: 1035, Gömlek: 1-2.

¹²⁶ CASTELLAN; *Balkanların Tarihi*, s.199-300.

¹²⁷ Panait VIOREL; *"Osmanlı Hakimiyetinin Tuna Nehrinin Kuzeyinden Yayılışı: XIV ve XVI. Yüzyıllarda Eflak ve Boğdan"*, TÜRKLER, (Ed.: H.C.Güzel-K.Çiçek-S.Koca), C.IX, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002., s.211.

herhangi bir şekilde din uğruna çaba sarf etmemeleri, Romen köylülerinde dinsel bir etkilenmenin olmasını engellemiştir.¹²⁸

Yunanistan, Sırbistan ve Bulgaristan arasındaki mücadelede odak noktası olan Makedonya meselesinde Rum ve Ulahlar arasında da kilise ve mektep mücadelesi yaşandığı gibi Ulahların kilise ve mekteplerinde kendi dillerini kullanmak arzusu ile Fener Rum Patrikhanesi'ne karşı mücadele ettikleri ve Romanya'nın desteğini yanlarında buldukları görülmektedir.

2.6. ARNAVUTLUK BAĞIMSIZLIK HAREKETLERİ

Arnavutluk'un Osmanlı himayesine girmesi XIV.yüzyılda gerçekleşmiştir. 1385 Voissa (Viyose) Savaşı olarak bilinen çatışmadan sonra Arnavutluk'un belli başlı "feodal" beyleri (Balshalar, Thopialar, Dukagj inler, Coia Zacarialar, Musakiler, Zenebissiler, Aranaitiler ve Kostriotalar) Osmanlı hakimiyetine girmişlerdir.¹²⁹

Osmanlı hakimiyetine girdikten kısa bir süre sonra, Osmanlı Devleti'ne karşı diğer Balkan devletleri ile birlikte ortak bir Balkan ittifakı kurarak, 1389 t Kosova Savaşı'nda Osmanlı'ya karşı Balkan devletleri saflarında yer almışlardır. Murat Hüdavendigâr'dan sonra tahta geçen Sultan Bayezid, Arnavutluk'un tamamını ele geçirmiştir.¹³⁰

1766-1767 yıllarına kadar Ohrid Başpiskoposluğuna bağlı olarak hayatını sürdüren Arnavut Ortodoks Kilisesi, Ohrid Başpiskoposluğu bu tarihler itibariyle Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlı olduğundan kendileri de Fener Rum Patrikhanesine bağlanmışlardır. Arnavut Ortodoks Kilisesi, XX.yüzyıla kadar bu bağlılığını sürdürmüştür. Daha sonraki yıllarda etnik unsurların da etkisiyle bağımsızlık isteklerini

¹²⁸ Forbes NEVİL -Arnold J. Toynbee- D. MİTRANY, D.G. HOGART; The Balkans A History of Bulgaria.Serbis.Greece.Romania.Turkey, Oxford-Clarendon Press, 1915, s.283-284.

¹²⁹ BOZBORA; *Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğunun Gelişimi*, s.53.

¹³⁰ BOZBORA; *Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğunun Gelişimi*, s. 54.

gündeme getirmiştir. Etnik bilinç ve siyasal bağımsızlık duygularının depreşmesi tam anlamıyla Kilise bağımsızlığıyla bir sonucu olmuştur. Bu doğrultuda Kilise'nin millileştirilmesine hız verilmiş ve ilk olarak kilisede her tür ibadetin Arnavutça yapılması düşüncesi ortaya atılmıştır. Arnavutluk'ta oldukça yaygın olan Yunan Ortodoksların propagandası nedeniyle Arnavut Ortodoks Kilisesi, bağımsızlığına anayurdunda değil, anayurdun dışında kavuşmuştur. Bu durum Arnavut Ortodoks Kilisesi'nin bağımsızlık hareketini diğer Ortodoks kiliselerin bağımsızlık hareketlerinden farklı kılmıştır.

Yunan, Sırp, Romen ve Bulgar halkları ,siyasal bağımsızlıklarını kazanmakla beraber dinsel bağımsızlıklarını da kazanmışlardır. Ancak Arnavut Ortodoks halkı, böyle bir imkan ve haktan yararlanamamıştır. Dolayısıyla Arnavut Ortodoksları bağımsızlık hareketlerine Arnavutluğun dışında, yani Amerika, Romanya ve Bulgaristan'da başlatmışlardır. Bu propaganda doğrudan Fener Patrikhanesi'nden yönlendiriliyordu.¹³¹

Fener, Bulgar ve Sırp kiliselerine karşı Ortodoks Arnavutların verdiği mücadelede ilk adım, dinsel metinlerini Yunan dilinden kurtarmak ile olmuştur. Arnavutça ilk incil 1827 yılında Korfu'da basıldıktan sonra Güney Arnavutluk'ta ilgiyle karşılanmıştır. Fakat Fener Patrikhanesi'nin tepkisi set olmuş ve eseri toplatıp yaktırmış, okuyanları da tehdit etmekle kalmayıp aynı zamanda aforoz da etmiştir.¹³²

Arnavutların özerk kilise talebinin yoğunlaşacağı endişesi, Fener Rum Patrikhanesinin Arnavut dilinin kullanılacağı Ortodoks okullarının açılması ve etkinliğinin artırması olaylarına karşı tedbir alsalar da 1892 yılından itibaren Ortodoks Arnavutlar da Katolik Arnavutlar gibi eğitimde Arnavutça'yı kullanmaya başlamışlardır.¹³³

Ortodoks Arnavutlar, toplumsal ihtiyaçlarının karşılanmasında Roma Katolik Kilisesi'nin gözetimi altında olsalar da askerlik, vergilendirme ve yönetim açısından

¹³¹ NESİMİ; **Arnavut Ortodoks Kilisesi**, s.26-27.

¹³² Alpan; **NECİP Arnavutluğun Bağımsızlığı ve Avlonyalı İsmail Kemal**, Ankara 1982, s. 18.

¹³³ Ramet PEDRO; "The Albanian Orthodox Church", *Eastern Christianity and Politics In The Twentieth Century*, (Ed.: P. RAMET), Volume I, Duke University Press, Durham and London, 1988, s. 150-151.

her iki grup da Osmanlı Devleti'nin düzenlemelerine tabi idiler. Özellikle Arnavutların dağlı kabilelerden oluşan bölgelere askeri, mali ve yönetsel açıdan Osmanlı Devleti'nin ulaşım da sıkıntı çekmesi, aralarındaki ilişkiyi oldukça yüzeysel düzeyde tutarken, İtalya ve Avusturya'dan bölgeye gelen Katolik din adamlarının etkisi ile bu devletler ile daha yakın bir ilişki içerisinde olmuşlardır. Özellikle Katolikler üzerinde etkin olan Avusturya, 1861 ve 1877 yıllarında, İşkodra'da girişimlerde bulunarak iki Katolik okulu faaliyete geçirmiştir.¹³⁴ Bu tarihten sonra Arnavutlar tarafından iskan edilmiş bölgeler de Katolik kiliseler yapılmaya başlanmıştır. Dedeğaç'ta, Selanik'te yeni Katolik kiliseleri inşa edilmiş, İşkodra'da bulunan Katolik Kiliseleri de tamir edilmişlerdir.¹³⁵

Arnavutlar arasındaki farklı mezhep ayrılıklarından dolayı bölgede bulunan diğer devletlerin de bunu kullanması sonucu kolayca parçalanmasına neden olmaktaydı. Bu durum ne dinleri adına ulusal bir milli kilise etrafında ne de ulusal bir kimlik altında bir araya gelmelerine engel olmaktaydı. Bunun getirdiği bir sonuç olarak Ayastefanos Antlaşmasıyla nüfusun büyük bir kısmı Karadağ prensliğine, Sırbistan Krallığına ve yeni oluşturulan Bulgaristan'a verilmiştir. Kendileri açısından tehlikenin farkına varan Arnavutlar özgürlük hareketinin çıkış noktası sayılacak protesto eylemlerine başlamışlardır. İstanbul'da 1878 ilkbaharında Arnavut aydınları Ziya Priştina, Abdül ve Sami Fraşeri, Jani Vreto vb. "Arnavut Merkezi Devrim Komitesini kurdular. Berlin Antlaşması'nda da umduklarını bulamayan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun antlaşma şartlarını uygulamasını protesto eden Arnavutlar 27 Kasım 1878 tarihinde Arnavutluk için özerklik talebinde bulundular.¹³⁶

Başlayan isyanlara karşı Arnavutça eğitim veren okulların kapatılması ve uygulanan baskı sonucunda ulusçu hareketin merkezini Arnavut kolonilerinin bulunduğu yabancı ülkelere kaymıştır. 1885'te Bükreş'te Drita Derneği, 1892 yılında sürgündeki Arnavutlar tarafından Bulgaristan'da Deşire isimli bir başka ulusal dernek, 1896'da Mısır'daki Arnavutlar tarafından ise Arnavut Kardeşlik Dernekleri kurulmuştur. İstanbul'da Arnavut Komitesi adı altında kurulan dernek, faaliyetlerini

¹³⁴ BOZBORA; **Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğunun Gelişimi**, s.77.

¹³⁵ BOA, İ.AZN, 1314.B.11.

¹³⁶ ADANIR; **Makedonya Sorunu**, s.93.

gizlice sürdürmüştür. Arnavutlar arasındaki bu bölünme dernek liderleri tarafından da görülmüş ve ulusal bir bütünlük adına hareket etmek, dış müdahalelere başvurmaksızın kendi aralarında örgütlenip mücadele verme fikrini aşılamaaya başlamışlardır. Bu amaç ile 1898'de Bükreş'te bir Okul Kongresi toplanmış ve Kongre sonunda Sultan'a telgraf çekilerek Arnavutluk'taki bütün okullarda Arnavutça eğitim yapılması ve Arnavutluk'ta toplanan vergilerin altıda birinin bu işe harcanması talep edilmiştir.¹³⁷

Arnavutların diğer Hristiyan unsurlardan ayıran özellik, kendi içlerinde var olan dinsel ve kültürel farklılaşmanın bir sonucu olarak ayrı bir siyasal birlik kurma düşüncesinden uzak oluşları, Arnavutların daha uzun yıllar Osmanlı Devleti sınırları içinde kalmalarına neden olmuştur. Sahip olduğu bu özel durumu nedeni ile "Arnavut Meselesi" XX. yüzyıl başlarına kadar Osmanlı Devleti'nin bir iç sorunu olduğu kadar, ilgili yabancı devletlerin de içinden çıkamadıkları karmaşık bir olay olarak gündemde kalmıştır.¹³⁸

¹³⁷ BOZBORA; Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğunun Gelişimi, s.222.

¹³⁸ BOZBORA; Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğunun Gelişimi, s. 149.

3. BÖLÜM

3.1. TARİHTE VE OSMANLI DÖNEMİNDE SELANİK ŞEHİRİ

3.1.1. TARİHTE SELANİK

Selanik, günümüze gelinceye kadar, tarihte iz bırakmış devletlerin etkisinde kaldığı gibi zaman zaman bu devletlerin kaderlerini tayin edici özellikte bir kent olmuştur.¹³⁹ Etnik yapısının çeşitliliği ve her yeni yönetimin kendi izlerini bırakmak için uygulamaya geçirdiği atılımlar Selanik'i Osmanlı'nın son döneminde bir liman kenti olarak daha da önemli hâle getirmiştir.

Selanik şehri önemini, coğrafi konumu ve bir liman şehri olmasına ilaveten Makedonya, Roma, Bizans ve Osmanlı Devleti gibi devletlerin uzun süre hükmü altında kalmasından da almaktadır.¹⁴⁰

Kent M.Ö. 315 yılında Makedonya kralı Cassander tarafından bugünkü Thermi de kurulmuştur. Makedonya Krallığının özerk bir bölümüydü. Makedonya Krallığı'nın Yıkılmasından sonra, şehir M.Ö. 168 yılında Roma Cumhuriyeti'nin egemenliği altına girmiştir. Egnatia Yolu üzerinde bulunan şehir, Avrupa ve Asya arası ticarete önemli bir merkez haline gelmiştir. Şehrin Ekonomik önemi 12. yüzyıla kadar devam etmiştir. Şehir 1204 yılında, başkent Konstantinopolis Dördüncü Haçlı Seferi sırasında işgal edilince Bizans'ın elinden çıkmıştır. Selanik ve çevresi kurulan Latin

¹³⁹ Meropi Anastassiadou, **Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri: Selanik**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yay., 2001, s. 42.

¹⁴⁰ Anastassiadou, **a.g.e.**, s. 42.

İmparatorluğu'nun en büyük tımar bölgesi durumuna gelmiştir. Şehir 1246 yılında Bizans tarafından tekrar geri alınmıştır.

3.1.2. OSMANLI DÖNEMİ'NDE SELANİK ŞEHİRİ

Selanik bölgesinin Osmanlı hâkimiyetine geçmesi bir anda değil, birçok Osmanlı padişahının idaresini içine alan uzun bir dönemde olmuştur. Öncelikle miladî 1357 (758 H.) tarihinde Şehzade Gazi Süleyman Paşa kumandasında Rumeli'ye geçen Osmanlılar, miladî 1377 (776 H.) senesine doğru Selanik şehrinin küçük nahiyelelerine girmeye başladılar.

Sultan I. Murat döneminde fethedilen ve Selanik'i içine alan bölge 1374'ten 1382'ye kadar Osmanlı Devleti'nin idaresinde kaldı. Bu tarihten 1391'e kadar Osmanlı ile Bizans Devleti arasında sürekli olarak el değiştiren Makedonya'nın büyük bir kısmını oluşturan bölge son olarak, 1392 yılında Yıldırım Beyazıt'ın Yunanistan seferi esnasında Selanik ve Halkidikya'yı yeniden fethetmesi ile Osmanlı hâkimiyetine girdi. Böylelikle Bizans Devleti Makedonya'daki son topraklarını da kaybetmiş oldu.¹⁴¹

Yıldırım Beyazıt'ın fethi sonrasında yaklaşık 10 yıl Osmanlı idaresinde kalan Selanik, Ankara Savaşı'nı izleyen Fetret Devri'nde yapılan anlaşma gereği Süleyman Çelebi tarafından 1402'de Bizans'a geri verildi.¹⁴² Çelebi Sultan Mehmet 1413'te Selanik'i tekrar Osmanlı şehri haline getirdi ise de şehir kısa bir süre sonra Venediklilerin eline geçti.¹⁴³

¹⁴¹ ÖZTUNA, **a.g.e.**, s. 313. Yıldırım Bayezid'in Selanik'i fethi Vilâyet Salnâmesi'nde 1393, Büyük Larouss'ta 1394 olarak geçmektedir. Bkz.: Selanik Vilâyeti Salnâmesi, Selanik 1312, s.176. Büyük Larouss Sözlük ve Ansiklopedisi, İstanbul. 1986, C.XVII, s.10303. Uzunçarşılı, kentin 19 Cemaziyelahir/21 Nisan 1394'te zapt olunduğunu yazar. Bkz. Uzunçarşılı, **a.g.e.**, C. I, s. 408.

¹⁴² Selanik Vilâyeti Salnâmesi, 1312, s. 176. Ayrıca bkz.: Öztuna, **a.g.e.**, s. 395. Büyük Larousse, C. XVII, s. 10303.

¹⁴³ Öztuna YILMAZ, **Hammer'in de bu görüşte olduğunu kaydetmektedir.** Bkz.: Öztuna, **a.g.e.**, s. 395.

Fetret devri sonrası hükümdarlığa geçen Sultan II. Murat, 1430 yılında üç haftalık yoğun bir kuşatma sonunda Selanik şehri ve kalesini fethetti.¹⁴⁴ II. Murat, fetih sonrasında iskân politikası uygulayarak Anadolu’da yerleşik birçok Müslüman halkı bu bölgeye nakletti.¹⁴⁵ Fetihle beraber etnik yapısı biraz daha renklenen Selanik, tarihsel süreçte bu denli hareketli olmasını, ekonomik anlamda önemli bir coğrafi konumda bulunmasına borçludur.

Bu arada, âdet olduğu üzere, bir kısım kilise manastırlar camiye çevrildi. Bununla beraber, Latinlerin kiliseleri kendilerine bırakıldığı gibi, Rumlar da 4 kiliseyi muhafaza ettiler. Daha sonra ki yıllarda yeni Türk göçleriyle şenlenen Selanik, kısa sürede bir Türk-Müslüman şehri kimliği kazandı¹⁴⁶.

1492 yılında Osmanlılar İspanya’dan kovulan Sefarad Yahudilerine kapılarını açtıklarında Selanik Yahudilerin yerleşmek için en fazla tercih ettikleri şehir oldu. Selanik 500 yıla yakın bir süre boyunca bir Osmanlı şehri olarak kaldı. Çeşit çeşit Hristiyan, Yahudi ve Müslüman toplumların hep birlikte uyum içinde yaşadığı önemli bir kültür ve ekonomi merkezi haline geldi. Osmanlı Devletinin İstanbul’dan sonra ikinci büyük kenti olan Selanik, Balkan Savaşları esnasında, 9 Kasım 1912 de Yunanlıların eline geçmiştir.

¹⁴⁴ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, C. I, s. 409-410; Öztuna, **a.g.e.**, s. 395. Ayrıca, Osmanlı’nın idaresi altındaki Selanik hakkında geniş bilgi için bkz. Melek Delilbaşı, “Selanik ve Yanya’da Osmanlı Hakimiyetinin Kurulması”, Belleten, C. LI, S. 199, Ankara, 1987, s.75-106.

¹⁴⁵ I. Murat Hüdavendigar’ın nüfus politikası Rumeli’de Müslüman nüfusun artmasına ve yerli halkın kimi bölgelerde azınlıkta kalmasına neden oldu. Fethedilecek yerlere Türk nüfusu yerleştirmek için doğudaki Türk beyliklerinin üzerine akınlar düzenlemek, tipik bir nüfus siyaseti haline geldi. Bunun için Hamid ve Germiyan Beylikleri’ne doğru yürümek ve yeni Türk nüfusu kazanmak, Rumeli’nin fethi ve Türkleşmesi adına şart olmuştu. Öztuna, **a.g.e.**, s. 290.

¹⁴⁶ **a.g.e.**, Sh: 224

3.1.3. SELANİK KENTİNİN COĞRAFİ KONUMU

Trakya bölgesi, tarihin ilk zamanlarından itibaren en önemli ticaret yollarının kavşağında bulunmuştur.¹⁴⁷ Kıtalararası geçiş yollarının üzerinde bulunması ve coğrafi koşulları itibariyle liman kentlerinin gelişimine açık olması, bölgenin ticarî açıdan gelişmesine katkı sağlamıştır. İstanbul, bölgenin en önemli liman kenti olarak merkezi bir konumdaydı. Haçlı seferleri sonucunda Latinlerin eline geçmesiyle birlikte İstanbul'un ticarî yükü Selanik'e kaymaya başladı. Böylece İstanbul'da süren Latin hâkimiyeti boyunca Selanik kentinin yıldızı parlamaya devam etti. Bu sürecin sonunda Selanik, liman ve ticaret kenti kimliğini fazlasıyla hak eder bir duruma geldi.¹⁴⁸

Coğrafi konumu itibariyle incelendiğinde Selanik kentinin ticarî açıdan da ayrı bir önemi haiz olduğu görülür. Selanik, Osmanlı Devleti'nin Rumeli Bölgesi'nde var olan ticaret hacminin en büyük payına sahip bir merkezdi. Bölgede bulunan üç demiryolu hattının kesiştiği nokta ile Avrupa demir yollarına bağlanmış olması ticarî, siyasî ve askerî açıdan kentin önemini bir hayli artırmış oldu. Avrupa ticaret yollarının Süveyş Kanalı güzergâhı ile en kısa yoldan doğuya, Asya ve Afrika'ya yönelmesi her geçen gün artmaya temayüz gösteriyordu.¹⁴⁹

İlk limanın henüz 4'üncü yüzyılda yapıldığı Selanik aynı zamanda Termaikos ve Selanik Koyu'nun fiziksel ve coğrafi nitelikleri sayesinde gemiler için adeta doğal bir liman imkânı sunuyordu. Fakat kent Osmanlı hâkimiyetine girdiğinde liman daha önce sahip olduğu derinlik özelliğini kaybetmişti; 4'üncü yüzyılda yapılan Bizans Limanı kumla dolup sığ hale geldiği için gemiler ancak surlar boyunca kendilerine yer

¹⁴⁷ Osmanlı Devleti'nin dünya ticaret yollarına göre konumu için bkz., Ahmet Tabakoğlu, **İktisat Tarihi Toplu Makaleler I**, İstanbul, Kitapevi Yay., 2005, s.286.

¹⁴⁸ Wiener, **a.g.e.**, s. 18.

¹⁴⁹ BOA., HH.THR., 210/3, lef 1(H. 27.M.1314/M. 8.VII.1896).

bulabiliyorlardı. Bundan dolayı gemilerin getirdiği ticarî emtia ve onlara yüklenecek eşya, hamallarca taşınıyordu.¹⁵⁰ Beden gücüne dayanmaktan kaynaklanan bu zorluğa rağmen yine de Selanik önemli bir ticaret ağının merkezi konumundaydı.

Ancak yukarıda sayılan bütün bu avantajlarına rağmen Selanik 1860'lara gelinceye değin, kendi surlarının dışına çıkmayı başarabilen bir kent görünümünde değildi.¹⁵¹

3.1. 4. SELANİK KENTİ'NİN FİZİKİ VE İDARÎ YAPISI

Coğrafi olarak önemli bir durak olan Selanik Vilayeti, Rumeli'nin Adalar Denizi sahilinde, Balkan dağ silsilesinin güney kesiminde Thermaikos Körfezi kıyısında, Khalkidiki Yarımadası'nın batı kesiminde Gallikos ve Vardar ırmaklarının delta ovalarına bakan ve yüksekliği 1210 metreyi bulan Khortiatis dağının eteklerinde yer alan bir yerleşim birimi olarak kurulmuştur. Kuzey kısımları genellikle dağlık olup çeşitli yaylalara, Güney'e sahile doğru inildikçe güzel vadi ve ovalara sahip bir şehir olarak varlığını sürdürmüştür.¹⁵²

Bizans yönetiminin, imparatorluğun ikinci kalesi olarak gördüğü Selanik, doğuda Edirne Vilayeti ve Doğu Rumeli Eyaleti, kuzeyde Bulgaristan Eyaleti ve Kosova Vilayeti, batıda Manastır Vilayeti ve güneyde Yunanistan ile Adalar Denizi'ne sınırdır. Bu sınırlar hem siyasî hem de ekonomik açıdan, bir liman şehri olarak Selanik'i

¹⁵⁰ Anastassiadou, a.g.e., s. 44.

¹⁵¹ Basil C. Gounaris, “**Selanik**”, Doğu Akdeniz'de Liman Kentleri, Ed. Çağlar Keyder, Y. Eyüp

Özveren ve Donald Quatert, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 104.

¹⁵² Selanik Vilâyeti Salnâmesi, 17. Def'a, Selanik, 1320. s. 466; Ana Britanica, İstanbul, 1990, C. XIX, s.213.

bir hayli önemli kılıyordu. Vilayetin sahildeki sınırı doğuda Lagos Körfezi'ne dökülen Mestakarasu nehrinden başlar ve batıya doğru giderek iki ucu kuzeye yönelen küçük bir kavis çizer. Bu kavisin batısında Kavala yer alır. Buradan yine batıya doğru giden sahil bir ikinci kavis daha çizerek Orfani Körfezi'ni, bu noktadan itibaren de sola doğru gidildiğinde, güneyinde Aynaroz yarımadasının bulunduğu Arse Körfezi'ni meydana getirir ki adı geçen yarımada güneydoğuya uzanan kayalıklardan oluşmuştur.¹⁵³

Aynaroz, hem bu yarımadanın hem de batısında kalan körfezin adıdır. Aynaroz Körfezi'nden batıya gidildikçe sırayla Longos yarımadası, Ksendire Körfezi ve Ksendire yarımadası yer alır. Üç büyük parmak şeklini gösteren bu yarım adalar dar aralıklarla bir elin ayasını andıran Khalkidiki yarımadasına bağlıdır.¹⁵⁴ Sahil, Khalkidiki yarımadası berzahından itibaren kuzeybatıya yönelerek Selanik körfezinin doğu kısmını meydana getirir. Körfezin kuzeyinde ve Khalkidiki yarımadasının en batı ucunda Karaburun yer alır ki, körfez bu noktadan itibaren kuzeydoğuya dönerek Selanik Limanı'nın adeta doğal koruyucu sınırı olur. Böylelikle güneyden esecek şiddetli lodosun oluşturacağı dev dalgalar limanın çok uzağında etkisiz hale gelmiş olur.

Selanik'ten itibaren sahil önce güneye, sonra Karaburun karşısında yer alan Vardar Nehri'ne kadar güneydoğuya ve nihayet adı geçen nehrin körfeze döküldüğü noktadan itibaren tekrar güneye yönelerek Yunanistan sınırına kadar uzanır.¹⁵⁵ Karaburun' ile Vardar Nehri'nin körfeze döküldüğü noktalar arasında ikinci bir iç körfez oluşarak darlaşmaya devam eder ve genişlik 6 km.ye kadar iner. Oradan da kuzeydoğuya dönerek bir üçüncü körfez oluşur. Kuzeydeki Küçük Karaburun ile Galik arasındaki noktalardan itibaren daha da darlaşarak Selanik Limanı'nı meydana getirir.¹⁵⁶ Coğrafi bakımdan iyi bir konumda bulunan Selanik Vilayeti idari olarak Merkez, Siroz,

¹⁵³ Selanik Vilâyeti Salnâmesi, 20. Def'a, Selanik, 1325, s. 87.1320,s.466

¹⁵⁴ A.sl., s. 87.

¹⁵⁵ A.sl., s. 87; Şemsettin Sami, Kamusu'l-A'lam, İstanbul, Mihran Matbaası, 1311.C. IV, s. 2595.

¹⁵⁶ A.e.

Taşoz ve Drama sancakları olmak üzere dört sancağa bölünmüştü. Bu sancaklara bağlı kazalar şunlardır:

Merkez Sancağı: Merkez, Aynaroz, Vidine, Ustrumca, Tikveş, Ksendire, Karaferye, Avrat hisarı, Kevgili, Doyuran, Yenice, Langaza, Katrin, Karacaabad.

Siroz Sancağı: Merkez, Cuma-i bala, Razlık, Nevrekop, Menlik, Demirhisar, Zihne ve Petriç.

Drama Sancağı: Merkez, Kavala, Sarışaban, Robçoz ve Praveşte.

Taşoz Sancağı: Çanakkale boğazına uzak mesafede olan adalardandır. Osmanlı tarihi literatüründe Taşöz; Bozcaada Gökçeada, limni, semadirek bozbaba adalarıyla beraber Boğazönü adaları olarak adlandırılmışlardır. Sadece merkezden oluşan bir kazası vardı. Böylece Selanik Vilayeti merkez kazalarla birlikte toplam yirmi sekiz kazaya bölünmüştür.¹⁵⁷

Selanik, yukarıda da belirtildiği gibi coğrafi yapısı ve idaresi ile olduğu kadar, iktisadî, siyasî ve sosyal yönüyle de önemli bir kentti. Osmanlı Devleti'nin kapitalist dünya ekonomisiyle bütünleşmesi ve sistemin içinde bir uç bölgesine dönüşmeye başlamasında Selanik Limanı'yla hinterlandının sağladığı katkı büyüktü.¹⁵⁸

¹⁵⁷ Selanik Vilâyeti Salnâmesi, 1324. s. 4 -5.

¹⁵⁸ KIZILTOPRAK Süleyman; **II Abdülhamid Han'ın Dış Politikası ve Taşöz Operasyonu**, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2011

3.1.5. TARİHTE SELANİK KENTİ'NİN SOSYAL HAYAT YAPISI

Ortodoks Rumlar, Müslüman Türkler, Dönmeler, Sırlar, Bulgarlar, Gregoryen Ermeniler, Arnavutlar, Çingeneler gibi çok çeşitli dinî ve etnik yapıyı içinde barındıran Selanik daha çok Sefarad Yahudilerinin ikamet ettiği bir şehirdi.¹⁵⁹ Dolayısıyla Selanik'te Sosyal yapı adeta bir mozaik görünümündedir. Dinî ve etnik gruplar cemaatleşme yoluna gidiyor, bu da şehirde, ekonomiden sosyal yaşantıya kadar birçok alanı etkisi altına alabiliyordu.¹⁶⁰

Şehrin demografik yapısı özellikle 19'uncu yüzyıl sonuna doğru büyük bir hareketlilik göstermiştir. Gerek savaşlardan gerekse ekonomik sebeplerden dolayı göç almaya başlayan Selanik, 1905–1906 yıllarında yapılan sayıma göre merkez sancağında 80.299 kişinin ikamet ettiği bir şehir olmuştur.¹⁶¹ Aşağıdaki tablo, sözü edilen toplam nüfusun dini açıdan ayrıntılarını içermektedir.

¹⁵⁹ Anastassiadou, **a.g.e.**, s. 55.

¹⁶⁰ **A.e.** s. 70-71.

¹⁶¹ Anastassiadou, **a.g.e.**, s. 88-89. Selanik'in merkez nüfusuyla ilgili daha farklı görüşler için bkz.: Alexandra Yerolympos, "Bir Yunan Metropolünün Büyüme Sorunları, 20. Yüzyılda Selanik'in Gelişimi", **Ege Mimarlık**, Çev. Gülenay Öztürkçü, İzmir, 1998, S.25, s. 36.

Tablo 7: 1905–6 Salnamesine Göre Selanik Nüfusu

Dini Cemaatler	Erkekler	Kadınlar
Müslümanlar	11.749	12.950
Rumlar	4.951	5.643
Ermeniler	33	43
Bulgarlar (Ortodokslar)	124	109
Katolikler	27	21
Yahudiler	23.510	20.821
Ecnebler	149	169
Toplam	40.543	39.456

Kaynak: Anastassiadou, **a.g.e.**, s. 90.

Bu Tabloya göre mezhepler dikkate alınmadığında üç semavi dinden ikisinde kadın nüfusu fazla iken, Yahudilerde erkek nüfusun fazla olduğu görülüyor. Erkeklerin savaşa katılmak zorunda kalmaları kadınlara oranla sayılarının az olmasına neden olmuştur. Fakat bu durum Yahudiler için söz konusu değildir. Bu durumun en güçlü sebebi olarak Osmanlı Devleti’nde gayrimüslimlerin 1909 yılına kadar askere gitmek gibi bir sorumluluklarının olmayışını zikredebiliriz. Bu tarihten sonra bedel-i askeriye vergisi kaldırılarak bütün gayrimüslimlere askerliğin yolu açılmış oldu.¹⁶² Aynı durum

¹⁶² Cengiz Mutlu, **Birinci Dünya Savaşında Amele Taburları**, IQ Kültür-Yayıncılık, İstanbul, 2007, s.24. Gayrimüslim tebaanın ordunun Amele Taburları’na alınmasıyla ilgili farklı bir görüş için bkz.: Ayşe Hür, “Tarih Defteri: Gitme Ey Yolcu, Beraber Ağlaşalım!”, **Taraf**, S. 406, 21 Aralık 2008, s.12.

Rum Cemaati için de geçerli idi.⁸⁷Nispeten Rum cemaatinin erkek sayısında bir azalma olması Selanik’i Yunanistan’a ilhak etmek için dağa çıkıp çetecilik yapmaları neden olmuştur.¹⁶³

Tablo 8: Selanik Nüfusu, 1890

Etnik Gruplar	Yerli erkekler	Yerli Kadınlar	Yabancı Erkekler	Yabancı Kadınlar
Yabancı Uyruklular	2	3	101	51
Çingeneler(Gayrimüslim)	66	58	35	21
Yahudiler	23.214	23.583	275	249
Protestan Bulgarlar	7	6	22	6
Protestanlar	2	1	7	2
Katolik Bulgarlar	13	11	24	13
Katolikler	12	16	74	6
Katolik ermeniler	7	9	19	15
Ermeniler	72	66	171	75
Bulgar milli kilisesi	752	700	1.669	576
Eflaklar	40	32	75	24
Rumlar	5.300	5.313	2.931	1.468
Türkler	11.677	12.452	2.919	2.655
suriyeliler	3	-	3	-
Protestan ermeniler	4	-	2	-
Katolik rumlar	1	-	1	-
Latinler	10	5	4	7
Toplam	41.183	42.255	10.332	5.168

Kaynak: Anastassiadou, **a.g.e.**, s. 89

Bunun dışında yerel yönetimlerin yaptığı bazı nüfus istatistikleri de olmuştur. Belediyenin yaptığı sayıma dayanarak 24 Mart 1878 yılında Yerel Hermis Gazetesi

¹⁶³Yunanistan’ın istiklâlini kazanmasından sonra Selanik’teki Rum tüccarın bu ülkeye göç ettiğine dair görüş için bkz.: Donald Quataert, “19.Yüzyıla Genel Bakış: Islahatlar Devri (1812–1914), **Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik Ve Sosyal Tarihi**, Ed. Halil İnalcık, Donald Quataert, Çev. Ayşe Berktaş, Süphan Andıç, Serdar Alper, İstanbul, Eren Yay., 2004, C.II, s.968.

Selanik'in merkez nüfusunu 53.938 olarak bildirmiştir. Belediye'nin 1890 yılında yaptığı ikinci sayımda şehrin nüfusu 98.938 olarak tespit edilmiştir. 1878 ve 1890'da yapılan nüfus sayımlarında yerli olmayan nüfus daha fazla olmuştur. İki tarih arasındaki artış oranı da oldukça fazladır. Yaklaşık %85 olan bu oran yıllık nüfus artış oranının çok üzerindedir.

1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşından sonra Balkanlarda gerileme süreci ile beraber başlayan göç dalgası için iskân yeri olarak Selanik'i tampon bölge olarak kullanmış ve bunun içinde Selanik'te bir Muhaceret Müdürlüğü kurmuştur. Müslümanların yanında gayrimüslimler de göçe maruz kalmışlardır. “yabancı” konumunda kalanlar resmi makamlara iskânla ilgili bildirimde bulunmamışlardır. Buna ilaveten Yahudilerin, Bulgar Kilisesi'ne mensup olanların ve özellikle Rumların “yabancı” konumundaki sayıları dikkat çekicidir.¹⁶⁴

Tablo 9: Rumeli'de İdari Bölgelerin Genel Nüfusu, 1893–1914

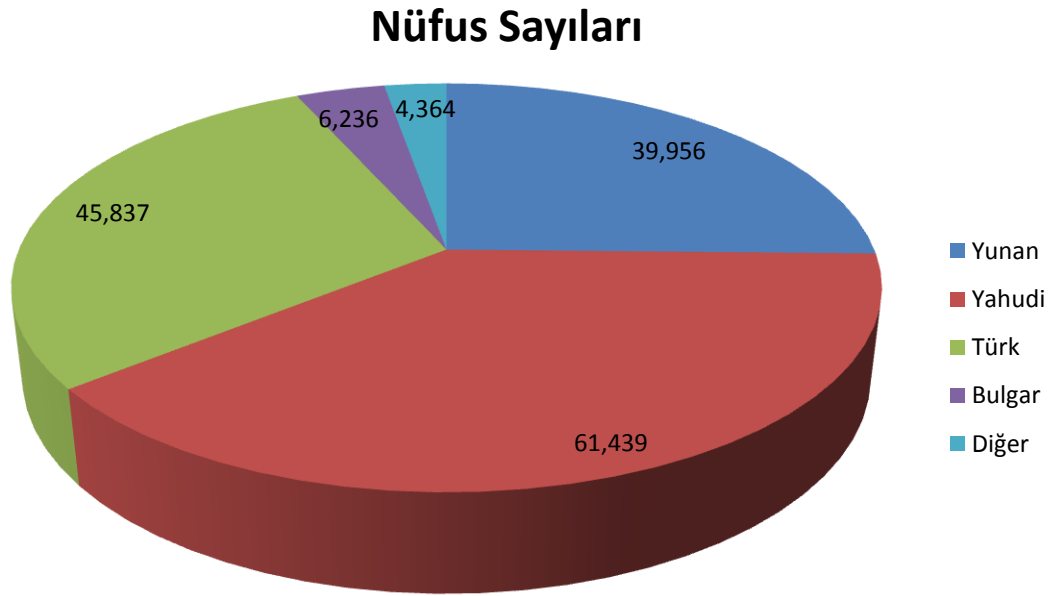
Bölge/yıl	7893	1894	1895	1896	1897	1906	1914	1893-1906 Net Artış
Edirne	836.041	836.045	836.045	954.535	985.962	1.333.796	631.094	497.755
İşkodra	87.372	87.372	87.372	87.372	87.529	89.848	-	2.476
Selanik	989.844	990.397	990.400	1.009.992	1.038.973	921.359	-	-68.485
Kosova	721.087	721.342	721.342	721.342	755.639	771.653	-	50.566
Manastır	664.399	664.399	664.399	664.399	712.217	824.828	-	160.429
Yanya	516.477	516.477	516.467	511.913	516.681	516.766	-	289
Toplam	3.299.736	3.816.032	3.816.025	3.949.553	4.097.001	4.58.250	631.094	643.030

Kaynak: Kemal H. Karpat, **Osmanlı Nüfusu (1830–1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri**, Çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul, 2003, s. 228.

¹⁶⁴ Anastassiadou, a.g.e., s. 88.

Tablo 9: 1913 Yılında yapılan nüfus sayımında Selanik halkının etnik kökene göre dağılımı

Etnik köken	Yunan	Yahudi	Türk	Bulgar	Diğer
Nüfus sayıları	39.956	61.439	45.867	6.236	4.364

Kaynak: Kemal H. Karpat, **Osmanlı Nüfusu (1830–1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri**, Çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul, 2003, s. 228.

Şehirlerin nüfusunda birçok nedenden dolayı dalgalanmalar yaşanmıştır. Özellikle Edirne şehrindeki bu değişiklik 1897–98 Osmanlı-Yunan Savaşı sonucunda meydana gelen göçlere, Balkanlardan göç eden Türk nüfusun bu şehirde kalmayarak daha iç kesimlerde iskân edilmesine ve gayrimüslim unsurun şehri terk etmesine

bağlıdır. 1913'te Selanik'in Yunan yönetimi altında ki ilk nüfus sayımına göre nüfusun 39.956'sı Yunan, 61.439'u Yahudi, 45.867'si Türk, 6263'u Bulgar ve 4364'ü diğer milletlerden oluştuğu tespit edilmiştir. Şehrin merkez nüfusu 157.889 kişiye yükselmiştir. 1831'de yaklaşık 25 bin olan merkez nüfus,82 yıl sonra 150 bini aşmıştır.¹⁶⁵Kentin coğrafi konumu, hinterlandında savaşlar yüzünden yaşanan zorunlu göçler, ölüm oranındaki nispi düşüş ve sağlık hizmetlerinde sağlanan iyileşme gibi etkenler demografik yapıda meydana gelen değişimin nedenlerindendir. Bir başka neden de 19'uncu yüzyılın ikinci yarısında bölgede görülen önemli ekonomik gelişmedir.¹⁶⁶

Selanik, artan nüfusu, bu artışın beslediği farklı etnik yapısıyla hem ekonomik hem de sosyal ve kültürel açıdan farklı bir görünüm arz etmektedir. Başka bir ifade ile Osmanlı hâkimiyeti altındaki Selanik kozmopolit bir yapıya sahip idi.

¹⁶⁵ Karpat KEMAL H, **Osmanlı Nüfusu (1830–1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri**, Çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul, 2003, s. 228.

¹⁶⁶ **A.e.**, s. 90-91.

4. BÖLÜM

4.1 KİLİSE DEFTERLERİNE GÖRE SELANİK'TE ETNİK KİMLİK İNŞASI

4.1. KİLİSE DEFTERLERİNE GÖRE İNŞA EDİLEN YAPILAR VE ETNİK KİMLİĞİN İNŞASINA KATKILARI

İçerisinde birçok etnik grubu barındıran Osmanlı Devleti, azınlık sistemi olarak bilinen Millet Sisteminin inşasını, II. Mehmet'in İstanbul'u fethetmesiyle oluşmuştur. Balkanlar'da büyük toprakları fetheden Osmanlı, bir Balkan İmparatorluğu haline gelmiştir.¹⁶⁷ İmparatorluk, içinde barındırdığı birçok farklı etnik grubun, kendi kendilerini idaresini mümkün kılmak için kendi içinde örgütlenecek ve kültürlerini yaşatacak bir sistem tasarlamıştır. Bu sisteme dâhil milletler, padişahın onayıyla, kendi başkanlarını seçme, kendi dini ve hukuki sistemlerine göre bireylerin yargılanması, evlenmesi, boşanması gibi haklardan yararlanabilmekteydiler.¹⁶⁸

Osmanlıda her dini cemaatin okul, hayır kurumu ve hatta iktisadi hayatta esnaf locaları yaşamaya devam ettiği halde, Balkan Slavlarının, Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin denetimi altına girmeleri onların hoşnutsuzluğunu ve tepkilerini arttırmıştır. Bu durum, Slavlarının dini işleri kadar, dil, hukuk ve eğitim konuları alanında da bir merkeze bağlanması anlamına gelmekteydi.

Yunanlılar ellerinde bulundurdıkları Patriklik sayesinde "Hellenleştirme" siyasetine başlamışlardır. Özerkliğini elde eden Sırplar, ileriki tarihlerde Makedonya toprakları üzerinde hak iddia ederek burada Yunanistan ve Bulgaristan ile kilise

¹⁶⁷ Ortaylı, İLBER, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim Yayınları, 21. Baskı, İstanbul, 2005, s.

¹⁶⁸ Eryılmaz, BİLAL, *Osmanlı Devletinde Millet Sistemi*, Risale Yayınları, İstanbul, 1992, s. 10-15.

mücadelesine girmiştir. Bulgarlar, Bulgarların yoğun olduğu bölgelerdeki halkı eğitmek suretiyle öncelikle Patrikhane'ye karşı olmak üzere millî hareketlere girişmişlerdir. İlk hedef bağımsız Bulgar Kilisesi'nin kurulması olmuştur. Bundan sonra ise bağımsız Bulgaristan'ı kurma fikri gelmekteydi.¹⁶⁹

Açıkça görüldüğü gibi Osmanlı himayesindeki azınlıklar, gelecekte oluşabilecek iç ve dış tehlikelere karşı dinî inançlarını sürdürebilmek ve kimliklerini koruyabilmeleri için Kiliselerinin koruyucu himayesini sağlamak adına gayret göstermişlerdir. Bununla hem dinlerinin anlaşılması hem de Etnik gruplar arasındaki bütünlüğü sağlamak istemişlerdir.

Kilise ve ruhaniler öncülüğünde Hristiyan kalmayı başaran azınlıklar, etnik ve dinsel kimliklerinin devamı için kilise, okul, hastane, vakıf ve dernekler kurmuş, mezarlıklar inşa ederek yasal örgütlenme yoluna gitmişlerdir. Bu anlayış Kilisesinin ortak paydasında yeniden bir toplum yaratmanın mücadelesinin başlangıcı olmuştur.

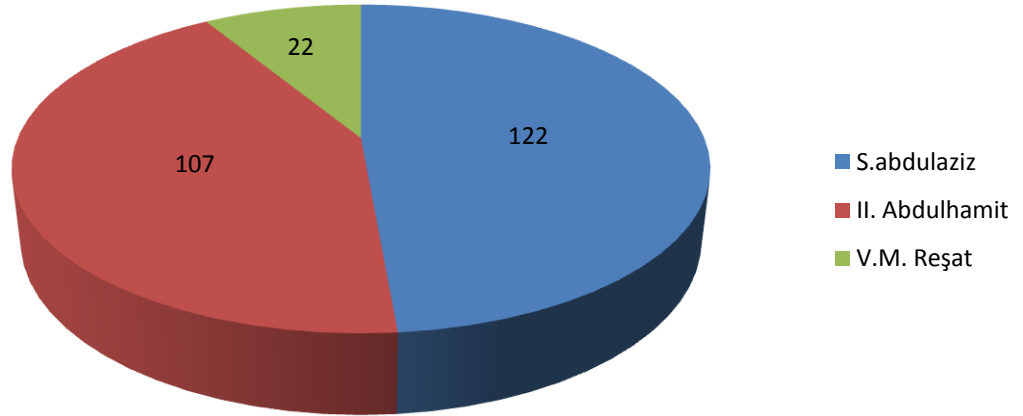
İlgili dönemde Balkanlarda kurulan kiliseler, okullar ve derneklerin çoğunda bu amaç göz önüne alınarak hareket edilmiştir. Aşağıda ki tablo sözü edilen yapıların dönemlere göre ayrıntıları içermektedir.

¹⁶⁹ TUĞLACI; Bulgaristan ve Tıfır-Bulgar İlişkileri, S.68.

Tablo 1: 1869- 1909 yılları arası Azınlık Gruplarına ait Yapıların durumları

Dönem -1	Kilise	Okul	Hastane	Mezarlık	Çan Kulesi	Havra	Bakımevi	Vakıf
Sultan Abdulaziz	122	1	-	-	-	-	-	-
Sultan II.Abdulhamit	107	56	6	2	12	11	1	1
Sultan V.Mehmet Reşat	22	36	-	4	14	1	-	-
Toplam	251	93	6	6	26	12	1	1

Grafik 1: 1869- 1909 yılları arası Azınlık Gruplarına ait Kilise Yapıların durumları

Kaynak: Selanik Kilise Defterleri(1869-1909)

Bu tabloda Sultan Abdulaziz ile Sultan V. Mehmet Reşat dönemleri arasındaki müesseseleri göstermektedir. Sultan Abdulaziz döneminde mevcut olan kiliselerin sayıları, sonraki dönemlerde giderek artış göstermektedir. Özellikle Sultan

II. Abdulhamid döneminde bu artış açıkça görülmektedir.¹⁷⁰ Kiliselerin yanında ulusal kimliğin oluşmasında ve muhafazasında etkin olan eğitim kurumların da aynı şekilde sayıları çoğalmıştır. Kilise çatısı altında toplanan Etnik gurubların oluşmasındaki temel unsur; etnik grupların mevcut mabedlerini koruyup yenilerini ilave ederek kendi din dilini oluşturup, bir anlamda ulusal bağımsızlıktan önce dinî bağımsızlıklarını ilan etmeleridir. Harabe durumundaki mabedlerini onarmaları ve yenilerini yaptırmalarında ulusal ve dinî bağımsızlıklarını koruma düşüncesi, belirleyici bir etken olmuştur. Kiliselerinin yanında Okul, Derslik, vakıf, hastane, dernek ve mezarlık gibi yapılar milli kimliklerinin şekillenmesine sebep olmuştur.¹⁷¹

Tablo 2:Sayıları artan **Kilise'lerin** inşa durumu

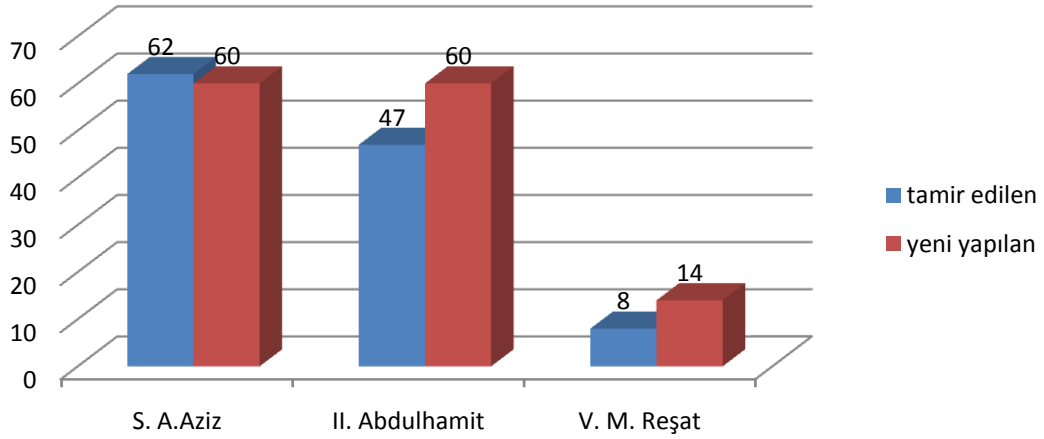
Dönem -2	Tamir /onarım	Sıfırdan /yeni
Sultan Abdulaziz	62	60
Sultan II.Abdulhamit	47	60
Sultan V.Mehmet Reşat	8	14
Toplam	117	134

Kaynak: Selanik Kilise Defterleri(1869-1909)

Grafik 2:Sayıları artan **Kilise'lerin** inşa durumu

¹⁷⁰ Selanik **Kilise Defterleri**(1869-1909)

¹⁷¹ Refik AHMET; "Osmanlı İmparatorluğu'nda Fener Patrikhanesi ve Bulgar Kilisesi", s.83.

Kaynak: Selanik Kilise Defterleri(1869-1909)

1869 -1875 yılları arasında yani Sultan Abdulaziz döneminde 122 olan kilise sayısının yaklaşık yüzde ellisi tamir ve onarımdan geçerken, diğer yarısı da sıfırdan inşa edilmiştir. Sultan II. Abdülhamit ve Sultan V. Mehmet Reşat dönemlerinde de tamirat ve tadilatların yanında artan bir ilave olmuştur. Bununla beraber Sultan II. Abdulhamit ve Sultan V. Mehmet Reşat dönemlerinde sıfırdan yapılan müesseselerin yarıdan fazla olması dikkat çekmektedir.¹⁷²

1453 yılında İstanbul'un fethedilmesinin ardından Fatih Sultan Mehmet'in önemle ele aldığı konulardan biri, Ortodoks Kilisesi'nin ayakta kalmasını sağlamak idi.¹⁰ Böylece gayri Müslim teba'yı kontrol altında tutmayı amaçlamıştır. Devletin kudretli olduğu dönemlerde bu politika başarılı olmuştur. Ancak devlet-i Aliye'nin otorite anlamında güç kaybettiği dönemlerde arzulanan durum gerçekleşmemiştir. Ele alınan bu dönemdeki kilise sayısındaki mevcut artış bunun bir örneğidir.

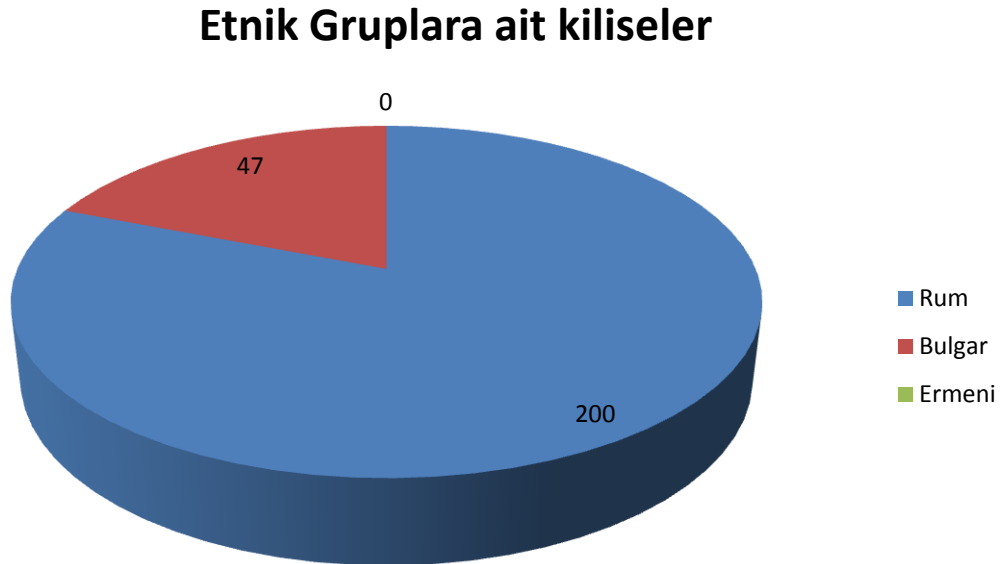
¹⁷² Başbakanlık Osmanlı Arşivi Kilise Defterleri

Tablo 3: 1873-1913 yılları arası Selanik’te etnik gruplara ait müesseseler ve yapıları

Etnik Grup-3	Kilise	Okul/Derslik	Hastane/ Muayehane	Mezarlık	Çan kulesi
Rum	200	71	6	3	18
Bulgar	47	18	-	3	9
Ermeni	-	3	-	-	-
Toplam	247	92	6	6	27

Kaynak: Selanik Kilise Defterleri(1869-1909)

Grafik 3: 1873-1913 yılları arası Selanik’te etnik gruplara ait kiliseler

Kaynak: Selanik Kilise Defterleri(1869-1909)

Azınlıklar arasında özellikle de kiliselerde toplamda 298 müessesesi ile en çok yapıları olan grup Rum Milletidir.¹⁷³ Bu dönemde mevcut kilise ve okullarda eğitim ve kültür faaliyetlerinde bulunmakla beraber, Osmanlı Devletinin aleyhinde Yunan propagandası yaparak devlet denetiminden uzak, devletin siyasî birliğini bozmaya yönelik faaliyetlerde de bulunmuşlardır.

XIX. yüzyılın sonlarına doğru günümüz anlamı ile millet olarak tanınan Bulgarlar, millî kimliklerini neredeyse kaybetmiş olmalarına rağmen büyük bir millî kalkınma yaşamışlardır. Bu uyanışta Osmanlı Devleti'nin yönetiminde meydana gelen aksaklıklar rol oynadığı gibi, kimlik ve kültürlerini koruyup devam ettirme adına kiliselerin etrafında toparlanarak, mevcut olanlara yeni kilise ve okullar da ilave ederek sağlamışlardır. Bu dönemde Bulgar Milletinde de toplam sayısı 47 olan Kiliseler diğer yapılarının tamamının toplamından daha fazladır.

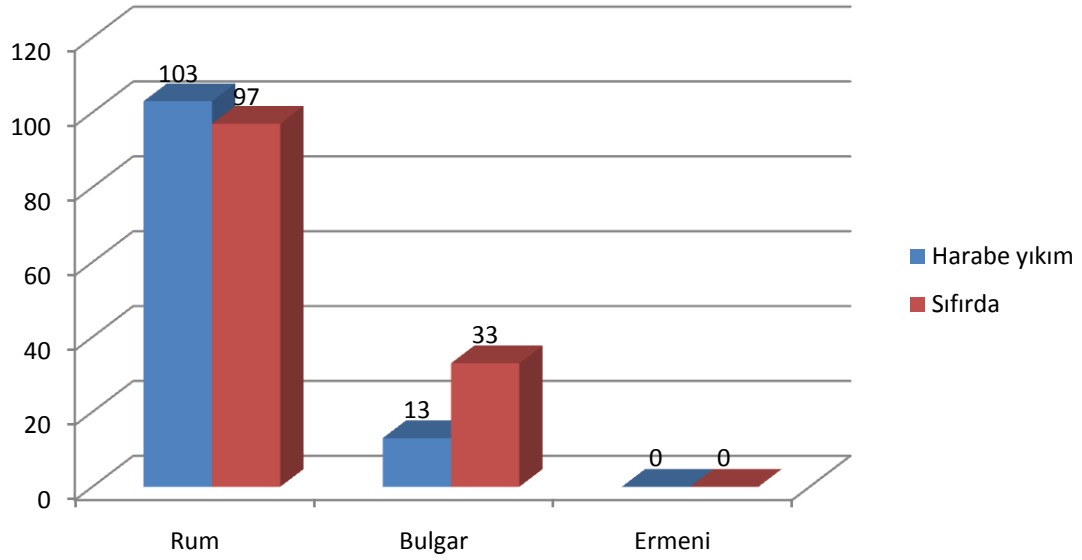
Tablo 4: 1873-1913 Selanik'te Kiliseler ve yapım gerekçeleri

Etnik Grup-4	Harabe- yıkım(yeniden)	Sıfırdan
Rum	103	97
Bulgar	13	33
Ermeni	-	-

Kaynak: Selanik Kilise Defterleri (1869-1909)

¹⁷³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Kilise defterleri

Grafik 4: 1873-1913 Selanik’te Kiliseler ve yapım gerekçeleri

Kaynak: Selanik Kilise Defterleri (1869-1909)

Millet gruplarına kendi dinî ilişkilerini yürütme ve özel hukuk meselelerini çözümüleme, azınlık okulları açma, dinî vergileri toplama yetkileri verilmiş azınlık grupları yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi harabe durumundaki kurumlarından işe başlayarak tamir etmiş ve yenilerini de ilave etmişlerdir.

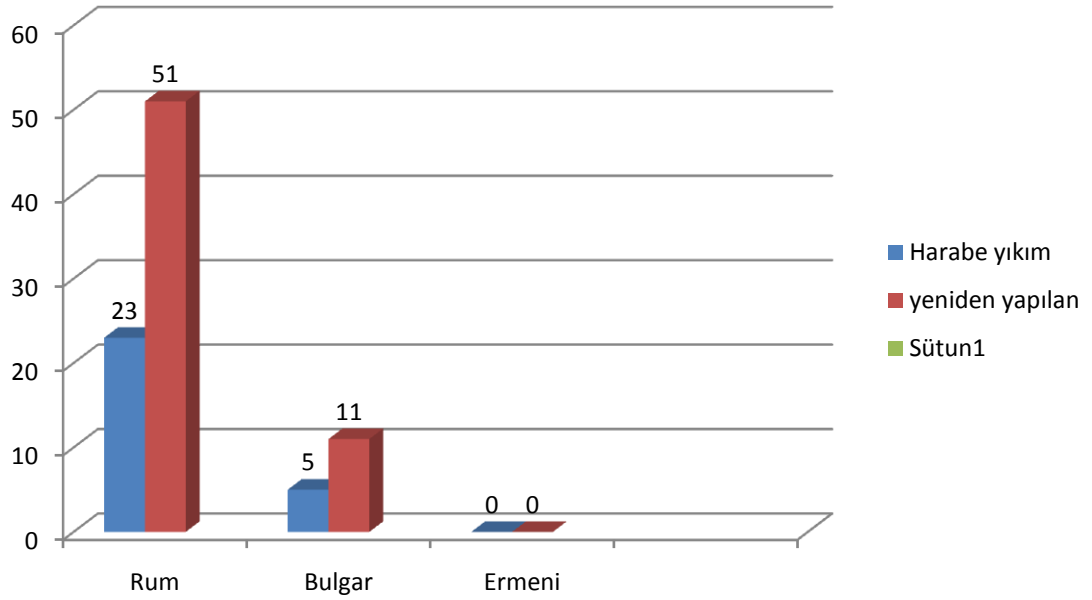
Mülkiyeti devlete ait olan topraklar üzerinde de inşa edilen yapılar devletin izniyle yapılmaktaydı. Arazi-i Miri üzerinde inşa edilen yapılar, bedellerini ilgili milletin ya da etnik grubun ödemesi şartıyla yapılmalarına müsaade edilmiştir. Aynı şekilde vakıf araziler için de bu metot izlenmekte idi. Bunun dışında kilise veya herhangi bir yapı inşa edecek azınlık grubun kendilerine ait mülk arazi ya da kendi halkından kişilerin bağışladığı araziler üzerine yapılmaktaydı.

Tablo 5: 1873-1913 Selanik’te Okullar ve yapım gerekçeleri

Etnik Grup-5	Harabe- yıkım/tamirat	Sıfırdan/yeni
Rum	23	51
Bulgar	5	11
Ermeni	-	3

Kaynak: Selanik Kilise Defterleri(1869-1909)

Grafik 5: 1873-1913 Selanik’te Okullar ve yapım gerekçeleri

Kaynak: Selanik Kilise Defterleri(1869-1909)

Azınlık gruplar, kiliselerin yapımında sayıları artırırken bunun yanında okul ve derslik gibi müesseselerin de inşasına önem vermişlerdir. Bu yapıların bir kısmı tamir ve tadilatın geçerken, sıfırdan yapılan okul sayısı onarım gören okulların

iki katına çıktığı görülmektedir. Azınlık gruplar mevcut ortamı kendi lehlerine, Devlet-i Aliye aleyhine kullanmaya başlamışlardır. Özellikle Rum aydınlar, bir yandan halkı okullar ve Patrikhane vasıtasıyla devlet aleyhine teşkilatlandırırken diğer yandan da yürüttükleri propagandalar sayesinde Avrupa devletlerini yanlarına çekmeyi başarmışlardır.

19 yüzyılda Osmanlı Devleti'nde kurumsal düzenin genel olarak bozulmasıyla birlikte, azınlık toplumu giderek farklılaşmakta, hızlı bir değişimden geçmekteydi. Böylelikle daha çok ulusçuluktan söz edilmekteydi. Bunun sonucu olarak, Osmanlı yönetimine duyulan öfke de giderek artmaktaydı.¹⁷⁴

4. 2. BAĞIMSIZLIĞA GİDEN YOLDA KİLİSELERİN ROLÜ, OSMANLI DEVLETİ'NİN ÇÖZÜM GAYRETLERİ

Makedonya; Musevi, Hristiyan ve Müslümanların, Sünni, Bektaşî, Katolik ve Ortodoks mezhebine bağlı cemaatlerin yaşadığı bir bölge olma özelliği taşımaktaydı.¹⁷⁵ Osmanlı döneminde, Manastır, Üsküp ve Selanik olmak üzere üç vilayeti kapsayan Makedonya.¹⁷⁶ Çok karışık bir etnik ve dini yapıya sahipti. Bu bölgede Türklerden başka Arnavutlar, Makedonlar, Bulgarlar, Sırlar, Rumlar, Ulahlar, Yahudiler, Kıptiler ve diğer unsurlar mevcut idi.¹⁷⁷ Balkan devletlerinden Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan Makedonya topraklarına göz dikmiş, Makedonya üzerinde “tarihi hak” iddia etmekte idiler.¹⁷⁸ Bunun en önemli nedenlerinden biri de din faktörü olmuştur.

¹⁷⁴ Clogg RICHARD; Modern Yunanistan Tarihi, (çev. D. Şendil), İletişim, I. Baskı, İstanbul 1997, s.43 vd.

¹⁷⁵ Doğuştan Günümüze Büyük İslam Ansiklopedisi, cilt:XII, Çağ yay. İstanbul,1993, s: 120

¹⁷⁶ Kansu AYKUT: 1908 Devrimi Elusive Transformation: **The Revaluation of 1908 in Turkey**, Çev: Ayda ERBAL, İletişim yay. İstanbul 1995, s:119

¹⁷⁷ Hamza YUSUF : “**II.Abdülhamid ve Makedonya Meselesi** “Osmanlı Devleti’nin 700.Kuruluş Yıldönümünde Sultan II. Abdülhamid Dönemi Paneli II. Tertipleyen: Mehmet TOSUN, İstanbul, 2000, s:82

¹⁷⁸ **Balkan Harbi, Harbin Sebepleri, Askeri Hazırlıklar ve Osmanlı Devleti’nin Savaşa Girişi**, cilt:I, Genelkurmay yay. Ankara 1970, s:35

Balkanlar’da fethedilen topraklarda yaşayan etnik ve dinsel unsurlar varlıklarını sürdürme olanağına ancak Osmanlı millet sistemi içinde örgütlenerek elde etmişlerdir.

Rum Ortodoks Cemaati Osmanlı millet sistemi içinde her zaman ayrıcalıklı bir yere sahip olmuştur. Balkanlar’daki diğer Ortodoks unsurlar (Sırp, Bulgar) da Rum milleti içine dahil edilmiş ve İstanbul’daki Ortodoks Patrikhanesine tabi olmuşlardır.¹⁷⁹ Bulgarların kendilerine özgü bir milli kiliseye sahip olma istekleri 1820’lerde başlamış ise de konunun alevlenmesi 1856 Islahat Fermanı ile olmuştur. Bu ferman; patriklerin yaşam boyu koşulu ile hizmet etmelerini, kendilerine maaş tahsisini, toplumlardan aidat alınmamasını, her mezhebin törenlerini serbestçe yapmalarını, gayrimüslimlerin işlerine kendilerinin seçeceği bir meclisin bakmasını, kilise, okul ve hastanelerinin onarımlarına engel olunmamasını, yenilerinin yapılmasını, uyruk ve mezheplerin birbirine eşit olduğunu, hepsine hizmet ve okullarının açık olduğunu, her dinsel toplumun okul açabileceğini, gayrimüslimlerin il, ilçe, nahiye meclisleri ve yüksek meclislere üye seçilmesini, askerlikte bedel usulünün kabulünü, ilan ediyordu.¹⁸⁰ Bu durum üzerine İstanbul’daki Bulgarlar da kendi milli kiliselerini gerçekleştirmek için harekete geçtiler. 1860 Mart’ında Fener Rum Patrikliğini ve Rum Ortodoks papazların dinsel yetkilerini artık tanımayacaklarını bildirdiler ve 1860 Nisan’ında Paskalya törenlerinde de Rum Patriğinin adını zikretmeyip, Osmanlı padişahının adını zikrettiler. Bunun üzerine Bulgarlar ile Rum Patrikliği ve Rum Ortodoks kiliseleri arasında bir mücadele başladı. Osmanlı hükümdarının bir fermanıyla 11 Mart 1870’de Fener Rum Patrikliğinden ayrı olarak Bulgar Eksarhlığı adı altında müstakil bir Bulgar kilisesi kurulması Bulgarları, Rum Ortodoks kilisesinin aşağı-yukarı bin yıllık hâkimiyetinden kurtarıyordu. Bu ferman, aynı zamanda Bulgarların ruhani sahada olsa da, bir merkez etrafında toplanmalarına ve kendilerini bir millet olarak duymalarına fiilen imkân veriyordu.¹⁸¹

¹⁷⁹ Adıyeke AYŞE NÜKHET: **Cemaat-i İslamiyeler** (1913–1998), Samet yay, Ankara, 2001, s: 17

¹⁸⁰ Türsan NURETTİN: **Yunan Sorunu**, Ankara, 1987, s:105

¹⁸¹ Bıyıkhoğlu TEVFİK: **Trakya’da Milli Mücadele**, cilt: I, TTK yay, Ankara, 1987, s: 60

Osmanlı Devleti 1699 yılında ilk defa savaşta yenilmiş, imzaladığı Karlofça Barış antlaşmasıyla topraklarının bir bölümünü kaybetmiştir. 1774'te imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile nüfusunun çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu Kırım terk edilmiş, Rus imparatoriçesinin Osmanlı Devleti'ndeki Ortodoks Hristiyan halk üzerinde bir himaye hakkı iddia etmesine imkân vermiştir. Osmanlı devleti Küçük Kaynarca antlaşması ile Hristiyan dini ve kilisesi ile burada çalışanların haklarını koruma sözü vermiştir. Rusya'nın savaşta işgal ettiği Ege adalarını terk edeceği, burada bulunan Hristiyanların dinlerine Müdahale edilmeyeceği, kilise inşa ve tamerine engel olunmayacağı yolundaki maddeden de anlaşılmaktadır. Anlaşmayla Rusya'nın Beyoğlu'nda kilise kurması için izin verilmiştir. Anlaşmada öngörülen kiliseye Greco- Russian adı verilmiş, Rus kelimesi kilisenin Rus elçiliğinin himayesinde olduğunu belirtmek için kullanılmıştır. Rusya hukuken elde ettiği İstanbul'da kilise kurma hakkını, barış ortamının sağlanması ve padişahların böyle bir kilisenin halkın tepkisini çekeceğini düşüncelerinden dolayı, pratikte kullanamamıştır. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Çariçe Aterina'ya tanınan İstanbul'da bir Ortodoks kilisesi kurma ve koruma hakkı bir yüzyıl sonra Rusya tarafından Osmanlı topraklarındaki tüm Ortodoks kiliseleri ve halkı koruma hakkı olarak yorumlanmıştır. Osmanlı himayesindeki Balkan Milletleri, eşitsizlikten yakınmakta idiler. Batılı devletleri, Kendilerine verilen kapitülasyonlardan ya da ikili anlaşmalardan doğan imtiyazlardan zimmîleri de yararlandırmaya başladılar.

Yine Fransa ve Rusya için verilen, din adamları veya dini yerleri koruma ve himaye etme hakkı yapılan baskılar sonucu azınlıkları da kapsamaya başladı. Azınlıklar da bu durumdan yararlanarak “ millet ” ya da uyruklarını değiştirmeye başladılar.

1774'te Küçük Kaynarca Antlaşmasından sonra Rusya; “Ortodoks Milleti” üzerinde himaye hakkı iddia ederken, Fransa Katolikleri, İngiltere ve Amerika Protestanları savunmaya başladılar. Böylece Osmanlının bir iç sorunu olan azınlık meselesi uluslararası bir sorun haline gelmiş oldu. Osmanlı Devleti kendi iç hukuk düzenlemesinin bir sonucu olarak tabası için hukuki ve kazai hürriyet hakkı tanımakta iken, İlk defa 1774 Küçük Kaynarca antlaşması ile Ruslara kendi tabası olan Ortodoksların din ve vicdan hürriyetlerini ve kiliselerini korumayı taahhüt etmiş,

böylece gayrimüslimlerin sahip oldukları haklar milletlerarası bir mahiyet almaya başlamıştır.¹⁸² Tanzimat'tan sonra teftişler, ıslahat teşebbüsleri en çok harici tazyikler neticesinde vaki olmuştur.¹⁸³ Osmanlı taşrasında kilise din adamlarının kurulan meclislerde yönetime katılmaları Tazimattan sonra olmuştur. Ancak yönetim, eğitim ve basın alanında yapılan reformlar, Rum – Ortodoks kilisesinin erimesini hızlandırmıştır.¹⁸⁴

Osmanlı Devleti'nin milletlerarası camiaya bir taahhüdü olan hukuki imtiyazlar 1856 Islahat Fermanıyla ortaya çıkmıştır. Bu taahhütlere Paris Antlaşması ile dolaylı olarak da olsa Uluslar arası bir statü verilmişti. Azınlıklara tanınan haklar 1878 Berlin antlaşmasıyla daha da artırılarak çok taraflı bir mukavelename haline gelmiştir.

Yunan egemenliği Bulgarların, Fener Rum Patrikliğinden ayrı ve bağımsız bir kilise kurmalarıyla, ortadan kalkmıştır. Böylece Bulgarlar kendi kiliseleri etrafında toplanarak milli birliklerini, din birliği ile de pekiştirmiş oldular. Makedonya'da Bulgar kilise ve okullarını çoğalttılar.¹⁸⁵ Bu durum iki grup arasında gerginliğe neden olmuştur. Makedonyalı Hristiyanları etkileri altına alabilmek için, birbirleriyle mücadeleye girdiler. Sırlar ve Ulahlar da bu durum karşısında milli kiliseler kurma hevesine kapıldılar.¹⁸⁶ Osmanlı idaresindeki Makedonya Hristiyanları, Osmanlı yönetiminden kurtulmak ve kendi soydaşları ile birleşmek için ayrı bir gayret içine girdiler. Makedonya 'da yaşayan halkın; din, mezhep, kilise, okul, milliyet ve dünya görüşü bakımından birbirinden çok farklı bir görünüm arz ettiği için Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan gibi devletlerin iştahını kabartmaktaydı. Öte yandan Büyük devletler Berlin antlaşmasının 23. maddesi ile Bab-ı Ali'den Makedonya'da ıslahat yapılmasını

¹⁸² Ortaylı İLBER: **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul,1995, s:50

¹⁸³ İrtəm SÜLEYMAN KANİ: **Osmanlı Devleti'nin Makedonya Meselesi Balkanlar'ın Kördüğümü**, Haz: Osman Selim Kocahanoğlu, Temel yay, İstanbul,1999, s:138

¹⁸⁴ Oğuzoğlu YUSUF: "Balkanlar'daki Türk Varlığı'nın Tarih İçindeki Gelişimi" **Balkanlar'daki Türk Kültürünün Dünü Bugünü Yarını**, Haz: Hasan Basri Öcalan, Uludağ Ün. Yay. ss(1-19) Bursa, 2002, s:15

¹⁸⁵ Kabasakal HÜSEYİN, R. YAŞAR: **a.g.e**, s: 9–10

¹⁸⁶ Özatalay FEHMİ: **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi, Garp Ordusu Karadağ Cephesi**, cilt: III, Kıs:3, Ankara, 1984 s:12

istemişlerdir. Osmanlı Devleti bazı hazırlıklar yapmış fakat Büyük devletlerin bir ara Balkan sorununu geri plana atmaları üzerine II. Abdülhamit tasarlanan planları yürürlüğe koydurmamıştır.¹⁸⁷

Bulgar Eksarhlığının müstakil bir milli kilisesi olmasına rağmen kendi kiliseleri hakkında bir birliktelik sağlanamamıştır. Okulların ve öğretmenlerin de bir kısmı milli kiliseyi, bir kısmı Rum kilisesini tanımıyorlardı. Bir kısım köyler, kendilerini Bulgar değil, Sırp olarak kabul etmekte idiler. Bulgarların yanında kültürlerini kuvvetle muhafaza eden Türk, Pomak, Ulah, Rum azınlıkları da mevcut idi.¹⁸⁸

Hristiyanlar, Osmanlı idaresi altında dini vecibelerini rahatça yapabilme özgürlüklerine sahip idiler. Ayin ve mezheplerinde serbest bırakılmış, ruhani reislerine ve cemaat meclislerine birçok imtiyazlar vermiştir.¹⁸⁹ Ortodoks Rumlar Osmanlı ülkesinde seçkin ve ayrıcalıklı etnik bir gruptu. Yunan dili ve eğitimi bir engelle karşılaşmadan yapılabilirdi. Fenerli Rum soyluları Osmanlı bürokrasisi içinde önemli mevkiler elde etmiş Devlet bürokrasisinde, kitabet hizmetlerinde kullanılan tek gayrimüslim grup da Fenerli Rum aileleri olmuştur.¹⁹⁰

II. Abdülhamit, Rumlarla Bulgarlar arasındaki kilise sorunundan faydalanarak, Balkan Devletleri'nin Osmanlı İmparatorluğu'na karşı birleşmesini önlemeye çalışmış, denge siyaseti gütmüştü.¹⁹¹ Berlin antlaşmasının 62. maddesiyle gayrimüslimlere “Osmanlı topraklarında din ve mezhep ihtilafları, hiç kimsenin, siyasal, idari haklardan, kamu hizmet ve memuriyetlerinden ticaret yapmalarından men edilmesine sebep olamaz. Tüm gayrimüslimler mahkemelerde tanıklık edebilirler. Tüm mezheplerin ayin serbestliği vardır. Çeşitli cemaatler kendi ruhani büyükleri ile

¹⁸⁷ Kabasakal HÜSEYİN, R. YAŞAR; a.g.e. s:10,11

¹⁸⁸ Mufassal Osmanlı Tarihi: Bir heyet tarafından hazırlanmıştır. cilt: VI, İskit yay, İstanbul,1963, s:3390

¹⁸⁹ İrtəm SÜLEYMAN KANİ: a.g.e, s:139

¹⁹⁰ Ortaylı İLBER:” Balkanlar’da Milliyetçilik”, Türkiye Ansiklopedisi, cilt:IV, İletişim yay, İstanbul,1986, s:1030

¹⁹¹ Özatalay FEHMİ, a.g.e, s:13–14

ilişkilerde özgürdürler. Her ulustan Avrupalı rahip ve papazlar da bu imtiyaz ve haklardan yararlanacaklardır. Osmanlı ülkesinde oturan konsoloslar ve siyaset memurları, gayrimüslimlerin din ve hayır kurumlarını resmen himaye etmek haklarını kazanmışlardır” ifadeleriyle yeni kolaylıklar sağlanmıştır.

Bu anlaşma, Hristiyan devletlerin tam anlamıyla Osmanlı Devleti’nin iç işlerine müdahale etme haklarını kazanmaları anlamına gelmekteydi. Maddeler daha çok, Osmanlı devleti içindeki gayrimüslim tabanın din kurumları ve din adamları tarafından kötüye kullanılmaktaydı.¹⁹²

Balkan Devletleri, Makedonya’yı almak için silahlı eylemler yapmaya başlamışlardır. Türklerin evlerini, okullarını, camilerini müesseselerini yaktılar veya gasp etmekle kalmayıp Türkleri Makedonya’dan kovmaya çalıştılar. Buna rağmen Osmanlı Devleti bölgede yaşayan azınlıklara dil, din, mezhep, eğitim, kültür ve ekonomik alanlarda herhangi kısıtlama getirmemiştir. 1855 yılında Makedonya da Ulah okullarının açılmasıyla Romanya ve Makedonya’da eylemler düzenlendi. 1868 yılından itibaren Makedonya ve Balkan Ulahları, Yunan kültürüne karşı savaşmaya başladılar. Rumlara karşı yapılan bu eylemler sadece din alanında değil aynı zamanda eğitim, kültür, sanat, ekonomi ve siyasi alanlarda düzenlenmiştir. Bu faaliyetler II. Abdülhamid döneminde 1896 yılının sonuna kadar devam etmiştir.¹⁹³

II. Abdülhamit Osmanlı - Yunan Harbinde, Bulgaristan’ın bir sorun çıkarmamaları için Eksarhlığın teşekkülünde sadır olan fermanla yazılı üç Bulgar metropolitliğinin ihdasına muharebe bitince müsaade edeceğini Bulgar kapı kâhyasına resmen bildirmiştir. Rumlar ile Bulgarlar arasında sıkıntılar bundan sonrada devam etmiştir.

Osmanlı Devleti, Bulgar kilisesi örneğinde olduğu gibi Balkanlar’da yaşayan Ortodoksların da, milli kiliselerini kurmalarına izin vermiş ve böylelikle bir nebze de olsun yabancı devletlerin özellikle Rusya’nın müdahalesini engellemeye çalışmıştır.

¹⁹² Türsan: NURETTİN **a.g.e**, s:106–107

¹⁹³ Hamza YUSUF:**a.g.m**, s:93-94

Osmanlı Devleti, kilise mücadelelerine karşı asayişî sağlamak için özellikle sorunlu bölgelerde seyyar ve kalıcı müfrezeler kurmaya çalışmıştır. Ayrıca kiliselerin münavebe usulü kullandırılması, boş tutulması veya tamamen kapatılması yöntemlerini de kullanmıştır. Askeri önlemlerin dışında genellikle mahalli idarede sözü geçen ve halk tarafından sevilen kişilerin vasıtasıyla, nasihat yoluyla ikna ederek sorunları halletmeye çalışmıştır. Kilise mücadelelerinde Osmanlı Devleti'nin attığı her adım sadece kendi iç sorunlarını çözmek için değil, aynı zamanda yabancı devletlerin müdahalesini çözmek amacını da güdüyordu.¹⁹⁴ Ancak tamamen kapatılan kiliselerin daha sonra Fener Rum Patrikhanesi lehinde açıldığı görülmektedir. Bu ise Patrikhane'nin hâlâ devlet içinde gücünü hissettirdiğini göstermektedir. Osmanlı'nın bu hareketinin bir sebebi de Balkan Ortodoks Slavlarını kendi emelleri doğrultusunda kullanan Rusya'ya karşı Fener Rum patrikhanesini denge unsuru olarak kullanmaktır.

Sultan Abdülmecit ve Abdülhamit Han dönemlerinde kilise mücadelelerinde sergilenen tutum devletin lehine olmuştur.¹⁹⁵ Sultan II. Abdülhamit'in Makedonya politikasının esasını, buradaki Hristiyan unsurların birbirleriyle vuruşturulması teşkil etmiştir. Sultan II. Abdülhamid, Makedonya'da Bulgarlar, Yunanlılar, Sırlar ve Ulahlar arasındaki mücadelelerin devamını sağlayarak Osmanlı'ya karşı birleşmelerini engelliyordu.

Ancak İttihat ve Terakki yönetimi Makedonya'daki anasır ihtilaflarını ortadan kaldırıp asayişî iade etmek maksadıyla 3 Temmuz 1910 'da "Kilise ve Mektepler Kanunu" adıyla bir kanun çıkardılar.¹⁹⁶ Rumeli'de bulunan ihtilaflı kilise ve okullar hakkında kanun başlığını taşıyan bu kanunla, Bulgar Eksarhlığı, İstanbul'daki Ortodoks kilisesinden ayrıldığından beri; Yunanlılar, Bulgarlar ve Sırlar arasındaki kilise ve okullar yüzünden çıkan, anlaşmazlıklara çözüm getirilmiş oldu.¹⁹⁷

¹⁹⁴ Yenidünya SÜHEYLA: **Balkanlar'da Kilise Mücadeleleri**. (19.-20. yy'da) Trakya Üniversitesi, 1999 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) s: 133-135

¹⁹⁵ Yenidünya SÜHEYLA: a.g.e, s:136-138-139-141

¹⁹⁶ Danişmend İ. HAMİ: **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, cilt: IV, Türkiye basımevi, İstanbul, 1972, s: 383

¹⁹⁷ Bardakçı İLHAN, **Bir İmparatorluğun Yağması**, Ajans Türk matbaası, Ankara, s:29

Kanuna göre mülkiyet hakkı saklı tutulmuştur. Bir kilise hangi cemaat tarafından kurulmuş ise o cemaate ait bulunacaktır. Ancak cemaate bağlı halk, diğer cemaatin üçte birinden az ise cemaate kendisine yeni bir kilise yapması için para yardımıyla bulunacaktır. Kiliseler için öngörülen bu koşullar cemaat okulları içinde yürütülecektir. Bir bölgede bir cemaatin elinde iki kilise bulunması halinde cemaat bunlardan dilediğini muhafaza edecek, ötekini de belirtilen koşullara göre diğer cemaate devredecektir.¹⁹⁸ Kilise mektep inşası için nakdi yardım emsallerine uygun olarak yapılacak yardımın, hangi şartlarda yapılacağı ve inşaatın hızlı ve kolay bir şekilde tamamlanması için lazım olan tedbirlerin de yine hükümet tarafından alınacağı belirtilmiştir. Mezhep değiştirenler masraflarını kendileri karşılamak koşuluyla serbestçe kendilerine ait müessese kurabileceklerdir. Kanunla kilise ve mekteplere ait gelirlerin kullanımında çıkacak olan sorunları Nizamiye Mahkemelerince hal edileceği kararlaştırılmıştır. Kanundan önce Osmanlı tabası olan herhangi bir gayrimüslim unsur ibadetgâh inşa etmek, hatta var olan ibadetgâhlarında bir takım değişiklikler yapmak için Divan-ı Hümayun'un dolayısıyla padişahın iznini almak zorundaydı. 1910 Kilise Nizamnamesi ile bu gelenek ortadan kaldırılarak padişah fermanı yerine, Meclis-i İdare-i Vilayetin kararı yeterli kabul edilmiştir. Bununla beraber kilise veya mektebin kurulması için lazım olan gelirin düzenlenmesi, arazinin çeşidine göre tayin ve tahsis edilmesi ve muamelenin ilgili bakanlıklarca yürütülmesi kararlaştırılmıştır.¹⁹⁹

Bütün bunlara rağmen, bu kanun Rum cemaatinin ve Patrikhanesi'nin direnmeleri ile karşılandı. Çünkü sözü geçen bölgelerde çoğu kiliselerin mülkiyeti Patrikhaneye aitti; halkın çoğunluğu ise Eksarhlığa bağlıydı.²⁰⁰

¹⁹⁸ Karal ENVER ZİYA. **Osmanlı Tarihi, İkinci Meşrutiyet ve I. Dünya Savaşı** (1908 -1918), cilt:IX,TTKyay,Ankara,1999,s:133

¹⁹⁹ Yenidünya SÜHEYLA: **a.g.e**, s:145

²⁰⁰ Karal ENVER ZİYA: **a.g.e**, s:133

İttihat Terakki Hükümeti'nin çıkardığı kiliseler kanunu Bulgar, Yunan ve Sırp unsurları arasında hiçbir ihtilaf bırakmayarak Osmanlı aleyhine birleşmelerine yol açmıştır.²⁰¹

²⁰¹ Danişmend İ. HAMİ: **a.g.e**, s:383

SONUÇ

Balkanlar diye tanımlanan bölge, sahip olduğu coğrafyanın da önemli katkısı ile, farklı kültürlerin oluştuğu bir bölgedir. Tarihsel süreç içerisinde bu farklılık Ortodoks-Katolik, Hristiyan-Müslüman, Şehirli-Köylü gibi bir ayırımın yanında etnik çeşitliliği de katarak karşımıza çıkmaktadır. Kültürlerin farklılığı ile birlikte etnik çeşitlik bölgenin geleceği ile alakalı farklı politikaların gelişmesine neden olmuştur. Özellikle, etnik kimliğe dayalı planlar Balkan topraklarının ulusal politikasında etkin rol oynamış ve bölgenin şekillenmesine neden olmuştur.

İçerisinde barındırdığı çeşitlilikle birlikte bir geçiş güzergâhı konumunda olan bu bölge, uzun yıllar boyunca problemlili bir alan haline gelmiştir. Huzur ve istikrar, büyük ölçüde Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti ile sağlanmıştır. Balkanların Osmanlı hakimiyetine geçmesi ile azınlık durumuna düşen buradaki grupların, kendi din ve kültürlerini koruyabilmeleri, ancak Osmanlı Devleti'nin bölgede uyguladığı “Millet Sistemi”nin inşası neticesinde mümkün olmuştur.

Osmanlı yönetim mekanizmasında reaya'nın dinsel birlik “millet sistemi” esasına dayalı olarak gruplara ayrılmasının yararı olduğu gibi, Halkların etnik ve dinsel kimliklerini muhafaza ederek ulusal kimliğin inşası yada yeniden ihyası, bunun neticesinde de bir millet olma gayretleri içerisinde bulunmaları, İmparatorluğun zaafa uğradığı 18 ve 19. Yüzyıllarda ise sıkıntıya neden olmuştur.

Yunanlılar ellerinde bulundurdıkları Patriklik sayesinde "Hellenleştirme" siyasetine başlamışlardır. Yunanistan'ın resmen kurulmasından somaki dönemde de Patrikhane etkisini Balkan topraklarında yaşayan diğer halklarda yoğun şekilde hissettirmiştir. Özerkliğini elde eden Sırp, ileriki tarihlerde Makedonya toprakları üzerinde hak iddia ederek burada Yunanistan ve Bulgaristan ile kilise mücadelesine girmiştir. Bulgarlar ise yoğun olarak yaşadıkları bölgelerdeki halkı eğitmek suretiyle öncelikle Patrikhane'ye karşı olmak üzere millî hareketlere girişmişlerdir. İlk hedef bağımsız Bulgar Kilisesi'nin kurulması idi. Bundan sonra ise bağımsız Bulgaristan'ı kurma fikri gelmekteydi. Bağımsızlığını elde ettikten sonra, bahsedilen diğer milletlerle yoğun kilise ve çete mücadelelerine girmişlerdir. Bağımsız

Bulgar kilisesini kurmayı başaran Bulgarlar kendi egemenlikleri altında yaşayan Ulah, Sırp, Yunan gibi milletlere kendi milli kiliselerini kurma hakkını vermekten özenle kaçınmışlardır.

Osmanlı himayesindeki azınlıklar, gelecekte oluşabilecek iç ve dış tehlikelere karşı dinî inançlarını sürdürebilmek ve kimliklerini koruyabilmeleri için Kiliselerinin koruyucu himayesini sağlamak adına gayret göstermişlerdir. Bununla hem dinlerinin anlaşılması hem de Etnik gruplar arasındaki bütünlüğün sağlanmasında en temel unsur sağlanmış olacaktı.

Kilise ve ruhaniler öncülüğünde Hristiyan kalmayı başaran azınlıklar, etnik ve dinsel kimliklerinin devamı için kilise, okul, vakıf ve dernekler kurarak yasal örgütlenme yoluna gitmişlerdir. Bu anlayış Kilisesinin ortak paydasında yeniden bir toplum yaratmanın mücadelelerinin başlangıcı olmuştur.

İlgili dönemde Balkanlarda kurulan kiliseler, okullar ve derneklerin çoğunda bu amaç göz önüne alınarak hareket edilmiştir. Bu araştırma kapsamında incelenen dönemde varılan sonuçlara göre, inşa edilen mabetlerin, sadece ibadetlerin yapıldığı mekânlar olarak değil aynı zamanda çeşitli toplantıların icra edildiği birer kültür merkezi, yardımlaşma organizasyonların yapıldığı birer vakıf, çeşitli örgütlenmelerin tertip edildiği birer dernek olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda yapıların çoğunluğu, kurucu milletin anlayış ve örgütlenme biçimine göre şekillenmiştir. Bir başka deyişle, burada inşa edilen kurumlar belirli etnik grupların öncülüğünde inşa edildiğinden, daha çok o millettten fertlerinin ihtiyaçlarına yönelik işlev görmektedir. Bulgar Kilisesi, Rum Kilisesi, Ermeni Kilisesi gibi kurucu milletin adıyla anılmaları bunun somut birer örneğidir. Bundan dolayı Kilise bünyesinde milli kimliğinin oluşması daha da kolay olmuştur. Kilise, bu olaylar sayesinde, azınlık gruplar ile bütünleşmesini tamamlamıştır. Daha da önemlisi bu durum etnik grupların Kilise çatısı altında ulusal karakter kazanmasına neden olmuştur. Yapılan tüm bu faaliyetler kilise ve ruhanilik şemsiyesi altında etnik/milli kimliğin inşası ya da yeniden ihyasını sağlamıştır. Böylece millet niteliğini kaybetmeye karşı ruhani bağımsızlıklarını kazanarak milli şuurlarını devam ettirmek istemişlerdir. Araştırma kapsamında iddia edilen temel tez etnik kimlik inşası ile yükselen milliyetçilik hareketleri ve yeni kiliseler

inşası arasında doğrusal bir orantı olmasıdır. Araştırmanın vardığı sonuçlar ise bu iddiayı doğrular niteliktedir.

Azınlıkların Kilisesinin geleneğine uyma zorunluluğu, ulusal kimliklerinin oluşumunda tetikleyici unsur olmuştur. Öyle ki, dinî ve millî kimliklerini ölüm pahasına korumaya çalışmışlardır. Bunun karşılığında da siyasi tarih açısından milli devletlerini korumaya kadar yeni süreçler yaşanmıştır.

Buraya kadar yapılan değerlendirmeler sonucunda Kilise çatısı altında toplanan Etnik grupların oluşmasındaki temel unsur; etnik grupların mevcut mabetlerini ve kültürel değerlerini yansıtacak eserlerini koruyup yenilerini ilave etmek, dinî metinlerin anadillerine çevirip kendi din dilini oluşturup, bir anlamda ulusal bağımsızlıktan önce dinî bağımsızlıklarını ilan etmeleridir. Bundan dolayı etnik grupların manevi mirasının teşekkülünü ve muhafazasını, milletin Hristiyan hüviyetinin şekillenmesini, siyasi güçlerini kazanmasını ve balkanlarda bir arada tek merkez etrafında toplanmasında Kiliselerin rolü azımsanmayacak ölçüde büyük olmuştur.

Ek:1 Selanik Şehrinin Sur Dahili Haritası

Selanik Şehrinin Sur Dahili Haritası

Selanik şehrinin dahili haritası: Mikas 1/2500 nisbeti ve metre itibarıyladır.²⁰²

(Echelle de 0.0004 Pour metre 1/2500)

Tarif-i İşârât

İşbu cedvelin sağ cihetinde ki erkâm emlâk-ı miriye ve ma'rûfe ve meşhûre numarasını

Sol tarafındaki ve hurûf emlâk-ı mezkûrenin hangi mürebba' dahilinde bulunduğunu irâ'e eder.

Usul-i Taharrî

Cedvelde muharrer mevki'lerden her hangi birisi harita derûnun da bulunmak istenilir ise evvela cedvel-i mezkûrede o mevki'in sol tarafında muharrer rakamla harfe dikkat olunarak rakam muharrer haritanın erkâm cihetinde hangi mürebba'ada ise bilinilup ve harf-i muharrerde hurûf cihetinde bulunup mevki'-i matlûb bu iki rakam ve harfin (..) eylediği mürebba' dâhilinde bulunduğu tebeyyün eder.

²⁰² (Echelle de 0.0004 Pour metre 1/2500)

Emlâk-ı Miriye ve Hayriye ve me'âbed			
1	Hükümet Konağı	C	4
2	Saatli Cami	C	4
3	Gümrük Dairesi	B	6
4	Tophane	A	6
5	Belediye Dairesi	C	5
6	Hastahane	H	6
7	Beyaz Kule Hastahanesi	H	7
8	Ayasofya Camii	V	5
9	Kara Ali Camii	Z	6
10	Akçe Mescid Camii	Z	6
11	İshakiye	Z	5
12	İki Lule Tekkesi	Z	5
13	Kapı Tekkesi	H	5
14	Eski Cuma Camii	V	5
15	Süleyman Ağa Camii	H	5
16	Hamza Bey Camii	D	5
17	Burmalı Camii	B	5
18	Lonca Camii	C	6
19	Debbaghane Camii	B	6
20	Soğuksu Camii	A	5
21	Yusuf Paşa Camii	B	4
22	Sarı Hatib Camii	C	4
23	Zabtiye Debboyu	C	4
24	Zindan	C	4
25	Adliye Dairesi	D	4
26	Kariye Camii	D	4
27	Fethiye Camii	D	4
28	Kara Musa Camii	V	4
29	Pinti Hasan Camii	H	4
30	Alaca İmaret Camii	D	4
31	Hortacı Camii	Z	4
32	Numan Paşa Camii	Z	3
33	Islahhane Camii	Z	4
34	Ahmed Subaşı Camii	V	3
35	Gölcük Camii	Z	3
36	Ma'bedü'l-'Alaeddin Camii	D	3
37	Astarcı Mescidi	C	3
38	Yakub Paşa Camii	C	3
39	Yakub Paşa Medresesi	C	4
40	Yakub Paşa Tekkesi	B	3
41	Rufâî Tekkesi	B	4
42	Suluca Camii	H	3
43	Hızır Baba Tekkesi	V	2
44	İki Şerife Camii	V	3
45	Musa Baba Camii	D	3
46	Kazzaz Hacı Musa Camii	A	4
47	Pişmaniye Camii	D	4
48	Mustafa Paşa Camii	D	4
49	Abdullah Kadı Camii	D	5
96	Pazar Tekkesi	D	4

Hamamlar			
50	Paşa Hamamı	A	5
51	Tahtü'l-kal'a Hamamı	C	5
52	Bey Hamamı	H	5
53	Ayasofya Hamamı	Z	5
54	Yahudi Hamamı	D	6
55	Kadıasker Hamamı	C	4
56	Yeni Hamam	H	4
57	Kule Hamamı	V	3
58	Islahhane Hamamı	N	3

Mektepler			
59	Osmanî Mektebî	D	4
60	Zükûr-ı Rüşdiye Mektebî	H	4
61	Terakkî Mektebî	H	4
62	Înâs-ı Rüşdiye Mektebî	D	4
63	Şemsi Efendi Mektebî	D	4
64	Hamidiye Mektebî	B	4
65	Bulgar Mektebî	V	4
66	İnas İlyanis Mektebî	C	5
67	Zükûr İlyanis Mektebî	H	6
68	Büyük Hore Mektebî	D	6

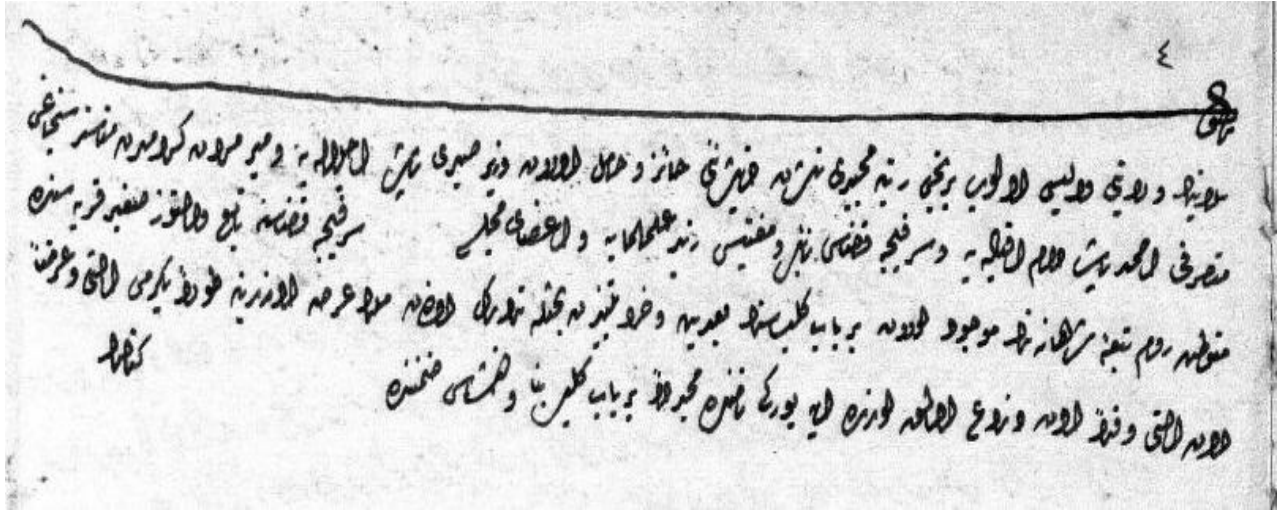
Emlak-ı Ma'rûfe ve Meşhûre			
69	Bank-ı Osmanî	C	6
70	Fransız Konsoloshanesi	C	6
71	Katolik Hastahanesi	C	6
72	Bedestan	D	5
73	İplik Fabrikası	H	6
74	Rum hastahanesi	V	6
75	Karantinahane	B	7
95	Metropolithane	V	6

Kiliseler			
76	Ayos Minas Kilisesi	D	6
77	Ayos Theodoros Kilisesi	H	5
78	Ayos Maria Kilisesi	H	6
79	Ayos Constantinos Kilisesi	H	6
80	Ayos Andonio Kilisesi	H	5
81	Ayolabandi Kilisesi	H	5
82	Aya Georgios Kilisesi	Z	4
83	Aya Atanaş Kilisesi	V	5
84	Aya Panagode Kilisesi	Z	5
85	Tavşan Manastır Kilisesi	V	3
86	Çavuş Manastır Kilisesi	H	3
87	Aya Maria Kilisesi	H	5
88	Katolik Kilisesi	C	6
93	Ayos Nicolas Kilisesi	H	5
94	Metropolit Kilisesi	V	6

Havralar			
89	Büyük Havra	D	5
90	Kal Mayor	D	6
91	Polye Horesî		

Ek:2.1

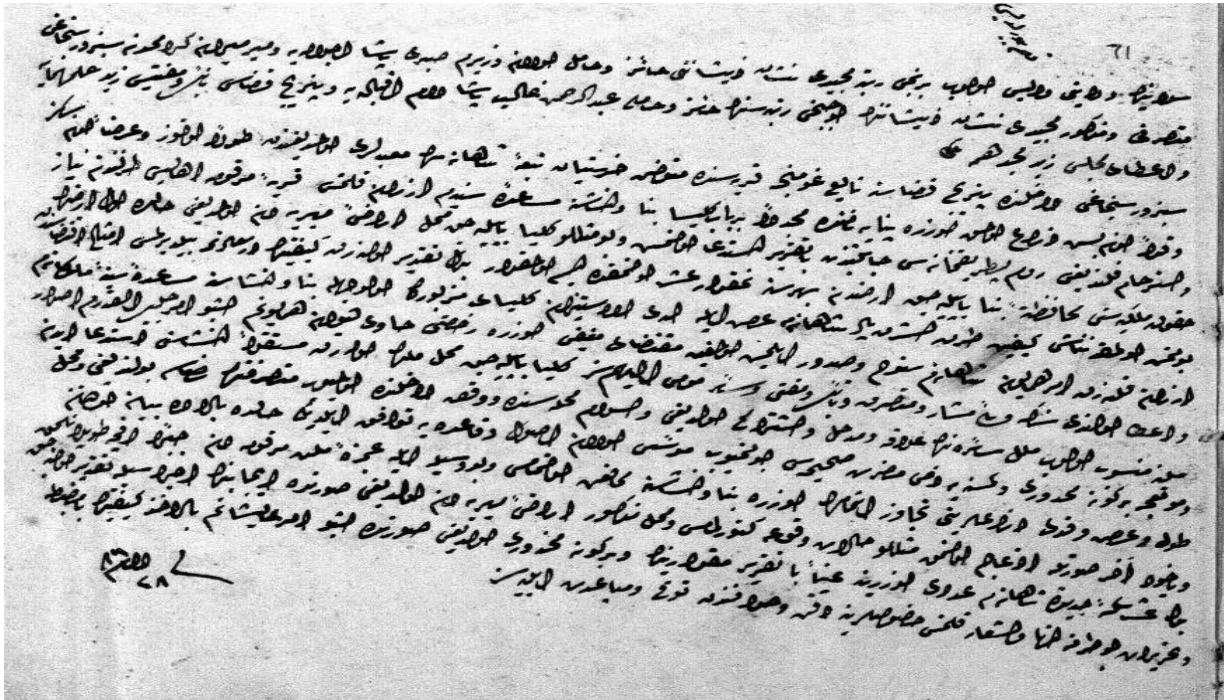
1 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 4.Hükmün Ashı

1 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 4.Hükmün Mahiyeti

Selanik'in Serfice Kazasına tabi Valtuz-ı sağır köyünde Aya Yorgi adında ki harap olan Rum Kilisesinin yeniden yapılması için Sultan Abdülaziz tarafından müsaade verildiği Recep 1286 / Ocak 1869

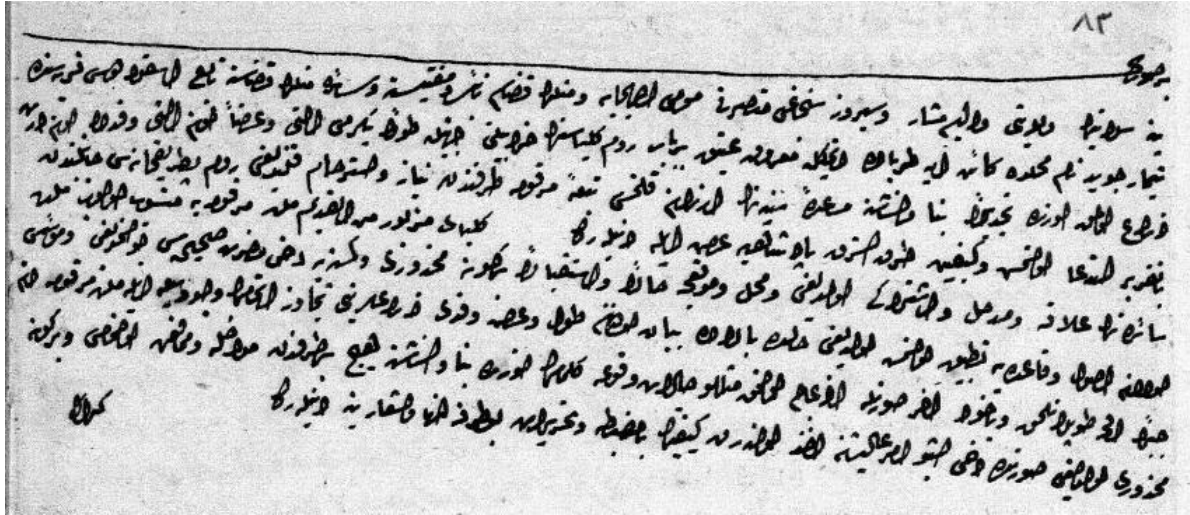
1 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 61.Hükmün Ash

1 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 61.Hükmün Mahiyeti

Selanik'in Siroz Kazasına tabi Ğomince köyünde kilise olmaması sebebi ile Panaya adında yeni bir Rum Kilisesinin yapılması için Patrikhanenin müracaatı üzerine arsasının devlet arazisi olması sebebiyle her yıl vergisinin ödenmesi şartı ile Sultan Abdülaziz tarafından müsaade verildiği 28 Zilkade 1286 /28 Şubat 1870

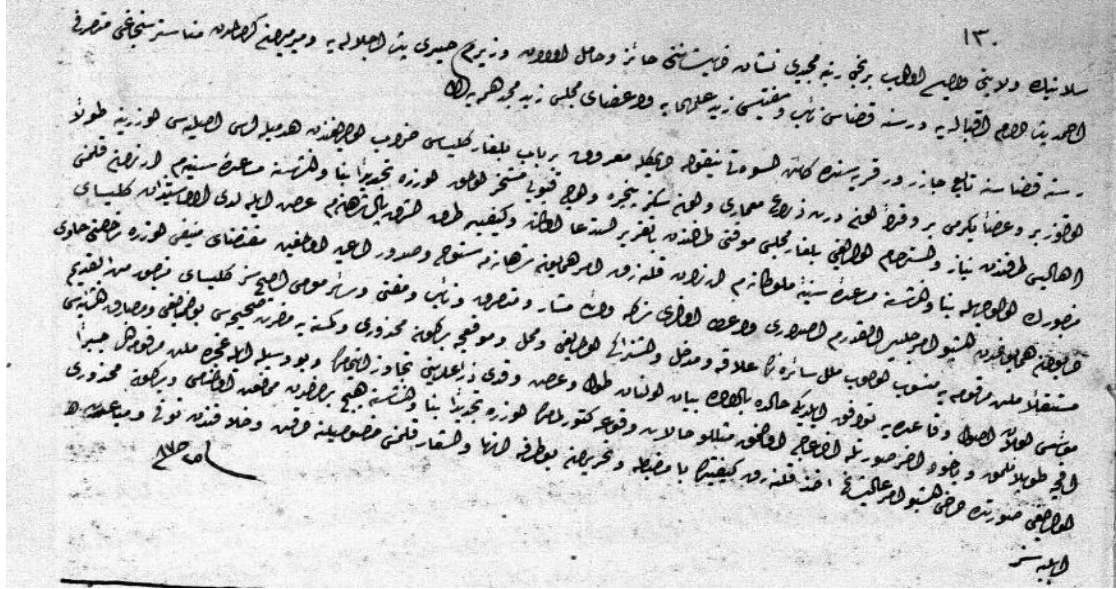
1 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 83.Hükmün Ashı

1 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 83.Hükmün Mahiyeti

Selanik'in Menlik Kazasında İskirados köyünde ki Aya Taryava adında ki harap olan Rum Kilisesinin yapılması için Patrikhanenin müracaatı ve masrafının ahali tarafından ödenmesi şartıyla Sultan Abdülaziz tarafından müsaade verildiği Safer 1287 / Mayıs 1870

1 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 130.Hükmün Ash

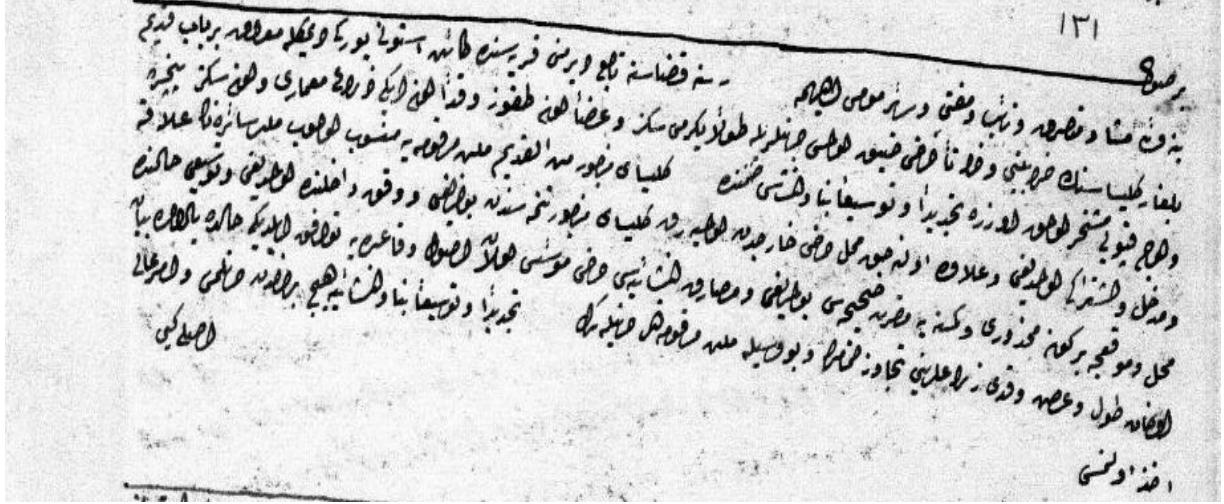

1 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 130.Hükmün Mahiyeti

Selanik'in Reste Kazasına tabi Carzor köyünde İsvoti Nikola adında ki harap olan Bulgar Kilisesinin yeniden yapılması için masrafının ahali tarafından ödenmesi şartı ile Sultan Abdülaziz tarafından müsaade verildiği 25 Cemazielahir 1287 /21 Eylül 1870

Ek:2.5

1 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 131.Hükmün Ashı

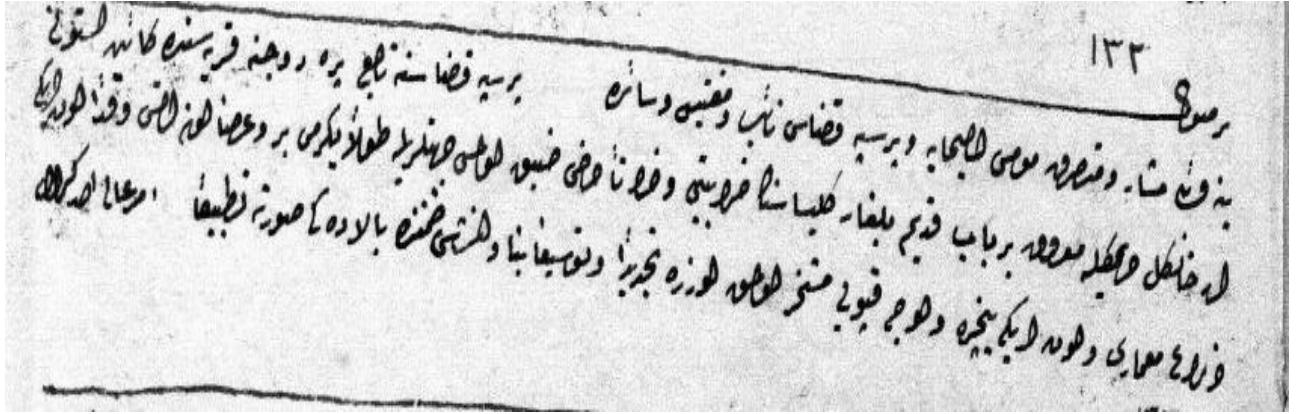

1 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 131.Hükmün Mahiyeti

Selanik'in Reste Kazasına tabi İrmeni köyünde İstoni Yorgi adında ki harap olan Bulgar Kilisesinin yeniden yapılması için masrafının ahali tarafından ödenmesi şartı ile Sultan Abdülaziz tarafından müsaade verildiği Cemazielahir 1287 / Eylül 1870

Ek:2.6

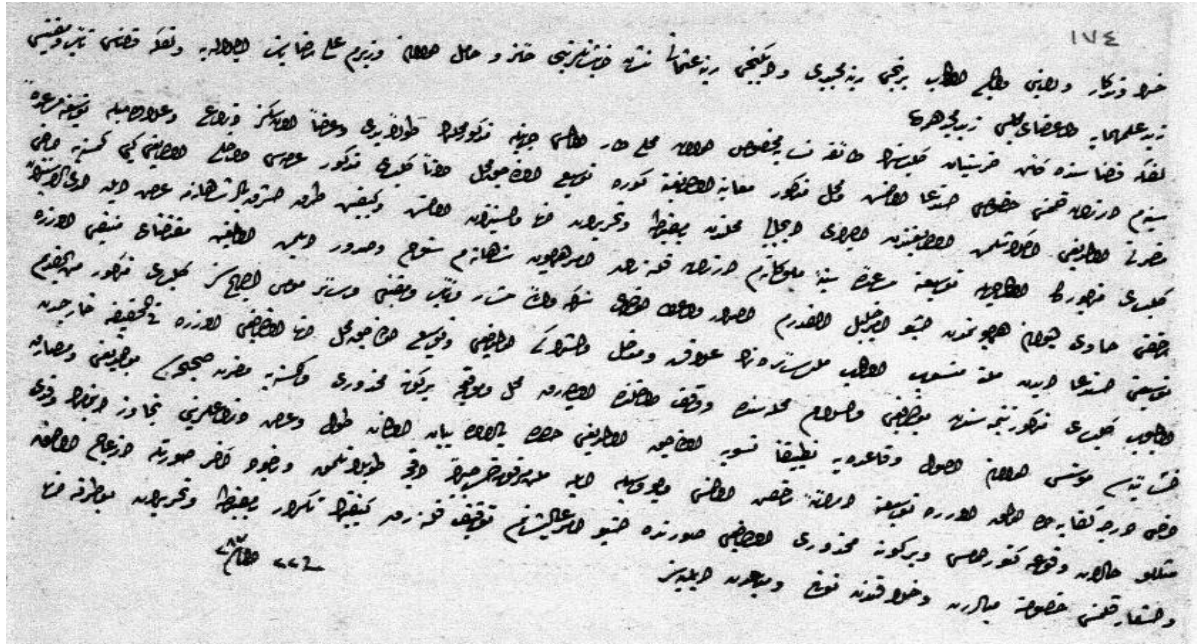
1 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 132.Hükmün Ashı

1 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 132.Hükmün Mahiyeti

Selanik'in Pirespe Kazasına tabi Piredocne köyünde İstoni Arhankil adında ki harap olan Bulgar Kilisesinin yeniden yapılması için masrafının ahali tarafından ödenmesi şartı ile Sultan Abdülaziz tarafından müsaade verildiği Cemazielahir 1287 / Eylül 1870

1 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 174.Hükümün Aslı

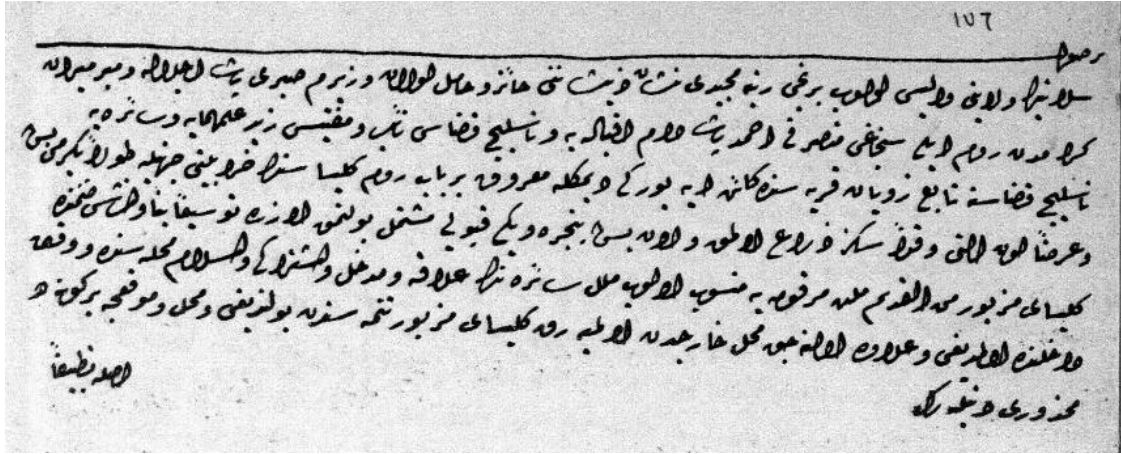

1 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 174.Hükümün Mahiyeti

Selanik'in Tırhala Kazasına tabi Gardo Vazde karyesinde ki Meryem Ana adında ki harap olan Rum Kilisesinin yeniden yapılması için Patrikhanenin müracaatı ve masrafının ahali tarafından ödenmesi şartı ile Sultan Abdülaziz tarafından müsaade verildiği 5 Muharrem 1288 /26 Mart 1871

Ek:2.8

1 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 176.Hükmün Aslı

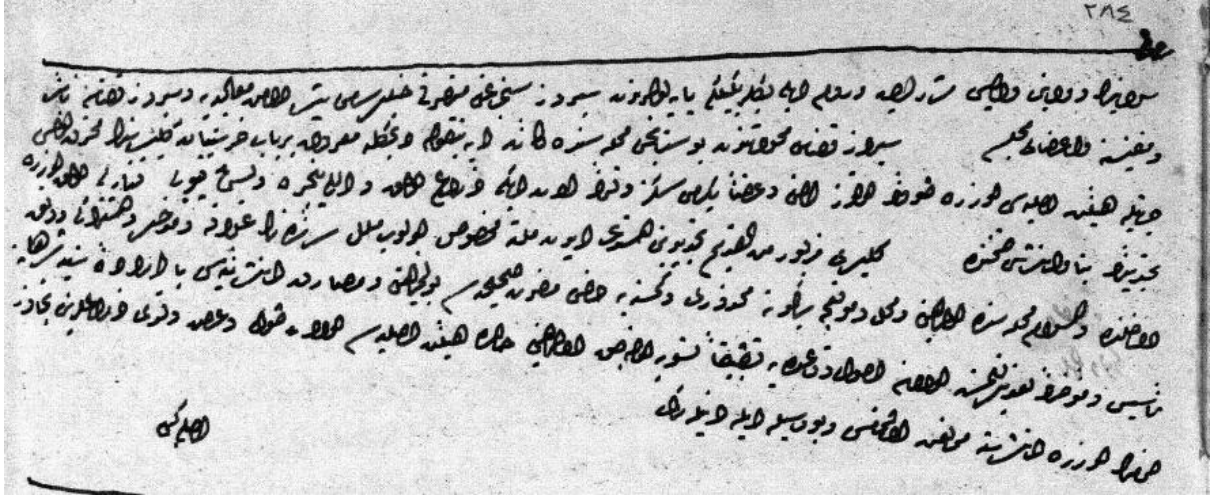

1 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 176.Hükmün Mahiyeti

Selanik'in Naslic Kazasında Zoyan köyünde ki Aya Yorgi adında ki harap olan Rum Kilisesinin yeniden yapılması için masrafının ahali tarafından ödenmesi şartı ile Sultan Abdülaziz tarafından müsaade verildiği Muharrem 1288 / Mart 1871

Ek:2.9

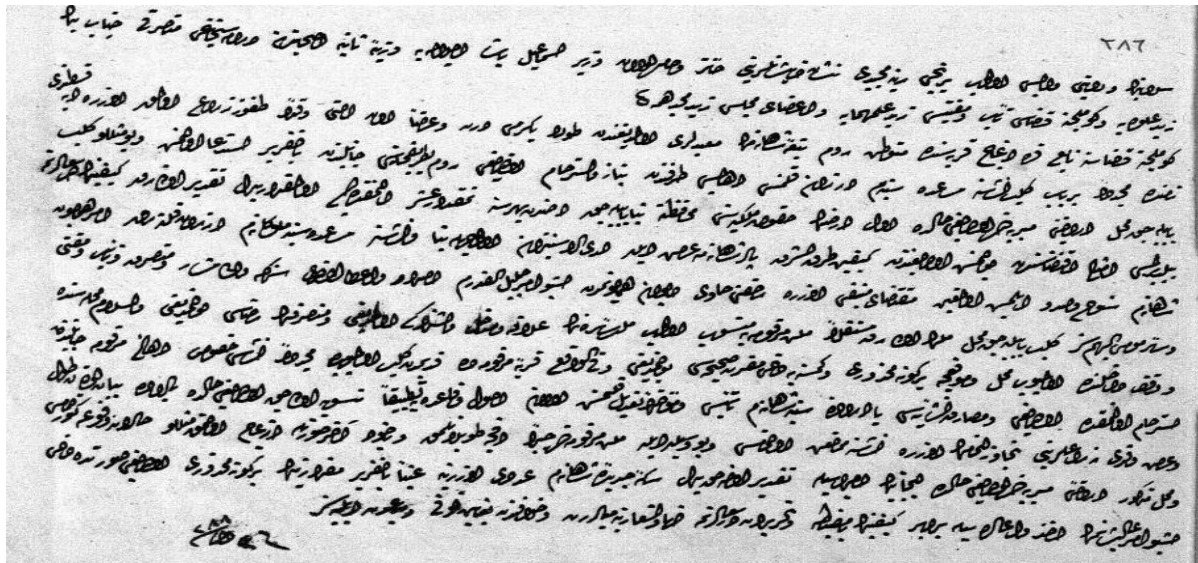
1 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 284.Hükmün Aslı

1 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 284.Hükmün Mahiyeti

Selanik'in Siroz Kazasına tabi Bostancı mahallesinde ki Aya Nikola adında ki harap olan Rum Kilisesinin masrafının ahali tarafından ödenmesi şartı ile Sultan Abdülaziz tarafından müsaade verildiği Zilkade 1288 / Ocak 1872

1 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 286.Hükümün Aslı

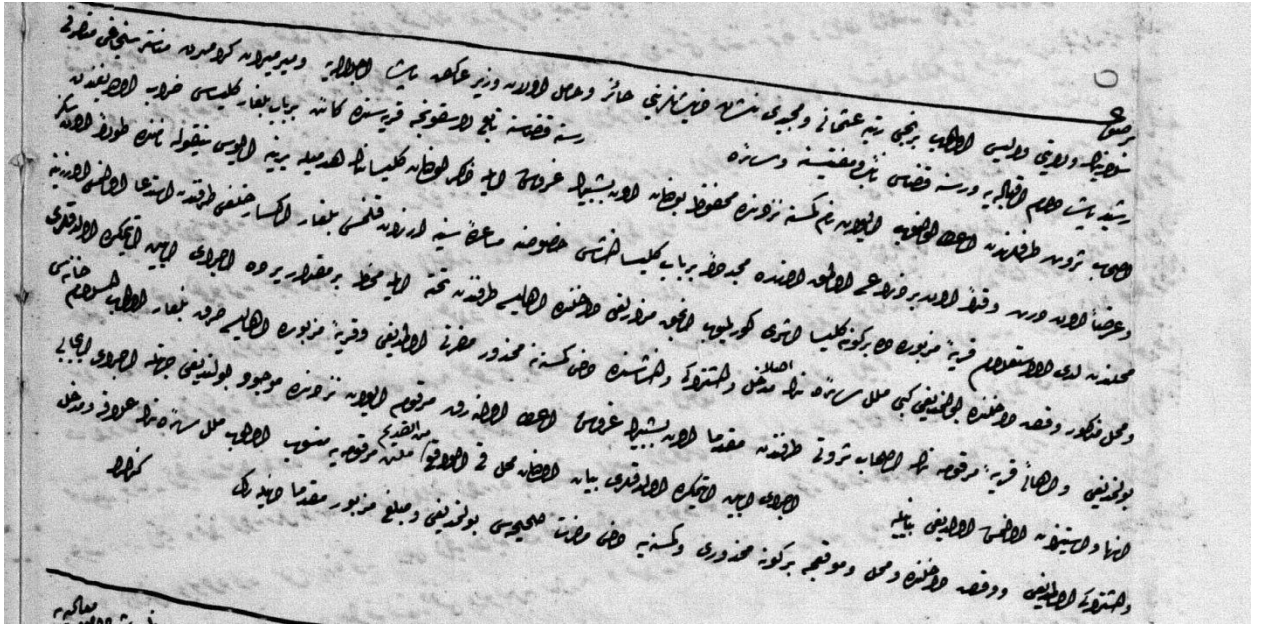

1 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 286.Hükümün Mahiyeti

Selanik'in Gümölcine Kazasına tabi Kara ağaç köyünde kilise olmaması sebebiyle arazi-i miri üzerine her yıl vergisi ödenmek şartı ile Aya Kastandi adında yeni bir Rum Kilisesinin yapılması için Patrikhanenin müracaatıyla masrafının ahali tarafından ödenmesi şartı ile Sultan Abdülaziz tarafından müsaade verildiği 3 Zilkade 1288 / 13 Ocak 1872

Ek:2.11

2 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 5.Hükmün Aslı

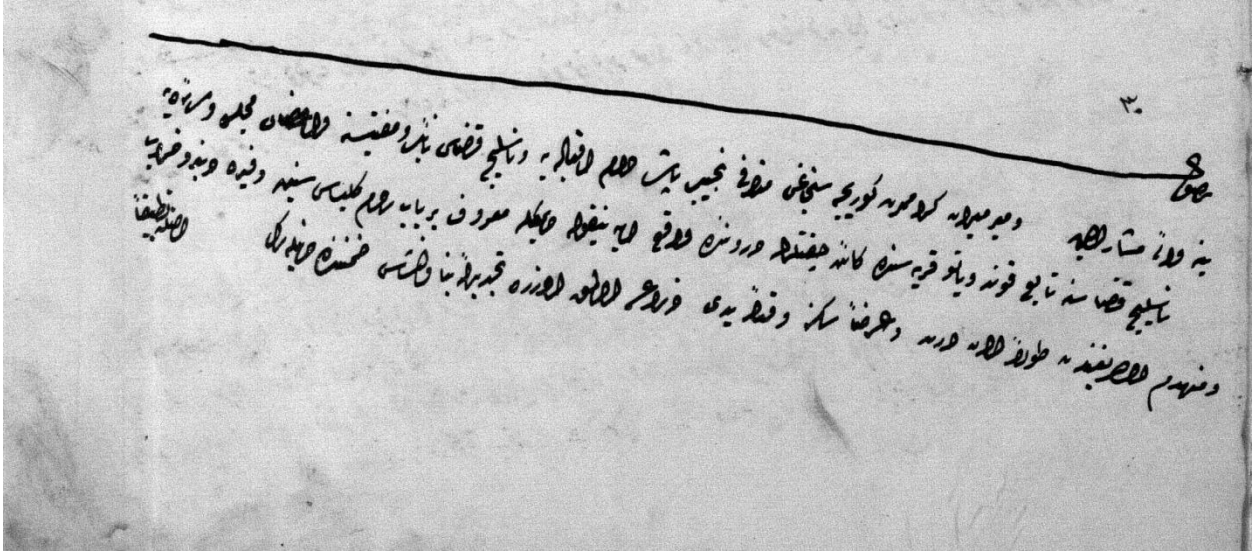

2 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 5.Hükmün Mahiyeti

Selanik'in Resne Kazasına tabi Daskovince köyünde Ayos Nikola adında ki harap olan Bulgar Kilisesinin yeniden yapılması için masrafı Ayvan adında ki zengin tarafından ödeneceği taahhüdüne binaen Sultan Abdülaziz tarafından müsaade verildiği Cemazielevvel 1290 / Haziran 1873

Ek:2.12

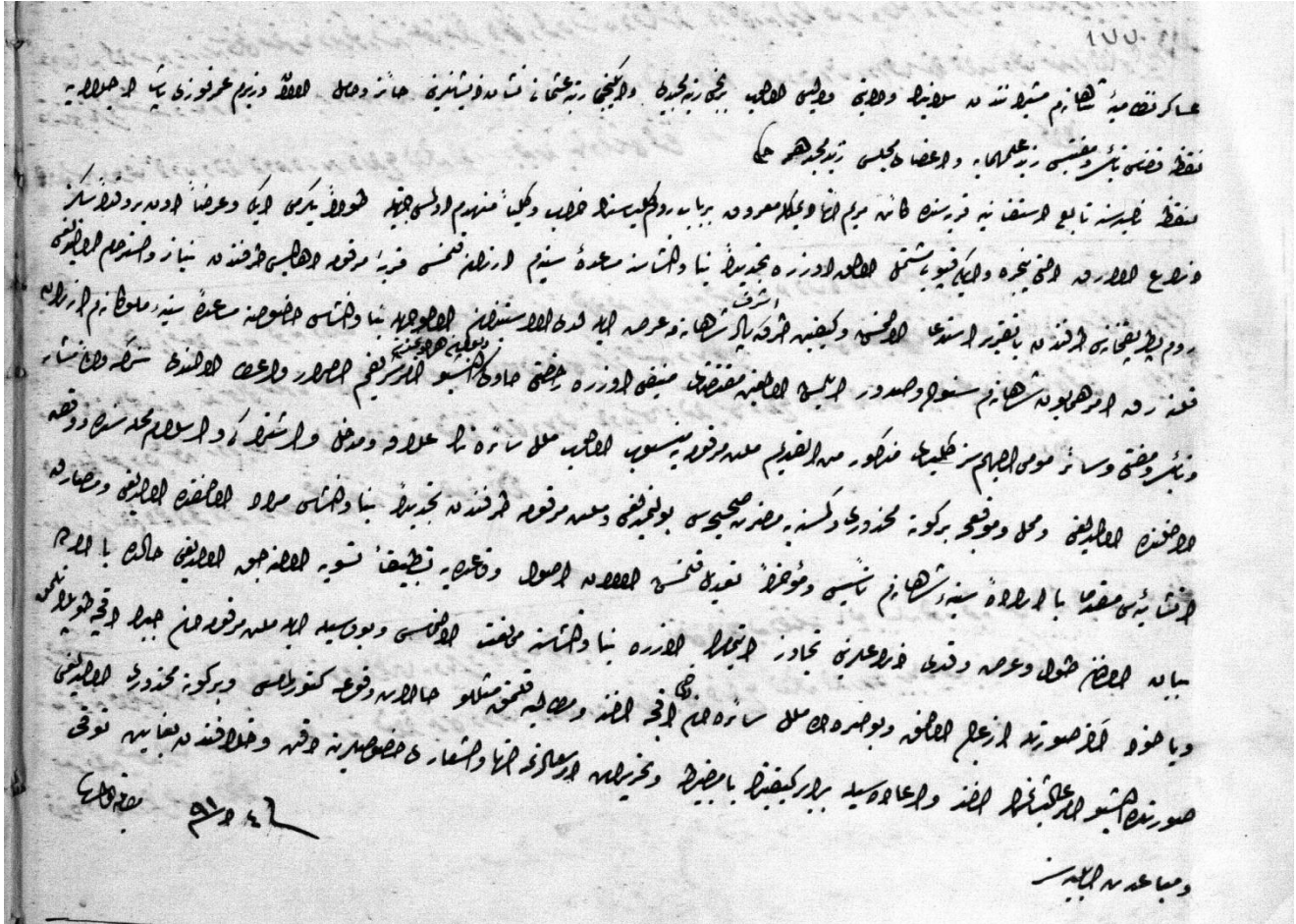
2 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 30.Hükmün Aslı

2 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 30.Hükmün Mahiyeti

Selanik'in Naslic Kazasına tabi Kondöyato karyesinde ki Aya Nikola adında ki harap olan Rum Kilisesinin yeniden inşası için masrafını ahali tarafından ödenmesi şartı ile Sultan Abdülaziz tarafından müsaade verildiği Cemazielahir 1290 / Ağustos 1873

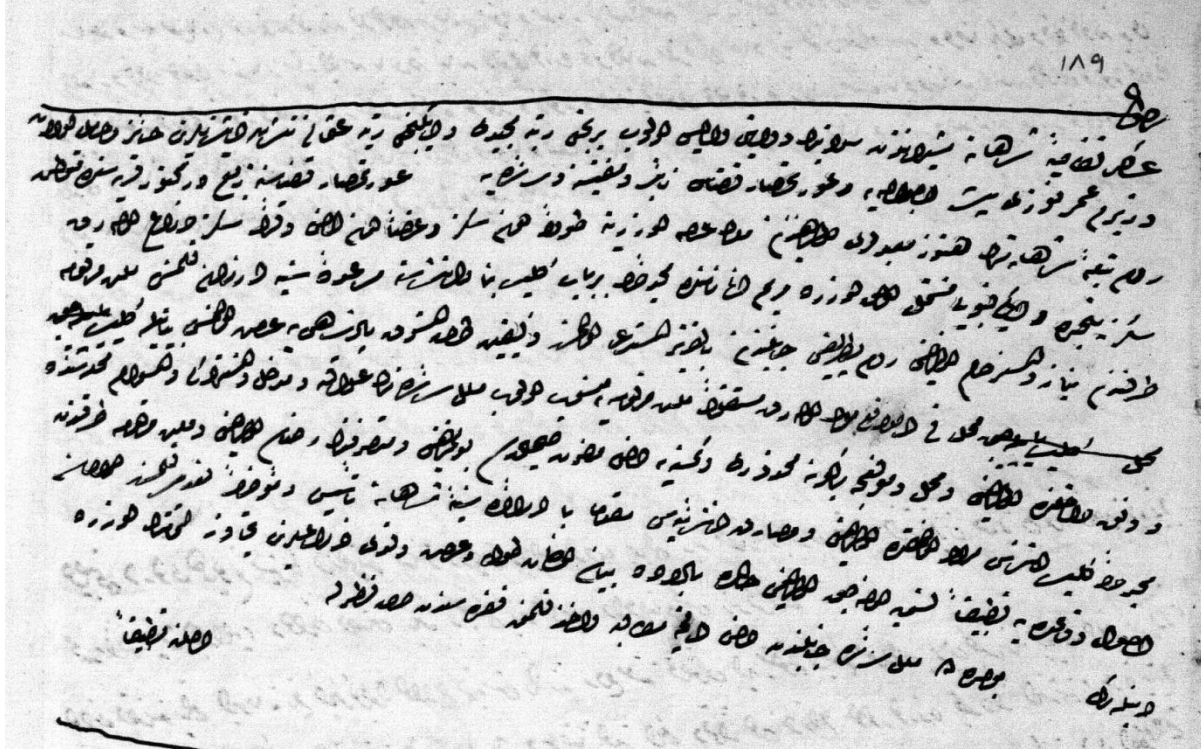
2 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 177.Hükümün Ashı

2 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 177.Hükümün Mahiyeti

Selanik'in Lankaza Kasabasına tabi İstifanya karyesi ahalisinin kiliseleri harap olmaması sebebiyle Meryem Ana adında ki Rum Kilisesinin Patrikhanenin müracaatı üzerine yeniden yapılması için masrafını ahali tarafından ödenmesi şartı ile Sultan Abdülaziz tarafından müsaade verildiği 4 Zilhicce 1291 / 11 Ocak 1875

2 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 189.Hükmün Ashı

2 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 189.Hükmün Mahiyeti

Selanik'in Avret Hisarı Kazasına tabi Dört yüz karyesi ahalisinin kiliseleri yeterli olmaması sebebiyle Meryem Ana adında yeni bir Rum Kilisesinin yapılması için Patrikhanenin müracaatı üzerine masrafını ahali tarafından ödenmesi şartı ile Sultan Abdülaziz tarafından müsaade verildiği Zilhicce 1291 / Ocak 1875

2 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 408.Hükmün Aslı

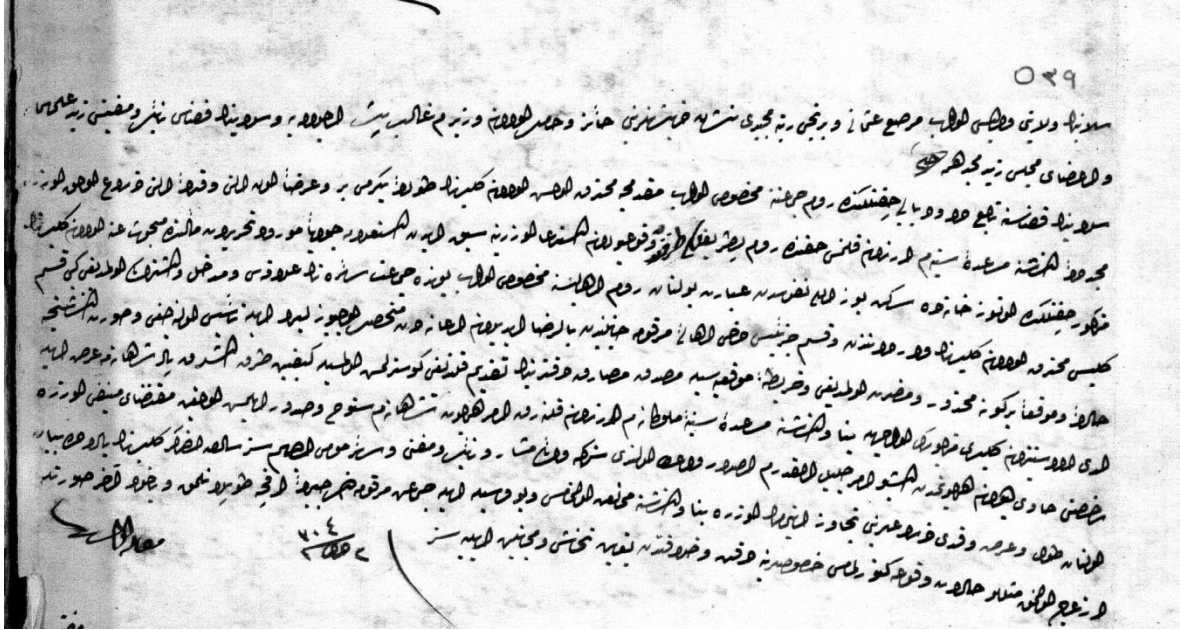
2 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 408.Hükmün Mahiyeti

Selanik'in Kesendire Kazasına tabi Ğalibor köyünde Hristiyan ahaliye ait Kilisesinin arsası üzerine yeni bir okul yapıla bilmesi için masrafını ahali ve Aynaroz Ruhbanı tarafından ödenmesi şartı ile Sultan II. Abdülhamit tarafından müsaade verildiği 10 Muharrem 1301 / 10 Kasım 1883

110

2 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 539.Hükümün Ash

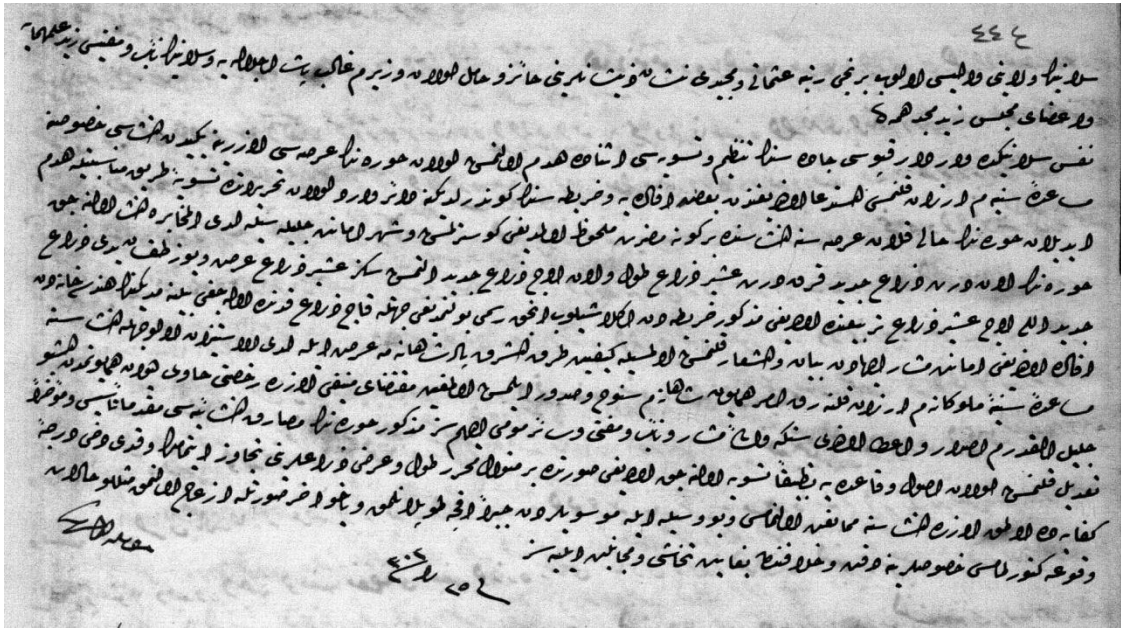

2 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 539.Hükümün Mahiyeti

Selanik Kazasına tabi Davut Yaylı Çiftliği ahalisinin kiliselerinin harap olması sebebiyle yeni bir Rum Kilisesinin yapılması için Patrikhanenin müracaatıyla masrafını ahali tarafından ödenmesi şartı ile Sultan II. Abdülhamit tarafından müsaade verildiği 4 Zilkade 1304 / 24 Temmuz 1887

Ek:2.18

2 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 444.Hükmün Ashı

2 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 444.Hükmün Mahiyeti

Selanik'in Vardarospos caddesinde ki yol çalışması sonucu harap olan Havranın yeniden yapılması için gerekli olan iznin Musevi cemaatına Sultan II. Abdülhamit tarafından verildiği 25 Rebiülevvel 1302 / 11 Ocak 1885

2 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 431.Hükmün Ashı

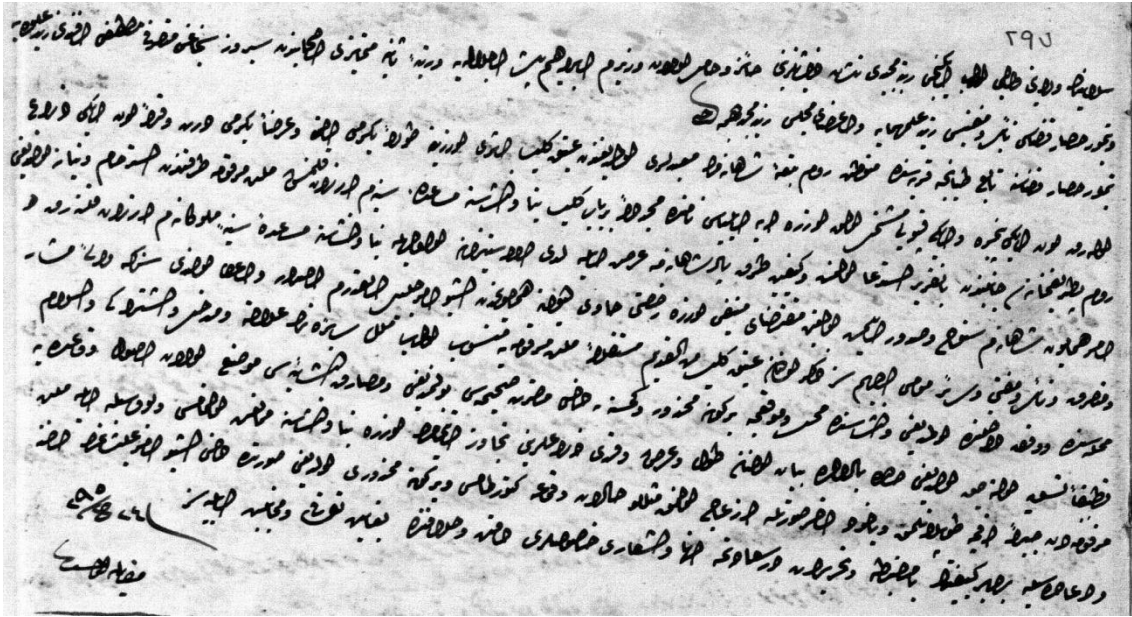

2 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 431.Hükmün Mahiyeti

Selanik'in merkezinde Fransa himayesinde bulunan Katolik Rahiplerinin yapmak istedikleri kilise ve okulu Lankaza nahiyesinde Kara Hüseyin köyünde yapmak müracaatları neticesinde Sultan II. Abdülhamit tarafından müsaade verildiği 10 Şaban 1301 / 4 Haziran 1884

Ek:2.20

2 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 297.Hükümün Aşlı

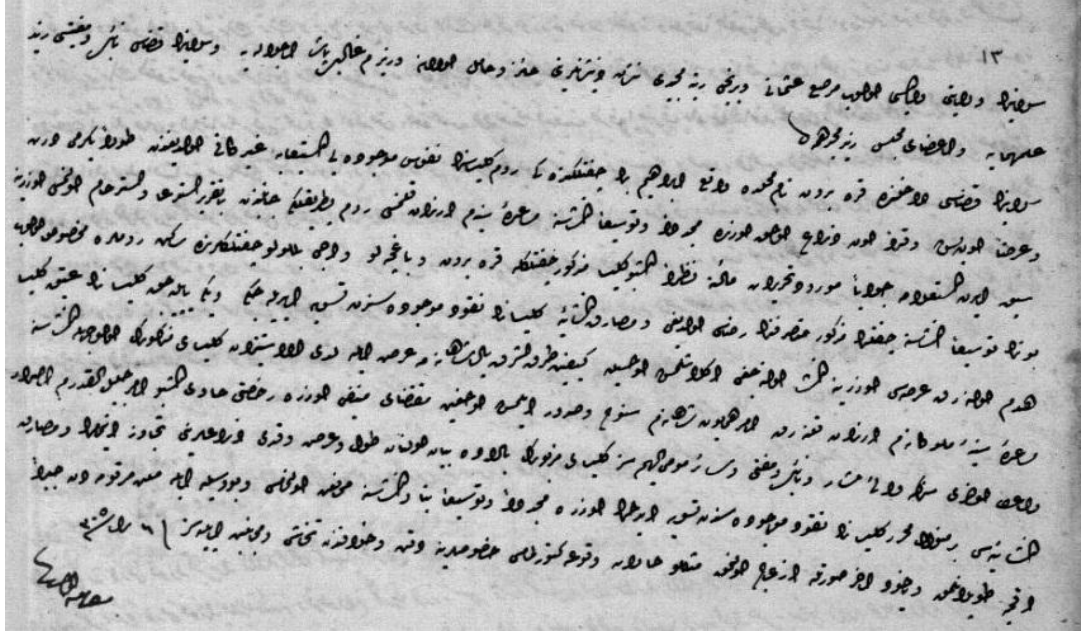

2 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 297.Hükümün Mahiyeti

Selanik'in Avrat Hisarı Kazası tabi Tabanca karyesi ahalisinin kiliseleri olmadığından eski kilise arsası üzerine Aya İlyasi adında yeni bir Rum Kilisesinin yapılması için Patrikhanenin müracaatıyla masrafını ahali tarafından ödenmesi şartı ile Sultan II. Abdülhamit tarafından müsaade verildiği 24 Cemazielahir 1295 / 24 Haziran 1878

Ek:2.21

3 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 13.Hükmün Ashı

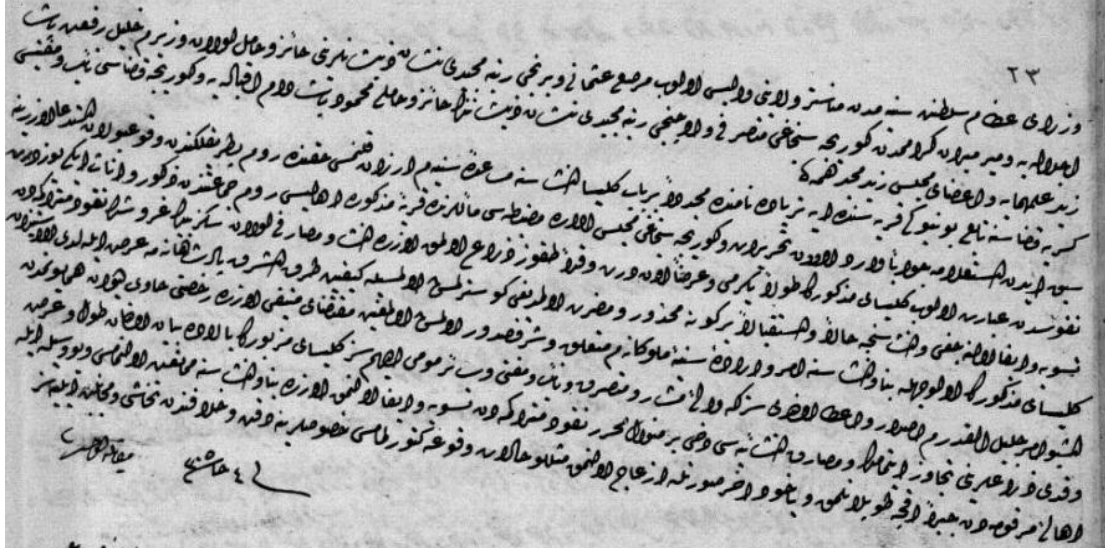

3 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 13.Hükmün Mahiyeti

Selanik Kazası dahilinde de Karaburun nam-ı mahalde İbrahim Bey Çiftliğinde bulunan Rum Kilisesinin mevcut nüfusa yetmediği için eskisi yıkılarak uzunluğu 24, genişliği 15, yüksekliği 10 zir'a olarak yeniden yapılması için masrafı çevre ahali tarafından karşılanmak üzere Rum Patrikhanenin müracaatı ile padişah tarafından irade ve müsaade verildiği 6 Ra 1305 / 22 Kasım 1887

Ek:2.22

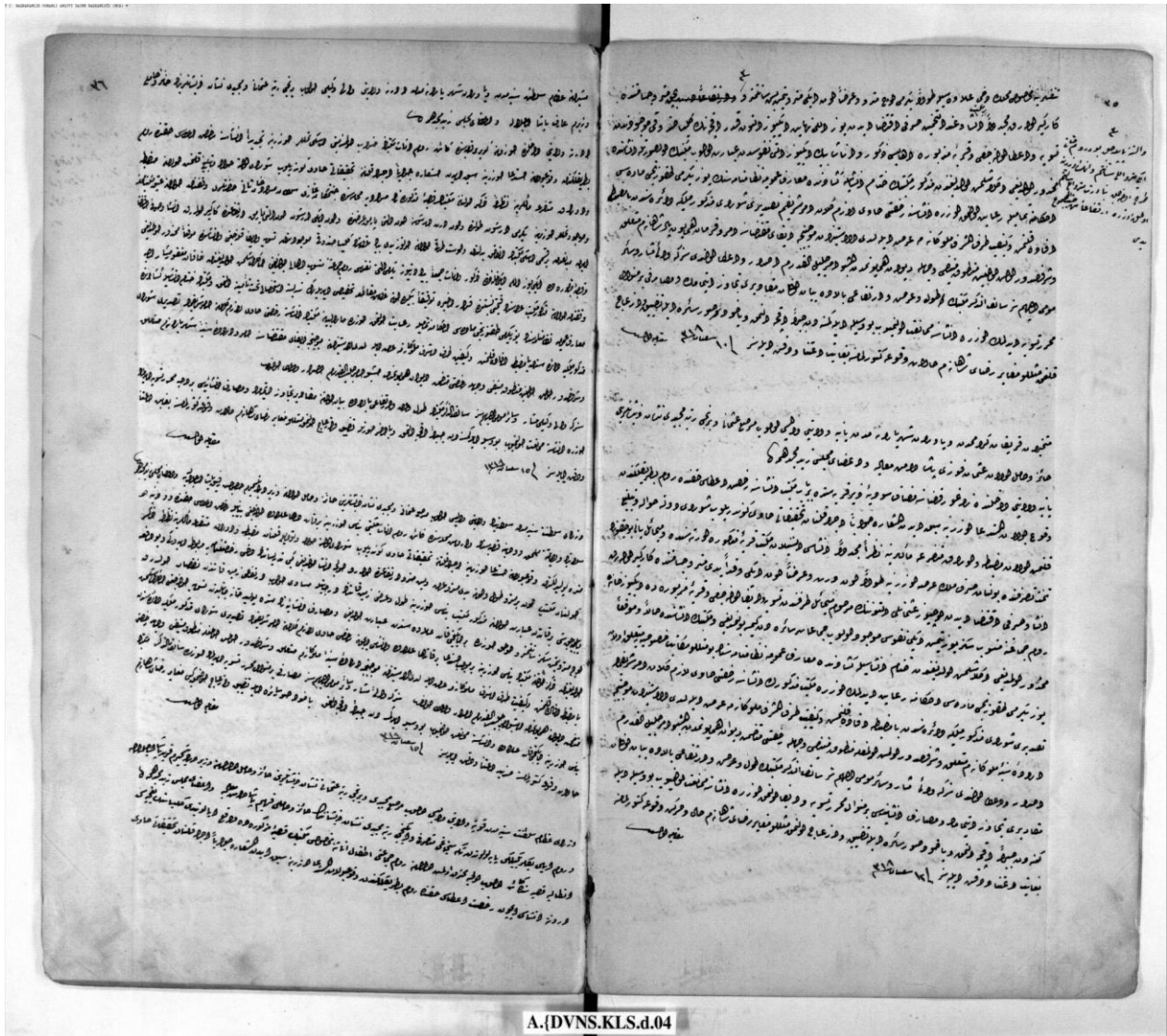
3 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 23.Hükmün Ashı

3 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 23.Hükmün Mahiyeti

Selanik'in Kesriye Kazasına tabi Bonyogi köyünde Aya Teryade adında ki harap olan Rum Kilisesinin Patrikhanenin müracaatıyla uzunluğu 20, genişliği 14, yüksekliği 9 zir'a olarak masrafını ahali tarafından ödenmesi, kilise yapımı sırasında hiçbir vakıf arazisine tecavüz etmemesi ve ahaliden zorla para toplamamak şartıyla yeniden inşası için Divan-ı Hümayundan çıkan karara binaen Padişah tarafından müsaade verildiği. 4 Ca 1305 / 18 Ocak 1888

4 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 30-31. Sayfaların Ash

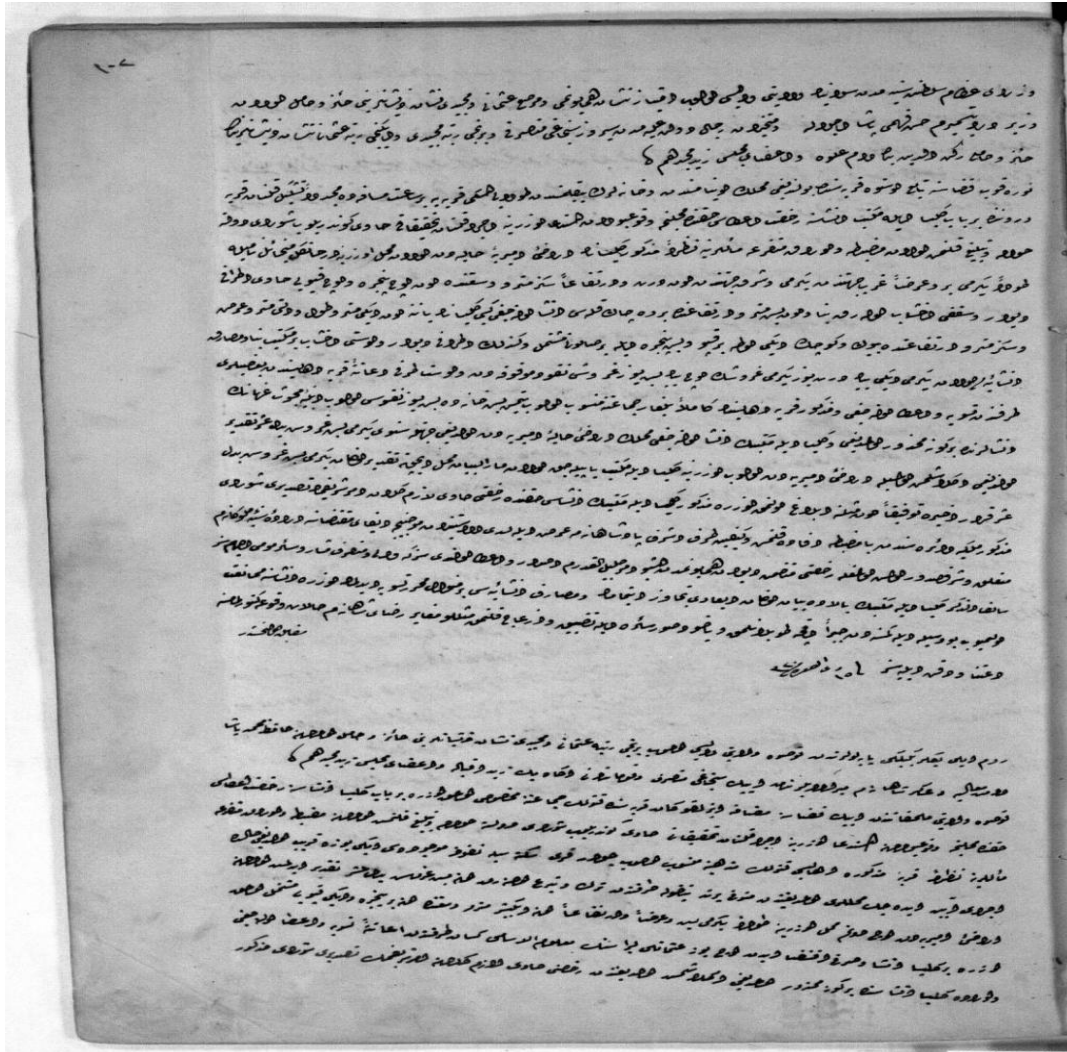

A.[DVNS.KLS.d.04]

4 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 30-31. Sayfaların Mahiyeti

Selanik'in Toyran kazasında ki Bulgar Mektebinin harap ve yetersiz olması sebebiyle buraya yeniden Bulgar mektebinin yapıla bilmesi için Bulgar Cemaati Ruhaniyesi tarafından yapılan müracaat üzerine masrafının Bulgar Cemaati tarafından ödenmesi şartı ile Sultan II. Abdülhamit tarafından müsaade verildiği 22 Cemazielahir 1318 / 16 Ekim 1900

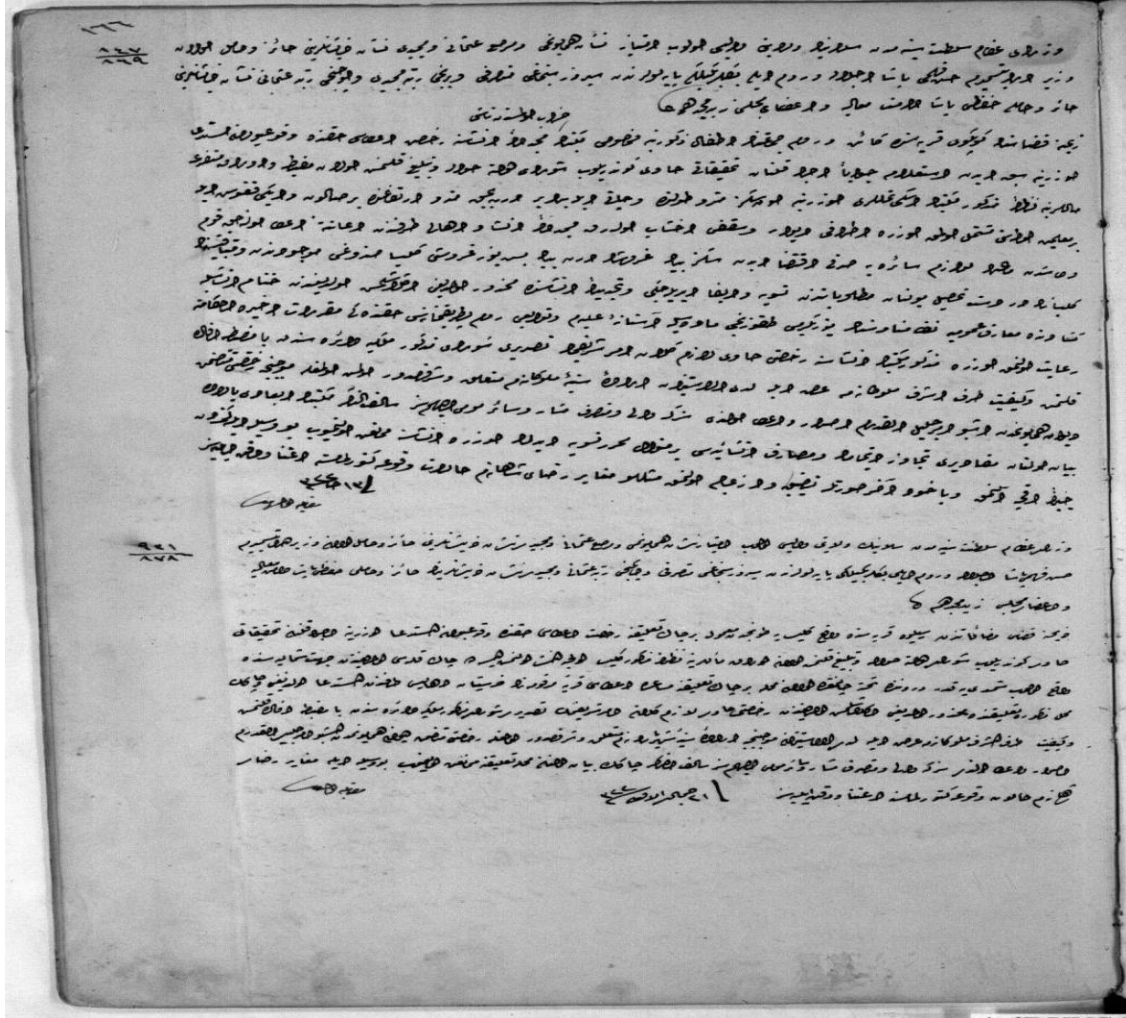
4 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 102. Sayfanın Ashı

4 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 102. Sayfanın Mahiyeti

Selanik'in Nevrekop kazasına tabi Ustova Köyünün tamamen harap olması sebebiyle köyün yeniden inşası sırasında çan kulesiyle beraber Mihail adında yeni bir Rum kilise ve bir okul yapmak için Patrikhanenin müracaatı üzerine masrafının Cemaat tarafından ödenmesi şartı ile Sultan II. Abdülhamit tarafından müsaade verildiği 15 Zilkade 1320 / 12 Şubat 1902

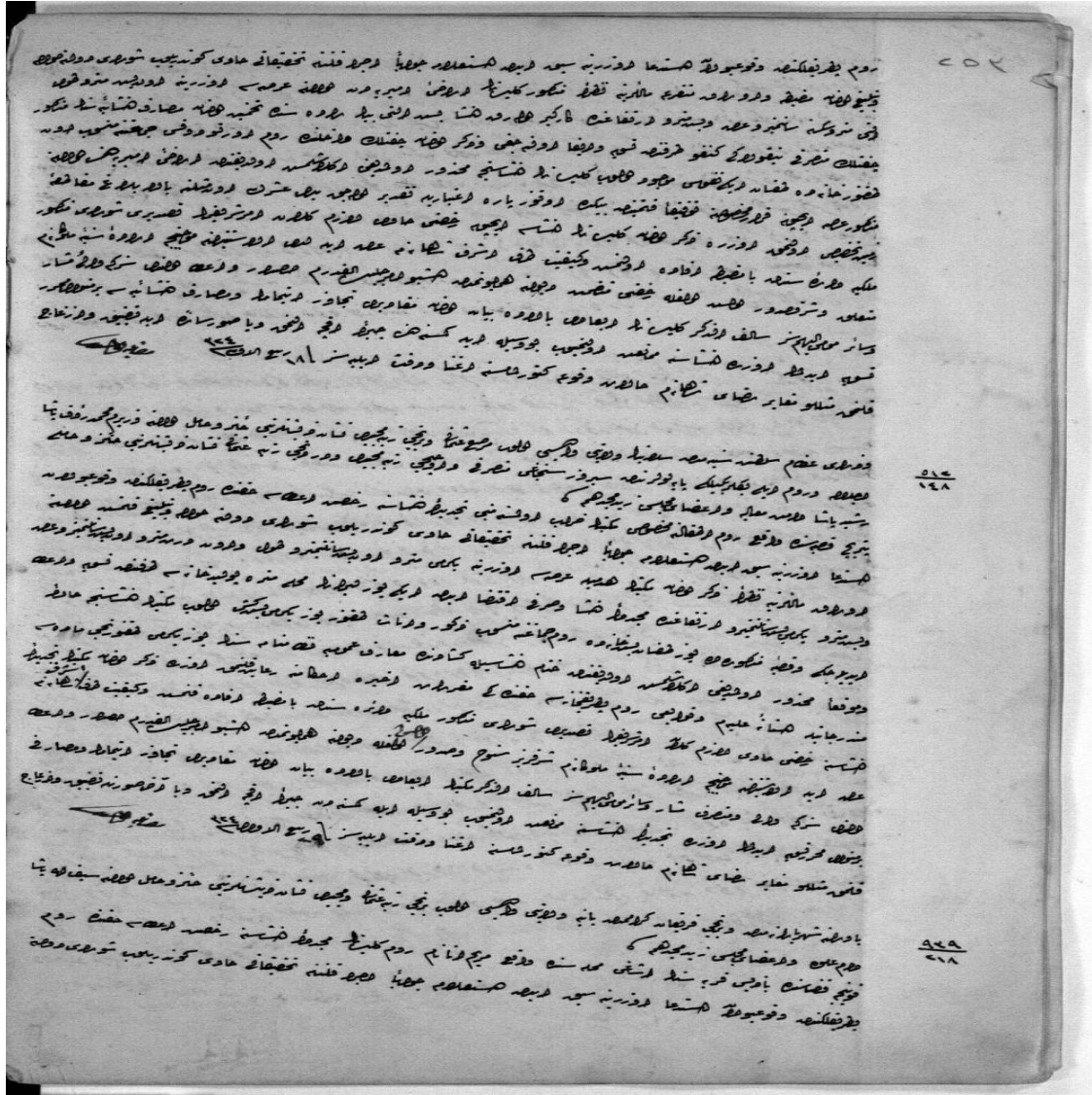
4 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 166. Sayfanın Ash

4 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 166. Sayfanın Mahiyeti

Selanik'in Zihne kazasına tabi Risilova Köyünde ki Rum kilisesine yeni bir çan kulesi yapıla bilmesi için Patrikhanenin müracaatı ve masrafının kilise akaratından ödenmesi şartı ile Sultan II. Abdülhamit tarafından müsaade verildiği 21 Cemazielevvel 1322 / 2 Ağustos 1904

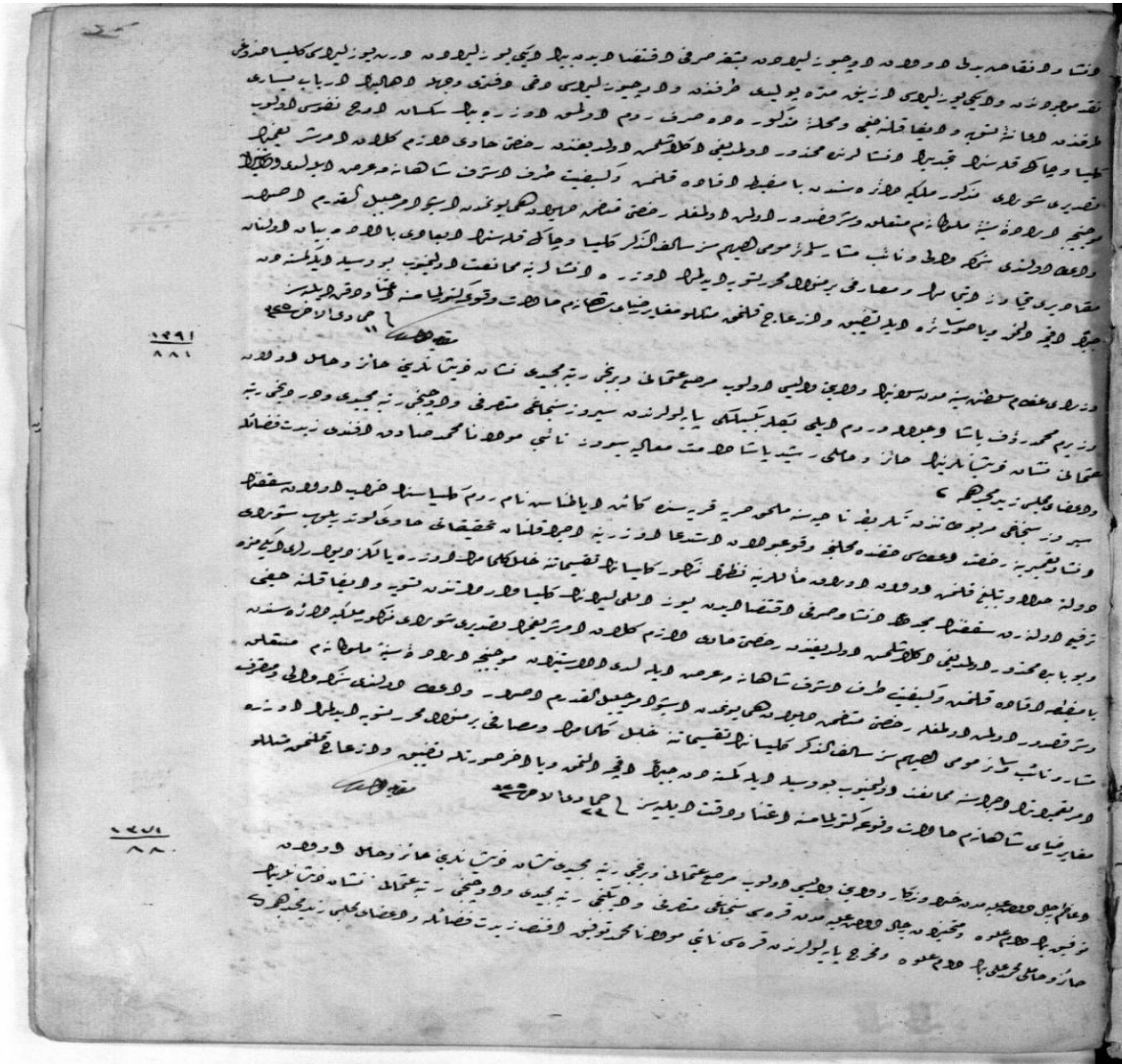
4 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 253. Sayfanın Ash

4 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 253. Sayfanın Mahiyeti

Selanik'in Petriç kasabasında ki Rum ahaliye mahsus okulun harap olması sebebiyle yeniden bir okulun inşası için Patrikhanenin müracaatı üzerine masrafının cemaat tarafından ödenmesi taahhüdüyle Sultan II. Abdülhamit tarafından müsaade verildiği 29 Rebiülevvel 1324 / 22 Mayıs 190

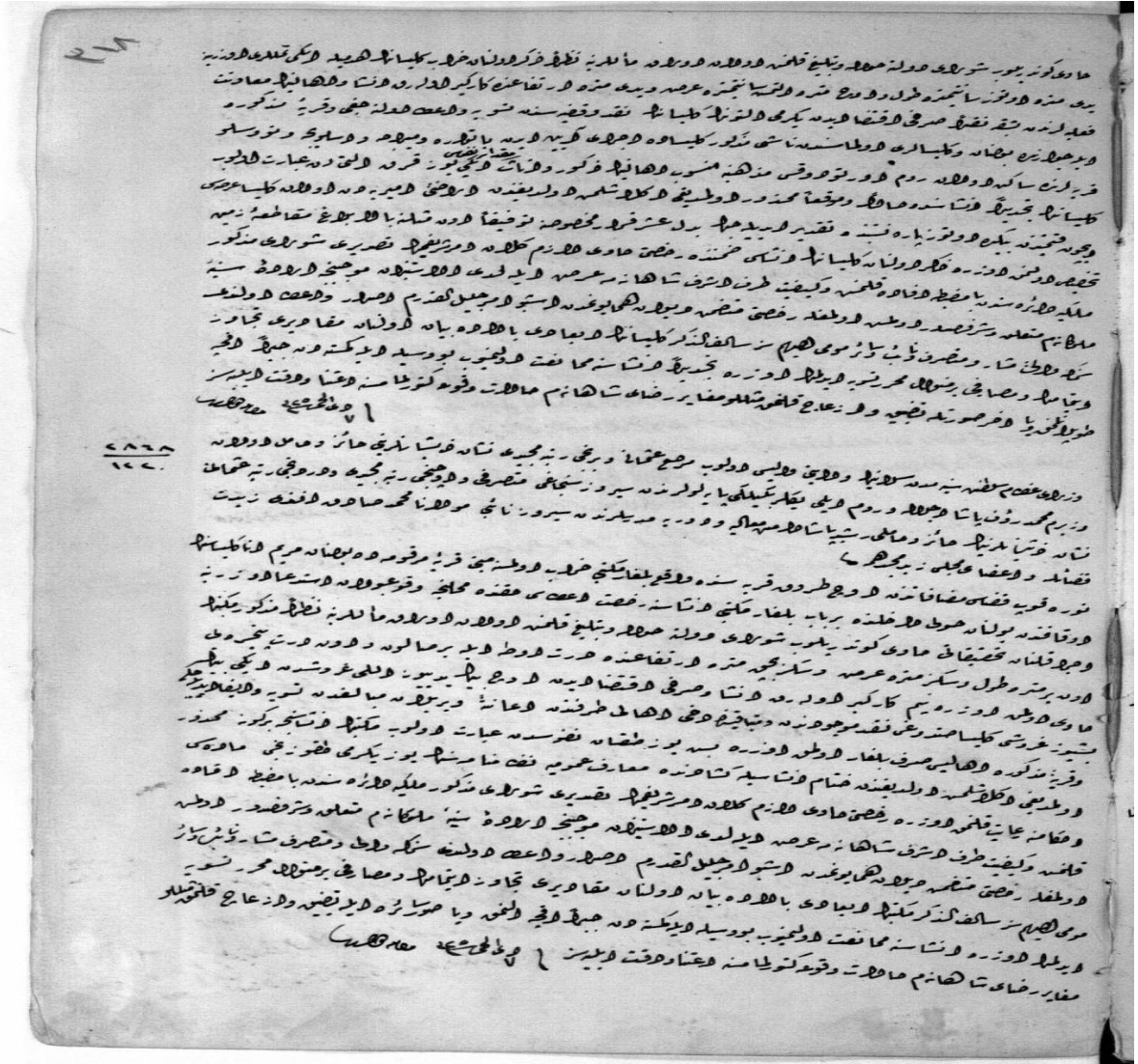
4 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 300. Sayfanın Ash

4 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 300. Sayfanın Mahiyeti

Selanik'in Siroz sancağı Tekrita kasabasına tabi Harpe Köyünde ki Aya Tanaş adında ki Rum kilisesinin çatısının harabeti sebebiyle yeniden yapıla bilmesi için Rum cemaatinin müracaatı üzerine masrafinın cemaat tarafından ödenmesi şartı ile Sultan II. Abdülhamit tarafından müsaade verildiği 23 Cemazielahir 1325 / 2 Ağustos 1907

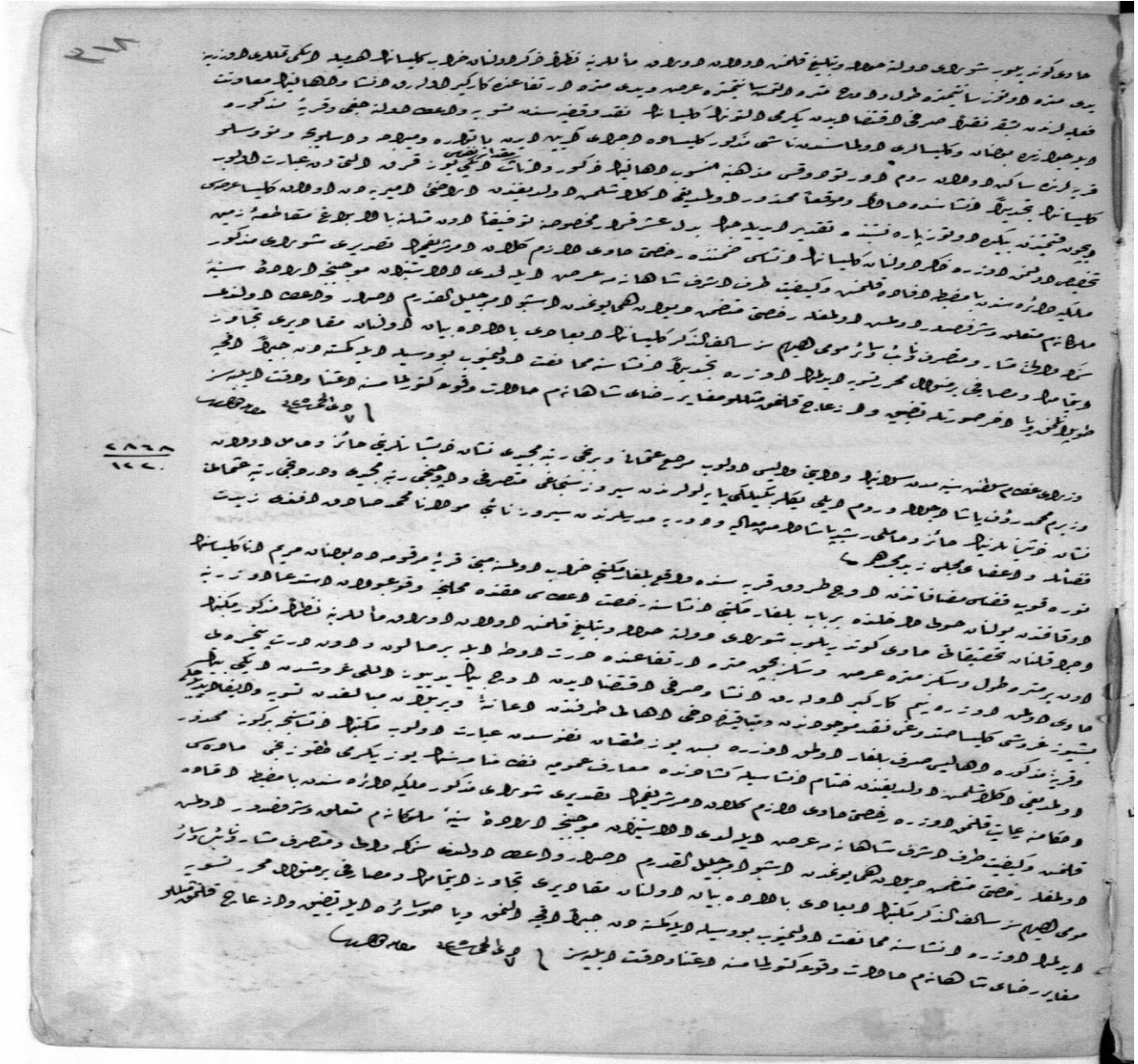
4 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 318. Sayfanın Ash

4 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 318. Sayfanın Mahiyeti

Selanik'in Nevrekop kazasına tabi Üç Toruk Köyünde ki Bulgar cemaati ne ait okulun harap olması sebebiyle Meryem Ana kilisesinin vakfının havlusunda yeni bir okulun yapıla bilmesi için Bulgar cemaatinin müracaatı üzerine masrafinın Bulgar cemaati tarafından karşılanması şartı Maarif Nezaretinin oluru ile Sultan II. Abdülhamit tarafından müsaade verildiği 7 Zilhicce 1325 / 10 Ocak 1908

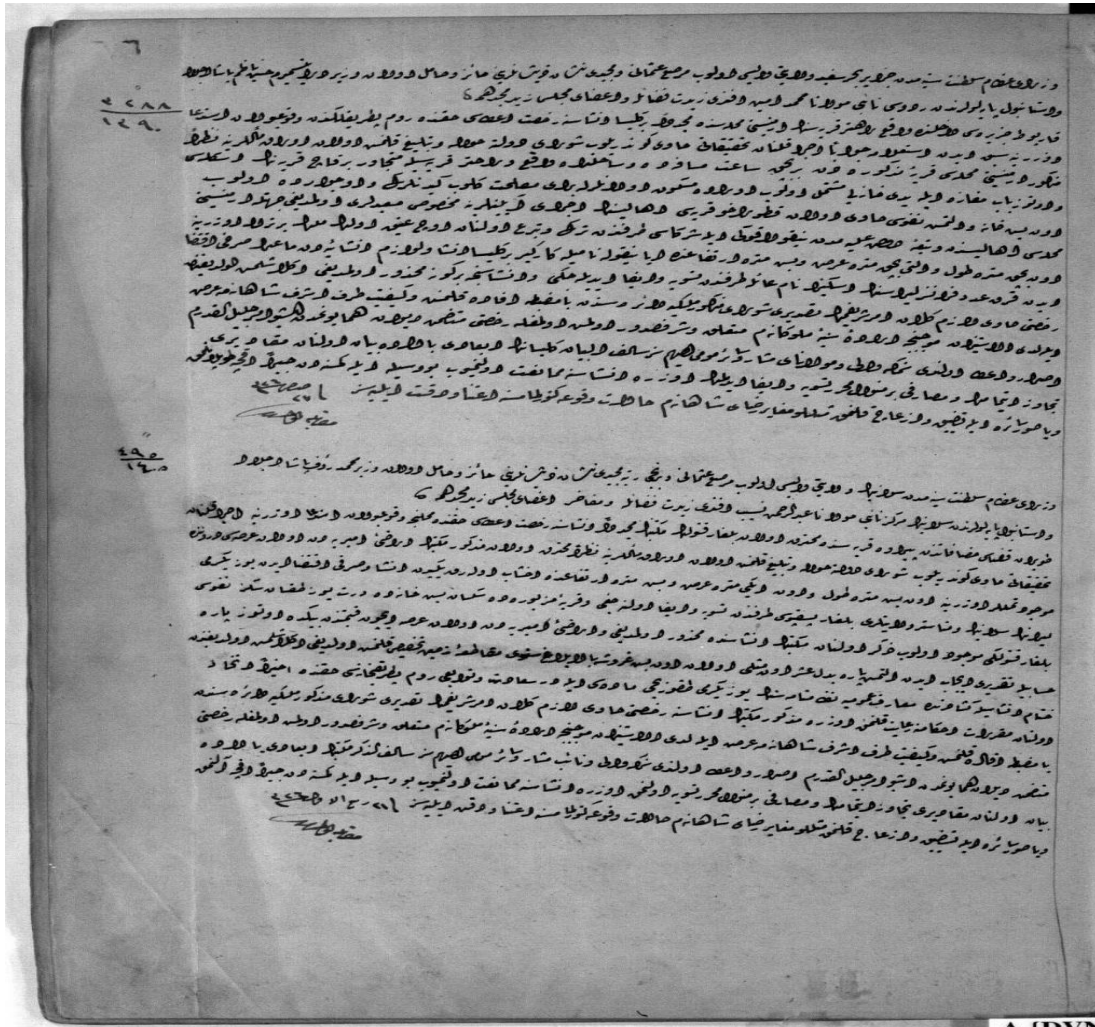
4 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 331. Sayfanın Ash

4 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 331. Sayfanın Mahiyeti

Selanik'in Zihne kazasına tabi Radelikoz Köyünde ki Meryem Ana adında ki Rum kilisesinin yeterli olmaması sebebiyle kilisenin havlusuna yeni ilave bir kilise binası ve çan kulesinin yapıla bilmesi için Patrikhanenin müracaatı üzerine masrafının Selanik Metropolitliği tarafından ödenmesi şartı ile Sultan II. Abdülhamit tarafından müsaade verildiği Safer 1326 / Mart 1908

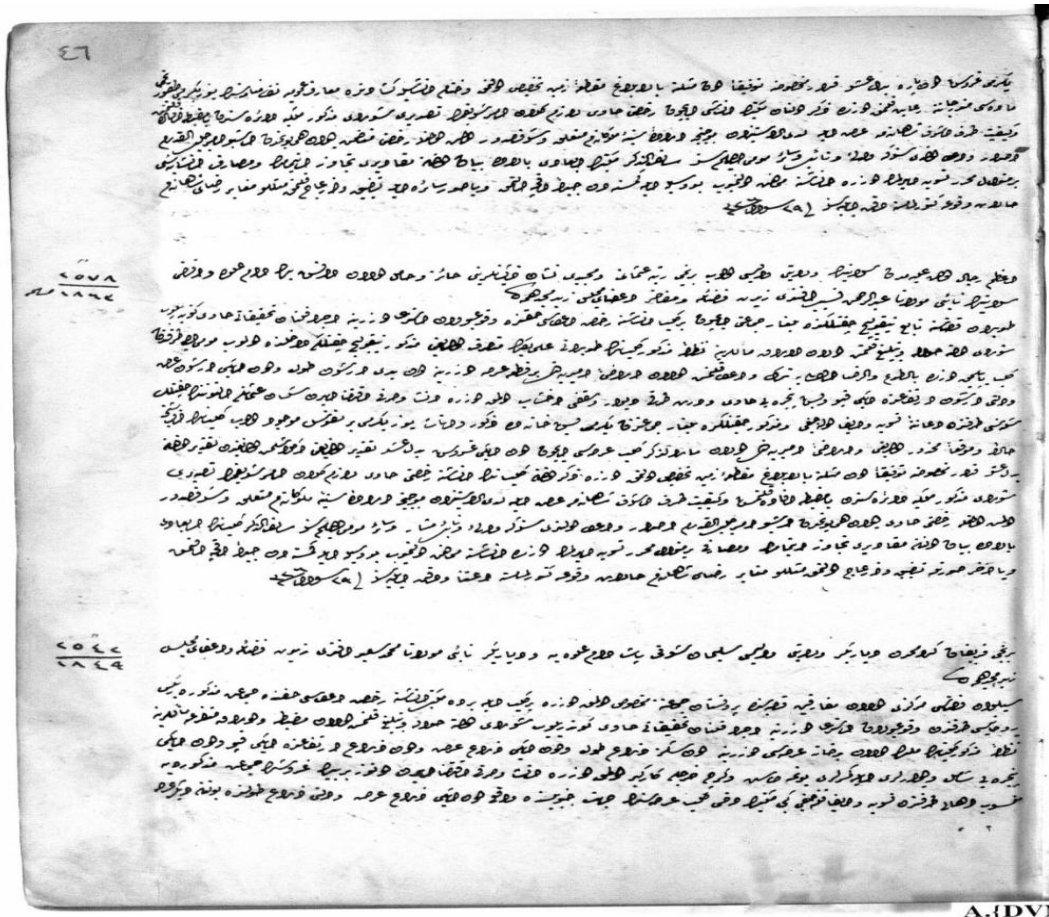
5 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 6. Sayfanın Ash

5 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 6. Sayfanın Mahiyeti

Selanik'in Toyran kazasına tabi Pirave Köyünde ki Bulgar Katolik cemaatine ait okulun harap olması sebebiyle yenisinin yapıla bilmesi için Bulgar cemaatinin müracaatı üzerine masrafinın Selanik ve Manastır vilayetleri Bulgar Piskoposlukları tarafından karşılanması şartıyla Maarif Nezaretinin oluru ile Sultan II. Abdülhamit tarafından müsaade verildiği 21 Rebiülevvel 1326 / 22 Nisan 1908

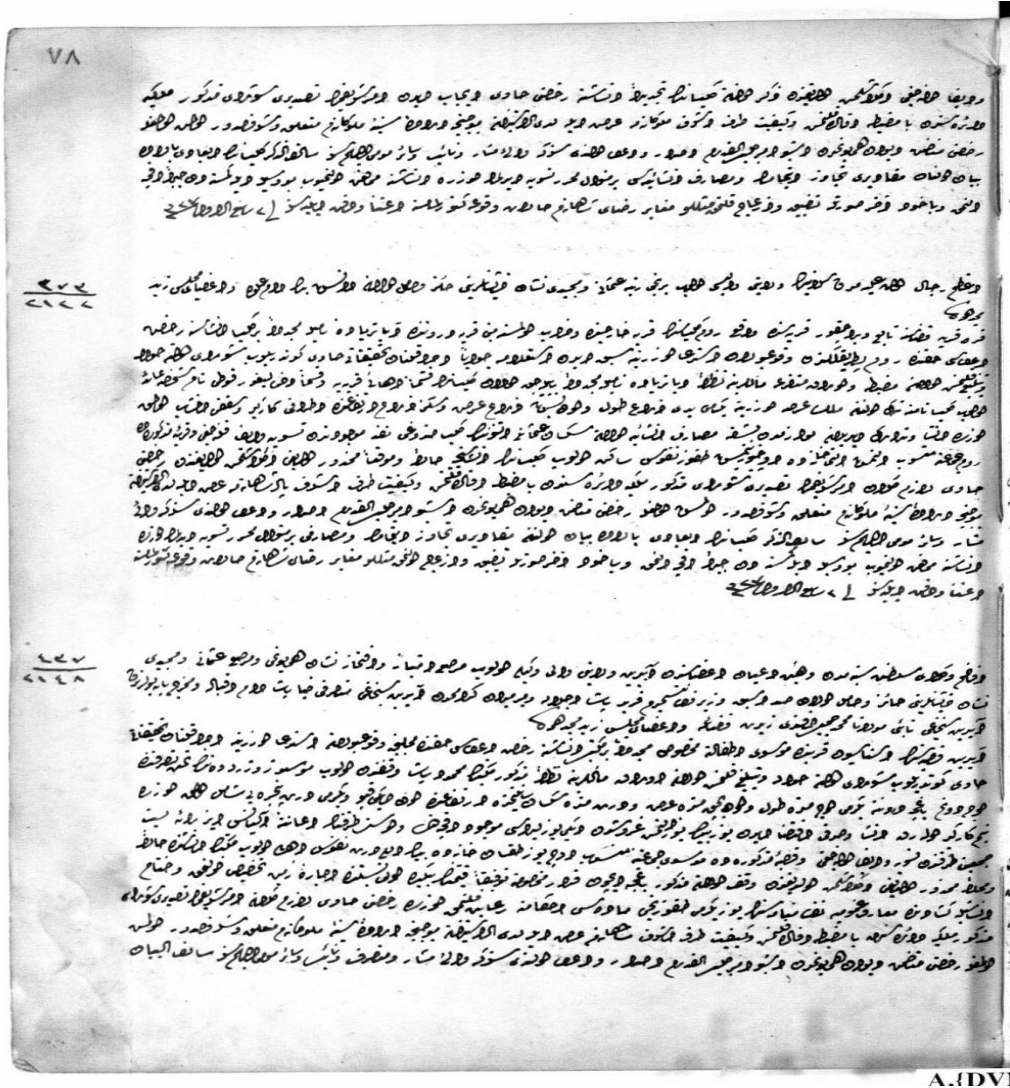
5 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 46. Sayfanın Aslı

5 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 46. Sayfanın Mahiyeti

Selanik'in Toyran kazasına tabi Nikoviç çiftliğinde bir Bulgar kilisesi inşası için arazi-i miri üzerine öşür bedelini ödemek şartıyla yeniden bir kilise yapıla bilmesi için çiftlik mutasarrıfı Toyrani Ali Beyin oluruyla Bulgar cemaatinin müracaatı üzerine masrafının kilise sandığı tarafından ödenmesi şartı ile Sultan II. Abdülhamit tarafından müsaade verildiği 19 Şevval 1326 / 14 Kasım 1908

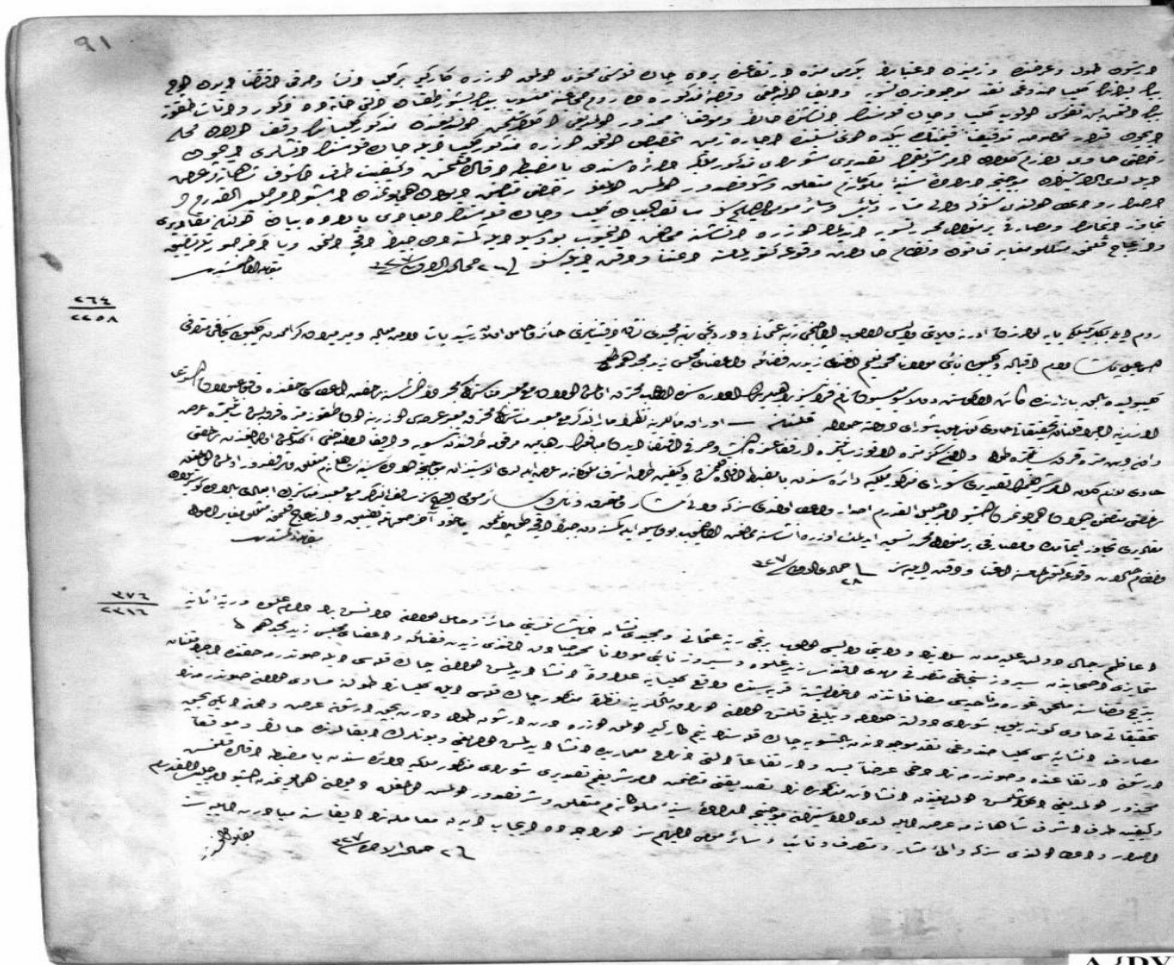
5 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 78. Sayfanın Ashı

5 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 78. Sayfanın Mahiyeti

Selanik'in Karaferya kazasına tabi Viraçkor Köyünde ki Rum kilisesinin harap olması sebebiyle yerine Aya Teryade adında yeni bir kilisenin yapıla bilmesi için Patrikhanenin müracaatı üzerine masrafının Rum Cemaati tarafından ödenmesi şartı ile Sultan II. Abdülhamit tarafından müsaade verildiği 2 Rebiülevvel 1327 / 23 Mart 1909

5 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 91. Sayfanın Ash

5 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 91. Sayfanın Mahiyeti

Selanik'in Petriç kazasına tabi Ğoreme kasabası Ağralışte Köyünde ki Rum kilisesine ilaveten bir çan kulesi ve sundurma yapılabilmesi için Rum cemaatinin müracaatı üzerine masrafının kilise sandığı tarafından ödenmesi şartı ile Sultan V. Mehmet Reşat tarafından müsaade verildiği 2 Cemazielahir 1327 / 20 Haziran 1909

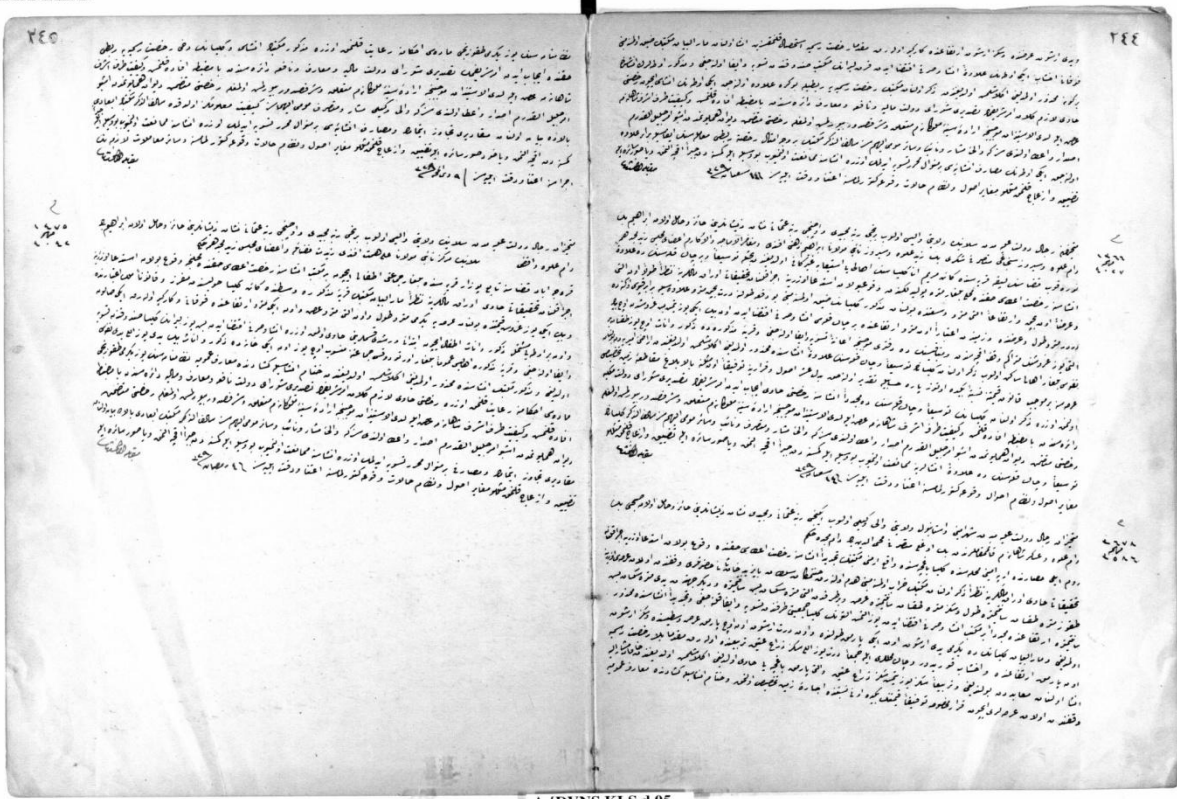
5 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 110. Sayfanın Ash

5 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 110. Sayfanın Mahiyeti

Selanik'in İstrumca kasabasında Nakkaşçı Papa Yorgi mahallesinde İstrumca Metropolitli Kirasim Efendinin bağışladığı mülkiyet olarak kendine ait olan arsa üzerine yeni bir kilise ve çan kulesinin yapıla bilmesi için Bulgar cemaatinin müracaatı üzerine masrafının metropolit efendi tarafından ödenmesi şartı ile Sultan V. Mehmet Reşat tarafından müsaade verildiği 7 Şaban 1327 / 24 Ağustos 1909

5 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 244-245. Sayfaların Ashı

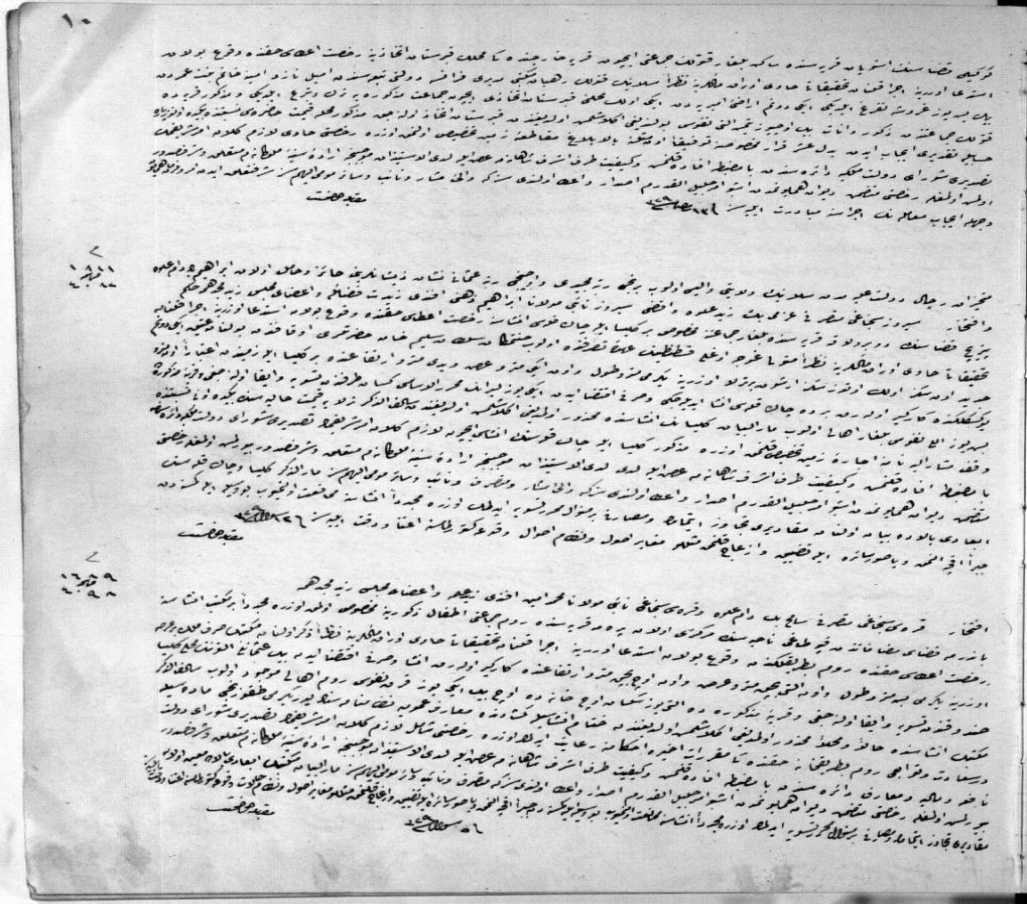
A.(DVNS.KLS.d.05)

5 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 244-245. Sayfaların Mahiyeti

Selanik'in Nevrekop kazasına tabi Lepka Köyünde Meryem Ana adında ki Bulgar kilisenin yetersiz olması sebebiyle yeniden inşasıyla yanına bir de çan kulesinin yapılılması için Bulgar Metropolitiğinin müracaatı üzerine masrafların Bulgar cemaati tarafından karşılanması şartı ile Sultan V. Mehmet Reşat tarafından müsaade verildiği 14 Şaban 1329 / 9 Ağustos 1911

Selanik'in Karaca abad kazasına tabi Pozar Köyünde Bulgar cemaatine ait bir okul inşası için Bulgar cemaatinin müracaatı üzerine masrafların kilise sandığı tarafından ödenmesi şartı ve Maarif Nezaretinin oluru ile Sultan V. Mehmet Reşat tarafından müsaade verildiği 4 Ramazan 1329 / 28 Ağustos 1911

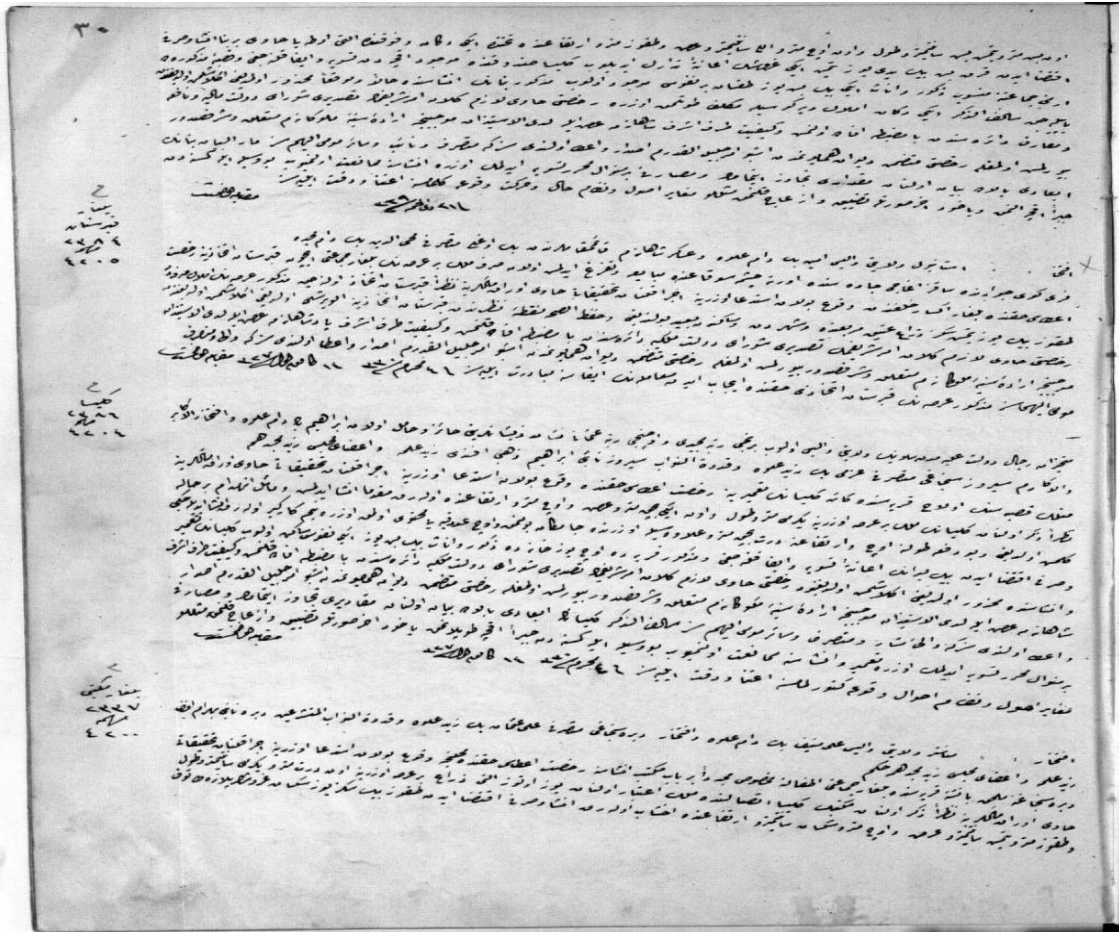
6 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 10. Sayfanın Ashı

6 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 10. Sayfanın Mahiyeti

Selanik'in Petriç kazasına tabi Dobrolaka Köyünde ki Bulgar cemaati için yeniden bir kiliseyle bir çan kulesinin yeniden inşası için seçilen kilise mütevellisi Ğoca oğlu Kostantin'in uhdesinde ki arsanın Sultan Selim Han Vakfı arazisinden olduğu için kira bedelini ödemek şartıyla yeni bir kiliseyle çan kulesinin yapıla bilmesi için cemaatinin müracaatı üzerine masrafinın kilise cemaati tarafından ödenmesi şartı ile Sultan V. Mehmet Reşat tarafından müsaade verildiği 12 Şevval 1329 / 5 Ekim 1911

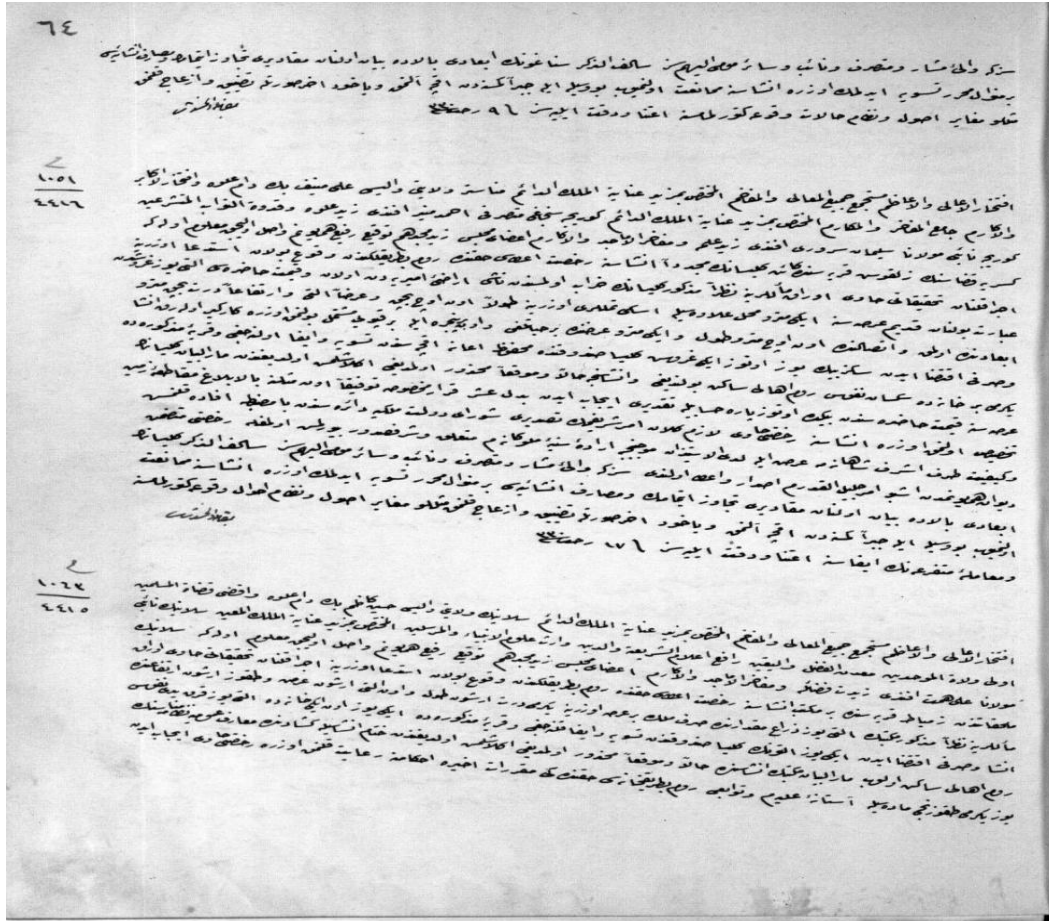
6 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 30. Sayfanın Ash

6 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 30. Sayfanın Mahiyeti

Selanik'in Menlik kasabasında Ulsh Köyünde ki kilisenin tamiri için cemaatinin müracaatı üzerine masrafının kilise cemaati tarafından ödenmesi şartı ile Sultan V. Mehmet Reşat tarafından müsaade verildiği 4 Muharrem 1330 / 24 Aralık 1911

6 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 64. Sayfanın Aslı

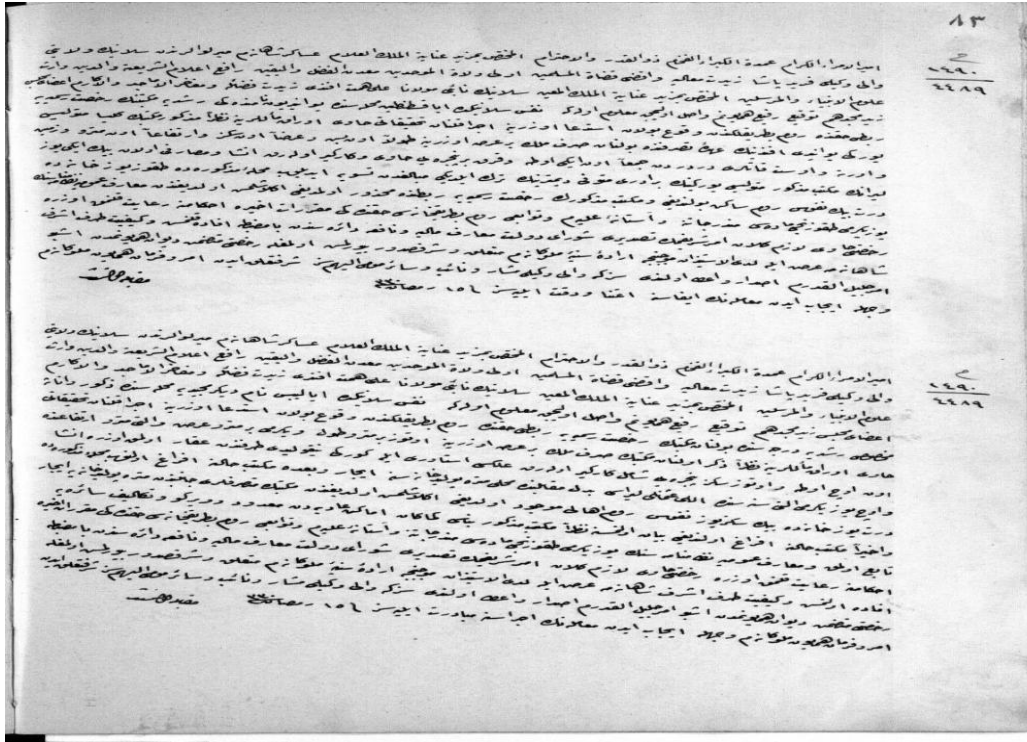

6 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 64. Sayfanın Mahiyeti

Zimyat Köyünde Rum cemaatine ait bir okul inşası için Patrikhanenin müracaatı üzerine masrafının cemaat tarafından ödenmesi şartı ve Maarif Nezaretinin oluru ile Sultan V. Mehmet Reşat tarafından müsaade verildiği 18 Recep 1330 / 2 Temmuz 1912

Ek:2.39

6 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 83. Sayfanın Aşlı

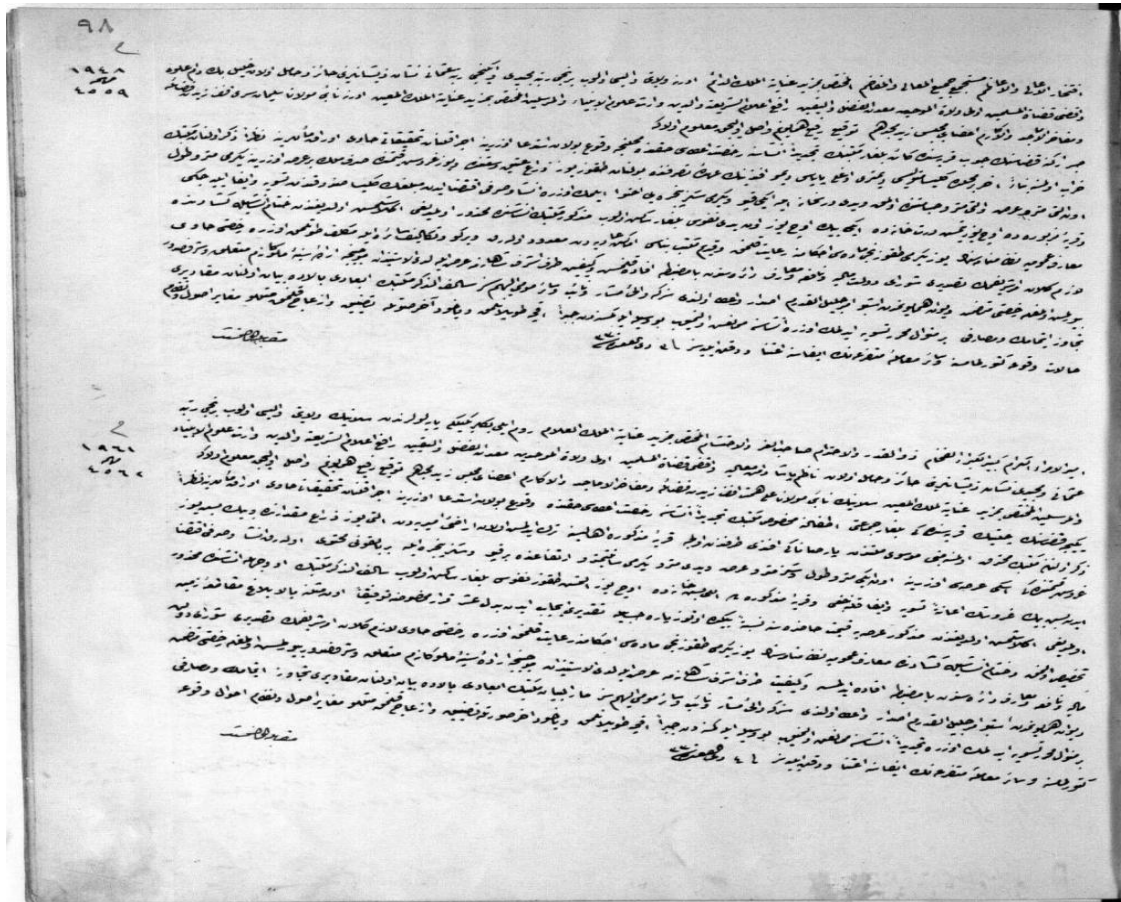

6 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 83. Sayfanın Mahiyeti

Selanik'in Aya Kostantin Mahallesinde Yorgi Yovanidi uhdesinde mülk olarak bulunan arsanın üzerine Yovanidiyon adında ruhsatsız olarak inşa edilmiş olan Rum cemaatine ait Mekteb-i Rüştîye ruhsat verilmesi için Patrikhanenin müracaatı üzerine masrafların cemaat tarafından ödenmesi şartı ve Maarif Nezaretinin oluru ile Sultan V. Mehmet Reşat tarafından müsaade verildiği 15 Ramazan 1330 / 27 Ağustos 1912

Selanik'in Aya Libis namı diğer Mecidiye Mahallesinde ruhsatsız olarak inşa edilmiş olan Rum cemaatine ait Mekteb-i Rüştîye ruhsat verilmesi için Patrikhanenin müracaatı üzerine masrafların Aleksi İstaviri ile Yorgi Yovanidi tarafından ödenmesi şartı ve Maarif Nezaretinin oluru ile Sultan V. Mehmet Reşat tarafından müsaade verildiği 15 Ramazan 1330 / 27 Ağustos 1912

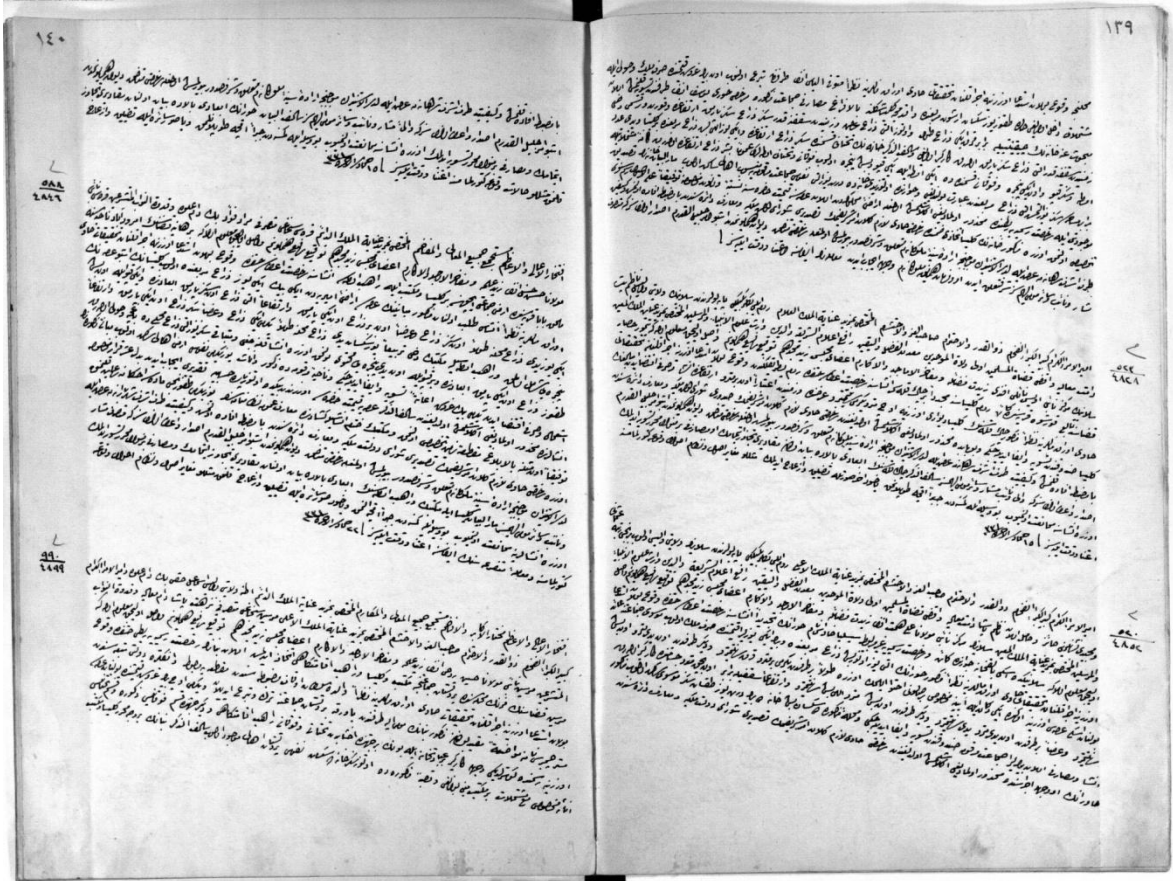
6 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 98. Sayfanın Aslı

6 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 98. Sayfanın Mahiyeti

Selanik'in Yenice kazasına tabi Çeltik Köyünde arazi-i miriyeden olan arsasının üzerine öşür bedelini ödemek şartıyla Bulgar cemaatine ait yeni bir okul inşası için cemaatinin müracaatı üzerine masrafinın kilise cemaati tarafından ödenmesi şartı ve Maarif Nezaretinin oluru ile Sultan V. Mehmet Reşat tarafından müsaade verildiği 4 Zilkade 1330 / 14 Ekim 1912

6 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 139-140. Sayfaların Ashı

6 Numaralı Selanik Kilise Defterindeki 139-140. Sayfaların Mahiyeti

Selanik'in Demir Hisar kazasına tabi Kurşun Köyünde ki Rum cemaatine ait kilisenin bir çan kulesi inşası için Patrikhanenin müracaatı üzerine masrafların sandığı tarafından ödenmesi şartı ve Maarif Nezaretinin oluru ile Sultan V. Mehmet Reşat tarafından müsaade verildiği 17 Cemazielahir 1331 / 23 Mayıs 1913

Selanik de Eski Balıkhane civarında bulunan Musevi cemaati uhdesinde mülk olarak bulunan arsanın üzerine ruhsatsız olarak inşa edilmiş olan Havranın harabeti sebebiyle yeniden inşası için ruhsat verilmesi babında Patrikhanenin müracaatı üzerine masrafların cemaat tarafından ödenmesi şartı ile Sultan V. Mehmet Reşat tarafından müsaade verildiği 15 Cemazielahir 1331 / 21 Mayıs 1913

BELGELER

1) İ.HR.15331

Selanik eyaleti dahilinde Toyran kazasına tabii Malteko(?) karyesinde sakin Rumların ayin ve ibadetlerini yapabilmeleri için Aya Tanas nam bir bab kilisenin bina ve inşasına müsaade olunması. 25 Eylül sene 1288

2) İ.DH.85379

Selanik haricinde Hamidiye mahallesinde sakin Rum cemaati için yapılması talib olunan kilisenin inşası hakkında gerekli işlemlerin yapılması. 18 Haziran Sene 1304

3) YA.RES.80-115/8

Selanik şehri haricinde vaki' Aya Presko(?) nam Rum kabristanı içerisinde bir bab kilise inşasına ruhsat verilmesi. 9 Nisan sene 1310

4) A.MKT.NZD.24-35/1/2

Selanik'in nahiyelerinden Bazargah nahiyesine tabi maden köylerinden Gomata(?) karyesinde bulunan Panaiye nam kilisenin tamir olunması. 7 Muharrem sene 1267

5) İ.DH.66569

Selanik vilayeti dahilinde Vodine kazasına tabi Resile(?) karyesinde kain Aya Dimitri nam harab Rum kilisesinin yeniden inşasına ruhsat verilmesi .19 Ca.1298

6) HR.MKT.33-14/2

Selanik sancağında Sdere kapısı(?) nahiyesinde vaki' Hellender manastırının Komanıçe'de kain arazilerinden dolayı Ayur(?) manastırı ile olan münazaalarının Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye'de ru'yet olunduğu.

7) İ.DH.95375

Selanik büyük yangınında yanan Aya Dimitri metropolit kilisesinin tamiratına müsaade olunması.23 Eylül Sene 1306

8) A.MKT.NZD.1469/1469-1

Selanik nahiyelerinden Vardar-ı Kebir nahiyesine tabi Kılıdli (Kilidi) karyesinde kain "Panaiye Kilisesi" demekle bilinen bir bab eski kilisenin tamir olunması. 27 C.1271

9) Y.PRK.MYD.4/4-1HARİTA—

10) A.MKT.UM.21-59

Mahruse-i Selanikde Şişeciler yakınında vaki' Yanık manastır demekle bilinen “Aya Mina Kilisesi” ellibeş tarihinde adı geçen yerde zuhur eden büyük yangında yanmış, ancak duvarları mevcut olsa da içerisinde ayin yapmak mümkün olmadığından tamir olunması hakkında. Sene1266.

Krokisi Ektedir.

11) A.MKT.UM.18-64

Selanik nahiyelerinden Bazargah nahiyesine tabi İvazık(?) karyesinde vaki' Aya Gorgi (Yorgi(?)) Kilisesi demekle bilinen bir bab Rum kilisesi daha önce yandığından ve mevcut bulunan duvarları dahi yıkıldığından tamir olunması. Sene 1266

KAYNAKÇA

AKGÜNDÜZ Ahmet: **Osmanlı Devletinde Gayrı Müslimlerin Yönetimi**

Gilles Veinstein :Selanik 1850-1918

AKGÜNDÜZ Ahmet: **Endülüs'den Selanik Ve Çevresine Yahudilerin Göçü - 1**

AKARLI Engin; Belgelerle Tanzimat-Osmanlı Sadrazamlarından Âli ve Fuad Paşaların Siyasî

ALPKAYA Gökçen, **AGİK Sürecinden AGİT'e İnsan Hakları**, Kavram

Yayınları, İstanbul, 1996.

ARSAVA Ayse Füsün, **Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası**

Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27.

Maddesi Işığında İncelenmesi, AÜ, SBF Yayınları, Ankara, 1993.

ARMAOGLU Fahir, **XIX. y.y. Siyasi Tarihi 1789-1914**, TTK basımevi 3. baskı,

Ankara, 2004.

BIYIKLIOĞLU Tevfik ,**Trakya'da Milli Mücadele**, cilt: I, TTK yay, Ankara ,1987, s: 60

BARDAKÇI İlhan I, **Bir İmparatorluğun Yağması**, Ajans Türk matbaası, Ankara, s:29

Mufasssal Osmanlı Tarihi: Bir heyet tarafından hazırlanmıştır. cilt: VI, İskit yay, İstanbul,1963, s:3390

BOZKURT Gülnihal :Türkiye Ansiklopedisi, “Azınlıklar”, mad., C. 1, Kaynaklar Kitaplar Yay., İstanbul 1993, s. 303;

BOZKURT Gülnihal, **Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu**, Ankara, 1989.

Clogg, Richard, **Modern Yunanistan Tarihi**, çev. D.Sendil, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul,1997, s. 40-43.

DANIŞMEND İ. Hami , **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, cilt: IV, Türkiye basımevi, İstanbul,1972, s: 383

ÇAVUŞOĞLU Naz, **Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları**, Su Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2001.

ERYILMAZ Bilal, **Osmanlı Devletinde Millet Sistemi**, Risale Yayınları, İstanbul, 1992, s. 10-15.

ERYILMAZ Bilal, **Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi**, Risale Yay. İstanbul 1990, s. 13; İlber Ortaylı, Üç Kıtada Osmanlılar, Timaş Yay., İstanbul 2007, s. 58.

ERYILMAZ Bilal, **Osmanlı Devletinde Millet Sistemi**, Risale Yayınları, İstanbul, 1992.

FINDIKOĞLU Z.F: Tanzimat ta İctimaî Hayat, **Tanzimat I**, İstanbul 1940, sh. 619

GÖZLER Kemal, **Türk Anayasa Hukuku**, Bursa Ekin Kitabevi Yayınları, 2000
TÜRK HUKUK TARİHİNDE AZINLIKLAR

HATİPOĞLU Murat, **Yunanistan’da Etnik Gruplar ve Azınlıklar**, Ankara, 1999, İnanç, Zeki, **Uluslararası Belgelerde Azınlık Hakları**, Ütopya Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2004.

İNALCIK Halil, **Tanzimat ve Bulgar Meselesi**, Eren Yayınları,1. Baskı, İstanbul, 1992.

KARAL Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, V, VI, VII, VIII. Cilt, TTK Yayınları, Ankara.

KOCABAŞ: Süleyman Jön Türkler Nerede Yanıldı? (1890–1918) Vatan yay, İstanbul 1991,s:340

KARPAT Kemal H. **Osmanlı Nüfusu (1830–1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri**, Çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul, 2003, s. 228.

KARPAT Kemal.H: **Osmanlı Modernleşmesi Toplum, Kuramsal Değişim ve Nüfus** İMGE KİTABEVİ YAYINLARI

KARPAT Kemal, **Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**, İmge Yayınları, Baskı, 2004, İstanbul.

KASABA Reşat , **Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi: On Dokuzuncu Yüzyıl**, Çev.Kudret Emiroğlu, İstanbul, Belge Yay., 1993, s.97.

MEROPI Anastassiadou, **Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri: Selanik**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yay., 2001, s. 42.

Mufasssal Osmanlı Tarihi: Bir heyet tarafından hazırlanmıştır. cilt: VI, İskit yay, İstanbul,1963, s:3390

OĞUZOĞLU Yusuf: “Balkanlar’daki Türk Varlığı’nın Tarih İçindeki Gelişimi” **Balkanlar’daki Türk Kültürünün Dünü Bugünü Yarını**, Haz: Hasan Basri Öcalan, Uludağ Ün. Yay. ss(1-19) Bursa, 2002, s:15

ORAN Baskın, **Küresellesme ve Azınlıklar**, İmaj Yayınları, 4. Basım,Ankara, Aralık, 2001.

ORTAYLI İlber, **İmparatorlugun En Uzun Yüzyılı**, İletisim Yayınları, 21. Baskı, İstanbul, 2005.

ORTAYLI İlber:” Balkanlar’da Milliyetçilik”, Türkiye Ansiklopedisi, cilt:IV, İletişim yay, İstanbul,1986, s:1030

ORTAYLI İlber Ortodoks kilisesi(mülkiye dergisi.cilt 24 sayı 223)Balkanlar`da Osmanlı Mirası Ve Ulusçuluk 25 Şubat 1987

ORTAYLI İlber:Osmanlı imparatorluğunda iktisadi ve sosyal değişim makaleler(Ankara 2004)

ORTAYLI İlber, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği**, Hil Yayınları, 2. Baskı, 1985.

ÖZATALAY Fehmi, Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi, Garp Ordusu Karadağ Cephesi, cilt: III, Kıs:3, Ankara, 1984 s:12

SANDER Oral, **Siyasi Tarih I**, İmge Kitapevi, 13. Baskı, 2005.

Tabakoğlu Ahmet , **İktisat Tarihi Toplu Makaleler I**, İstanbul, Kitapevi Yay., 2005, s.286.

TANÖR Bülent, **Osmanlı -Türk Anayasal Gelismeleri**, Yapı Kredi Yayınları, 13. Baskı, İstanbul, 2005.

ÜRER Levent, **Azınlıklar ve Lozan Tartısmaları**, Derin Yayınları, İstanbul, 2003.

ERCAN Yavuz:**Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler Kuruluştan Tanzimat’a Kadar Sosyal, Ekonomik ve Hukuki Durumlar**, Ankara 2001.

YENİDÜNYA: Süheyla , **Balkanlar’da Kilise Mücadeleleri**. (19.-20. yy’da) Trakya Üniversitesi,1999(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) s: 133–135

KİTAPLAR

ADANIR Fikret; **Makedonya Sorunu**, (Çev.: İ. Catay), Tarih Vakfı Yay., istanbul 2001.

Ahmed Lütü Efendi; **Vak'a-nfivis Ahmed Lütü Efendi Tarihi**, (Haz.: M.Aktepe), C.Xni, TTK, Ankara 1989.

Ahmet Cevdet; **Tezakir (1-12)**, (Yay.: C.Baysun), TTK, Ankara, 1991.

Ahmet Cevdet Paşa; **Tarih-i Cevdet**, C.VI, Üçdal Basımevi, (sad.: Dündar Günday), İstanbul 1984.

Ahmet Lütü Efendi; **Vak'a-nüvis Ahmet Lütü Efendi Tarihi**, (yay.haz: M.Münir Aktepe), C.xn, TTK, Ankara 1989.

Ahmet Refik; **Onikinci Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı**, Enderun Kitabevi, İstanbul 1988.

Ahmet Refik; **Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı**, Enderun Kitabevi, İstanbul 1988.

AKARSLAN Mediha; **Bosna Hersek ve Türkiye**, İstanbul, Ağaç Yayınlan, 1993.

AKDAĞ Mustafa; Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Tarihi (1243-1453), C.I, Cem Yayınlan, İstanbul 1979.

AKDAĞ Mustafa; **Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi**, C.n, Cem Yayınlan, İstanbul 1995.

ALPAN Necip P.; Arnavutluğun Bağımsızlığı ve Avlonyalı İsmail Kemal, **Ankara 1982.**

ALPAN Necip; Ceauşescu Dün, Bugün ve Yarınki Romanya, **Ankara 1976.**

ATALAY Bülent;Fener-Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri (1908- 1922), **İstanbul 2001.**

AYDIN Mahir;Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına, **Kitabevi, İstanbul 1996.**

BENBASSA Ester -Aron RODRİGUE;**Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi**, (Çev.. Ayşe Atasoy), İletişim Yayınlan, İstanbul 2001.

BENLİSOY Yorgo, Elçin MACAR;**Fener Patrikhanesi**, Ayraç Yayınevi, Ankara 1996.

BERKES Niyazi; **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, YKY, İstanbul 2002.

BORA Tanıl; Yugoslavya; Milliyetçiliğin Provakasyonu, **İletişim Yay., İstanbul 1995**

BORA Taml;**Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası**, Birikim Yayınlan, İstanbul, 1994.

BOZBORA Nuray; Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğunun Gelişimi, **İstanbul 1997.**

BOZKURT Gülnihal; Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi, **TTK, Ankara 1996**

BOZKURT Gülnihal;Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914), **TTK, Ankara 1996.**

CASTELLAN Georges; **Balkanların Tarihi**, (Çev.: Ayşegül Yaraman-Başbuğu), Milliyet Yayınlan, İstanbul 1993.

CHALLEYE Felicien;**Dinler Tarihi**, (Çev.: Samih Tiryakioğlu), Varlık Yayınevi, İstanbul 1972.

CLOGG Richard; **Modern Yunanistan Tarihi**, (çev. D. Şendil), İletişim, I. Baskı, İstanbul 1997.

ÇAVUŞOĞLU Halim; **Balkanlarda Pomak Türkleri**, Köksav Yayınlan, Ankara 1993.

ÇELİK Mehmet; Fener Patrikhanesi'nin Ökümenik İddiasının Seyri (325-1453),İzmir 2000.

DANIŞMEND İ. Hami;**İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C.IV, İstanbul 1972.

DAVISON Roderic; **Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform**, (Çev.: O.Akınhay), C.I, Papirüs Yayınevi, İstanbul 1997.

EKİNCİKLİ Mustafa; **Türk Ortodoksları**, Siyasal Kitabevi, Ankara 1998. Vasiyetnameleri, **Boğaziçi Üniversitesi Yayınları**.

ERASLAN Cezmi; **H. Abdülhamid ve İslam Birliği**. Ötüken Yay., İstanbul 1992.

ERCAN Yavuz; **Bulgarlar ve Voynuklar**, TTK, Ankara 1989.

ERCAN Yavuz; Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler, **Turhan Yay.**, Ankara 2001.

ERCAN Yavuz; The Nineteenth Century Balkanic Church/XIX. Yüzyılda Balkanlarda Kilise, **Ankara** 1987.

EREN Ahmet Cevat; **Mahmud H Zamanında Bosna Hersek**, Nurgök Matbaası, İstanbul, 1965.

ERHAN Çağn; Yunan Toplumunda Yahudi Düşmanlığı, **SAEMK**, Ankara 2001.

ERİM Nihat; Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri, **C.I**, Ankara 1953. **ER**

YILMAZ Bilal; Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Teb'anın Yönetimi, **Risale Yay.**, İstanbul 1990.

ERYILMAZ Bilal; Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi, **İstanbul** 1992.

FEHER Geza; **Bulgar Türkleri Tarihi**, TTK, Ankara 1999.

CHALLEYE, Felicien, **Dinler Tarihi**, çev. Semih Tiryakioglu, Varlık Yayınevi, İstanbul, s. 12

FORBES Nevil -Arnold J. Toynbee- D. MİTRANY, D.G. HOGART; **The Balkans A History of Bulgaria. Serbis. Greece. Romania. Turkey**, **Oxford-Clarendon Press**, 1915.

GENÇ Nevin; **Kosova Savaşı**, Eskişehir 1993.

GLENNY Misha; Balkanlar **1804-1999** Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler, (Çev.: M. HARMANCI), Sabah Yay., İstanbul, 2001.

GÜLER Ali; **XX. Yüzyıl Başlarının Askeri ve Stratejik Dengeleri İçinde Türkiye'deki Gayrimüslimler**. Gnkur Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1996.

HATİPOĞLU Murat; **Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1988.

İLIEVSKİ Done; The Macedonian Orthodox Church, **Skopje** 1973.

IORGA N; **Osmanlı Tarihi**, (Çev.: B.S. Baykal), Ankara Üniversitesi Yay., Ankara, 1948.

- İLDEM Arzu Etensel; **Fransız Gezginlerin Gözüyle Türkler ve Yunanlılar**, Boyut Kitapları, I. Basım, İstanbul 2000.
- İNALCIK Halil**; Fatih Devri Üzerinde Tetkik ve Vesikalar, **Ankara 1995. İNALCIK Halil**; Tanzimat ve Bulgar Meselesi, **İstanbul 1992. İNALCIK Halil**; The Ottoman Empire The Classical Age 1300-1600, **New York, Preager Publishers, 1973.**
- JELAVICH Barbara; **History Of The Balkans**, Vol.1, Cambridge; New York, Cambridge University Press, 1983.
- JELAVICH Charles-Barbara; **The Establishment of the Balkan National States (1804-1920)**, University of Washington Press 1986. KACKENZIE David; **Serbs and Russians**, New York 1996. KARAL E.Z.; **Osmanlı Tarihi**, C.VI, Ankara 1988.
- KARASU **Cezmi**; Kırım Savaşı Sırasında Osmanlı Diplomasisi (1853-1856), (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1998.
- KAYNAR Reşat; **Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat**, TTK, Ankara 1995.
- KENANOĞLU M Macit**; Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi ve Gayrimüslimlerin Hukukî Statüleri (1453-1856), (Basılmamış Doktora Tezi), **Marmara Üniversitesi, İstanbul 2001.**
- KIENITZ F.Karl; **Büyük Sancağın Gölgesinde**, (Çev.: Seyfettin Halit Kakinç), İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser, Tarihsiz.
- KIZILTOPRAK Süleyman; **II Abdülhamid Han'ın Dış Politikası ve Taşöz Operasyonu**, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2011
- KOYUNCU Aşkın; **Bulgar Eksarhlığı**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale 1998.
- KURAN Ercüment; **Türk Çağdaşlaşması**, Akçağ Yayınları, Ankara 1997.
- KURAT Akdes Nimet; **Türkiye ve Rusya**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990.
- La GORCE; **Çağlar Boyu Yunanlılar**, (Türkçe'ye Çev.: Doğu Araştırma Merkezi) 3elge Yayınları, İstanbul 1986.
- MALCOLM Noel; **Bosna**, (Çev.: Aşkın Karadağlı), İstanbul, Om Yayınevi, 1999.
- MALCOLM Noel; **Kosova-Balkanları Anlamak İçin**, (Çev.: Özden Ankan), İstanbul 1999.
- MANTRAN Robert; **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, (Çev.: Server Tanilli), Say Yayınları, İstanbul 1992.
- MİLAS Herkül; **Yunan Ulusunu Doğuşu**, İletişim Yayınları, I. Baskı, 1994.
- Mustafa Nuri Paşa; **Netayic ül-Vukuat**, (Sad.: N.ÇAĞATAY), C.m-IV, TTK, Ankara 1992.

- NESİMİ Kani; **Arnavut Ortodoks Kilisesi**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun, 2000.
- OCAK Ahmet Yaşar**; Sarı Saltık- Popüler İslam'ın Balkanlardaki Destan) Öncüsü, **TTK, Ankara 2002.**
- ORTAYLI İlber; **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Hil Yayınlan, İstanbul 1983.
- ORTAYLI İlber; **Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu**, İletişim Yay., İstanbul 1998.
- OSTROGORSKİ Georg; **Bizans Devleti Tarihi**, (Çev.: Fikret Işıltan), **TTK**, Ankara 1995.
- PEREMECİ Osman Nuri; **Tuna Boyu Tarihi**, Resimli Ay Matbaası, İstanbul **1942.**
- POOLE Stanley Lane; **Lord Stratford'un Türkiye Anıları**, (Çev.: C.Yücel), Yurt Yayınlan, Ankara **1988.**
- RUNCİMAN Steven; **Konstantinopolis Düştü**, (Çev.: D. Türkömer), Doğan Kitapçılık, İstanbul 1999.
- SAMİ Şemsettin; **Kâmus-ı Türkî**.
- SEDES Halil**; Bosna Hersek ve Bulgaristan İhtilâlleri ve Siyasi Olaylar, **İstanbul**, 1946.
- SEİDLER, G.L; **Bizans Siyasal Düşüncesi**, (Çev.: M.Tunçay), Göçebe Yayınlan, İstanbul, 1997.
- SENCER Muammer; **Osmanlılarda Din ve Devlet**, Toplumsal Dönüşüm Yayınlan, İstanbul 1997.
- SEYİTDANLIOĞLU Mehmet; **Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ**, **TTK**, Ankara 1994.
- SOFUOĞLU Adnan; **Fener-Rum Patrikhanesi ve Siyasi Faaliyetleri**, Turan Yayıncılık, İstanbul 1996.
- STAVRİANOS L.S; **The Balkans Since 1453**, New York, 1958.
- SUCESKA Avdo; Osmanlı İmparatorluğunda Bosna, Sarajevo 1980.
- SUMNER B.H; **Büyük Petro ve Osmanlı İmparatorluğu**, Çev.: E.B. Özbilen, İstanbul 1993.
- ŞAHİN Süreyya; **Fener Patrikhanesi ve Türkiye**, Ötüken Yayınlan, İstanbul 1980.
- ŞENTÜRK Hüdayi**; Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi, **TTK, Ankara 1992.**
- ŞİMŞİR Bilal; **Rumeli'den Türk Göçleri**, C.H, **TTK**, Ankara 1989.
- TANÖR Bülent; **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**, YKY, İstanbul 2002.
- TAŞAR M.Murat, Burhan METİN, Altay ÜNALTAY; **Bosna-Hersek ve Postmodern Ortaçağ'a Giriş**, Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1996.

- TEKELÎ İlhan -Selim İLKİN**; Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü, **TTK, Ankara** 1993.
- TODOROV Nikolay; **Bulgaristan Tarihi**, (Çev.: Veysel Atayman), Öncü Kitabevi, İstanbul 1979.
- TUĞLACI Pars**; Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri, **İstanbul** 1984.
- TUNCER İlüner; **"Doğu Sorunu" ve Büyük Güçler** (1853-1878), Ümit Yayıncılık, Ankara 2003.
- TUNCER Hüner; **Metternich'in Osmanlı Politikası**, Ümit Yay., Ankara 1996.
- TÜRKGELDİ Ali Fuad; **Mesail-i Mühimme-i Siyasiye**, (Haz.: B.S.BAYKAL), C.I- D, TTK, Ankara 1987.
- UÇAROL Rifat; **Siyasi Tarih** (1789-1994), Filiz Kitabevi, İstanbul 1995.
- ÜZER Tahsin**; Makedonya Eşkiyalık Tarihi, **Ankara 1979**.
- UZUNÇARŞELİ İsmail Hakkı; **Osmanlı Tarihi**, C.I,Cn, Ankara 1982.
- ÜÇÖK Coşkun, Ahmet MUMCU; **Türk Hukuk Tarihi**, Ankara 1993.
- VAHAPOĞLU Hidayet; **Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınlan, İstanbul 1997.
- YAVER Halil**; Bulgarların Balkanları İstila Planları, **İstanbul 1938**
- YERASİMOS Stefanos; **Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye (Tanzimat'tan LDünya Savaşı)**, (Çev.: B.Kuzucu), Belge Yayınlan, İstanbul 1987.
- YILDIZ Zekeriya**; Geçmişten Günümüze Bosna Hersek, **İstanbul 1993**.

MAKALELER

- Ahmet Refik; "Osmanlı İmparatorluğu'nda Fener Patrikhanesi ve Bulgar Kilisesi", **Türk Tarihi Encümeni Mecmuası**, 15. sene, Numara:85, 1341.
- AKARLI Engin Deniz; "XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki Nüfusunun Dini ve Irki Birleşimi", **B.T.T.D.**, S.59, C.X, Ağustos 1992.
- AKŞİN Sina; "Siyasi Tarih (1789-1908), **Osmanlı Devleti**, C. m, Cem Yay., İstanbul 1997.
- ALP İlker; "Balkan Yarımadasındaki Gelişmeleri" Askeri Tarih Bülteni, ATAŞE, Ankara 1998
- ATALAY Bülent; "Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri", **TÜRKLER**, (Ed.: H.C.Güzel,K.Çiçek, S.Koca), Yeni Türkiye Yayınları, C.Xm, Ankara 2002.
- BARKAN Ömer Lütfi; "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", **LÜ.İktisat Fakültesi Mecmuası**,XV-1/4,1953-1954.
- BİLİM Cahit; "Tercüme Odası", **OTAM**, S. 1, Ankara 1990.
- BOZKURT Gülnihal; "Azınlık İmtiyazları-Kapitülasyonlardan Tek Hukuk Sistemine Geçiş", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XIV/40, (Mart 1998).
- BOZKURT Gülnihal; "İslam Hukukunda Zimmilerin Hukuki Statüleri", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Kudret Ayıter'e Armağan'dan ayrı basım, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1988.
- ÇETİNKAYA Gökhan; "İsmi Olup da Cismi Olmayan Kudret: II. Abdülhamid'in Pan-İslamizm Politikası Üzerine Bir Deneme", **OSMANLI**, (Ed.: K.Çiçek-C.Oğuz), C.n., Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999.
- ERCAN Yavuz; "Balkan Türkleri ve Bulgarlar", **BELLE TEN**, LIV/209, Ankara 1990.
- ERCAN Yavuz; "Devşirme Sorunu, Devşirmenin Anadolu ve Balkanlardaki Türkleşme ve İslamlaşmaya Etkisi",**BELLE TEN**, L/198, Ankara 1987. ERCAN Yavuz; "Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimlerin Giyim, Mesken ve Davranış Hukuku", **OTAM**, s.l, Ankara 1990.
- ERCAN Yavuz; "Türkiye'de XV. Ve XVI. Yy.larda Gayrimüslimlerin Hukuki, İçtimai ve İktisadi Durumu", **BELLE TEN**, C.47/171.
- ER YILMAZ Bilal; "Osmanlılarda Millet Sistemi", **Osmanlı Ansiklopedisi**, C.VI, Ağaç Yayınları, İstanbul 1993.
- GEORGEON François; "H.Abdülhamid", **OSMANLI**, (Ed.: K.Çiçek-C.Oğuz), CH., Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999.

GÖLEN Zafer; "19. Yüzyıl'da Bosna Hersek'in Nüfusu" , **Toplumsal Tarih**, 9/54,1998.

GUBOĞLU M.; "Eflak ve Boğdan Voyvodalannın Bab-ı Âli İle Münasebetleri", **BTDD**, C.I., S.I.

GÜLSOY Ufuk; "Cizye'den Vatandaşlığa: Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni", **TÜRKLER**, (Ed.: H.C.Güzel,K.Çiçek, S.Koca), Yeni Türkiye Yayınları, C.XIV, Ankara 2002.

HAJEK A.; "Sırbistan", **İ.A.**, C. X, Ankara 1988.

HALAÇOĞLU Yusuf; "Bulgaristan", **DİA**, C.VI, İstanbul 1992.

İKSEL Settar F.; "İstanbul Rum Patrikhanesi", **BTDD**, C.XL, S. 63, Ankara 1972.

İNALCIK Halil; "Türkler ve Balkanlar", **BALKANLAR**, İstanbul, OBİV Yayınları, 1993.

İPEK Nedim; "Bosna-Hersek Göçü (1878-1914)", **Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı**, İstanbul 1995.

KALESHİ Hasan; "Türklerin Balkanlara Girişi ve İslamlaşma", **Tarih Enstitüsü Dergisi**, S.X-XI, İstanbul 1981.

KARANOVİCH Milenko; "Higher Education in Serbia During The Constitutionalist Regime, 1838-1858", **Balkan Studies**, volume 28,number one, Tessaioniki 1987. KARASU Cezmi; "1848 İhtilallerinin Osmanlılar Tarafından Algılanışı", **Yeni Türkiye**, 701 Özel Sayısı, C.31.

KARASU Cezmi; "XIX. Yüzyılda Eflak ve Boğdab'daki Rus İşgalleri", **TÜRKLER**, (Ed.: H.C.Güzel-K.Çiçek-S.Koca), C.Xn,Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002. KARATAY Osman; "Slavlar ve Bulgarların Kökeni", **TÜRKLER**, (Ed.: HC.Güzel- KÇiçek-S.Koca) C.H., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002. KARPAT Kemal; "Balkan", **DİA**, C.V, İstanbul 1992. KARPAT Kemal; "Eflak", **DİA**, C.X, İstanbul 1992.

KARPAT Kemal; "Ottoman Views and Policies Towards the Orthodox Christian Church", **TURCICA**, VOL.: 31, No.: 1-2,1986.

KODAL Tahir; "Osmanlı-İngiliz İlişkilerine Genel Bir Bakış (1553-1919)", **KÖK Araştırmalar (Osmanlı Özel Sayısı)**, Ankara 2000.

KODAMAN Bayram; "II. Abdülhamid Hakkında Bazı Düşünceler", **OSMANLI**, (Ed.: K.Çiçek-C.Oğuz), C.H, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999.

KURAT Akdes Nimet; "Panslavizm" **D.T.C.F.**, Ankara, 1953.

KÜÇÜK Cevdet; "Osmanlılarda "Millet Sistemi" ve Tanzimat", **TCTA**, C.IV,İletişim Yayınları, İstanbul 1985.

KÜÇÜK Mustafa; "Şark Meselesi Çerçevesinde ve ELMeşrutiyet'e Kadar Olan Dönemde Osmanlı Devleti'nin Siyasî Vaziyeti", **OSMANLI**, (Ed.: K.Çiçek-C.Oğuz), C.H., Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999.

MOAĞANİN Nenan ; "Osmanlı Bosnası", **TÜRKLER**, (Ed.: HC.Güzel-KÇiçek. S.Koca), C.X ,Yeni Türkiye Yayınlan, Ankara 2002.

MUZBEĞ İskender; "Türkün Hoşgörüsü ve Sırp Kilisesi", **ERDEM** , C. 8, S.24, TIK, Ankara 1996.

Nafiz KUYUCUKLU; "Bulgaristan", **DİA**, C. VI.

ORTAYLI İlber 'Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet', **TCTA**, C.IV, İletişim Yay., İstanbul 1985.

ORTAYLI İlber; "İzmir'de İlk Bulgar Gazetesi", **TCTA**, C.I, İletişim Yay., İstanbul 1985.

ORTAYLI İlber; "Tanzimat Döneminde Balkanlarda Ulusal Kiliseler ve Rum- Ortodoks Kilisesi", **Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadî ve Sosyal Değişim Makaleler I**, Turhan Kitabevi, Ankara **2000**. ÖZCAN Abdülkadir; "Boğdan", **DİA**, C.VI, İstanbul **1992**.

PANAITE Viorel; "Osmanlı Hakimiyetinin Tuna Nehrinin Kuzeyinden Yayılışı: XIV ve XVI. Yüzyıllarda Eflak ve Boğdan", **TÜRKLER**,. (Ed.: H.C.Güzel-K.Çiçek- S.Koca), C.IX,Yeni Türkiye Yayınlan, Ankara 2002.

POLAT İlknur; "Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde Rum Eğitim ve Öğretim Kurumlanmn Yeri ve Önemi", **ÜATSB**, Ankara 1986.

POWICKE Fred J.; "Bogomils", **Encyclopedia Of Religion and Ethics**, (Ed.: LHastings), C. II, New York 1909.

RAMET Pedro; "The Albanian Orthodox Chuch", **Eastern Christianity and Politics In The Twentieth Century**, (Ed.: P. RAMET), Volume I, Duke University Press, Durham and London, 1988.

ROGEL Carole; "The Wandering Monk and the Balkan National Awakwnig", Nationalism in a Non-National State The Dissolution of The Ottoman Empire, (Ed.: William W.Hadded and William L. Ochsenwald), Colombus Ohio State University 1977.

SHAW Stanford; "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet", **TCTA**, C. IV, İletişim Yay., İstanbul 1985.

SONYEL Salahi; "Büyük Devletlerin Osmanlı İmparatorluğu'nu Parçalama Çabalarında Hristiyan Azınlıklann Rolü", **BELLETEREN**, c.XLIX/195 (Aralık 1985). STAVRIANOS L.S.;"The influence Of The West On The Balkans", **The Balkans In Transition**, (Ed.:

Charier and Barbara Jelavich), University of California Pres, Berkley and Los Angeles, 1963.

TEKİNDAG Şehabettin; "Osmanlı İdaresinde Patrik ve Patrikhane", **BTDD**, C.n, S.H. TODOROV Nikolay; "Social Structures in The Balkans During The Eighteenth and Nineteenth Centuries", **Etudes Balkaniques**, No: 4,1985.

TODOROVA Olga; "The Nineteenth-Century Bulgarians' Perception Of The Jews", **Etudes Balkaniques**, No-3-4,1995

TÜRKÖNE Mümtaz'er; "Osmanlılarda Islahat ve Teceddüt", **Osmanlı Ansiklopedisi**, C.VI, Ağaç Yayınlan, İstanbul 1993.

VRYONIS Speros. JR; "The Greeks Under Turkish Rule", **Studies on Byzantium, Seljuks, and Ottoman, Undena Publications**, (Ed:Speros Vryonis Jr.) Volume 2, Malibu 1981.

WİTTEK Paul; "Ankara Bozgunundan İstanbul'un Zaptına (1402-1455)" , (Çev.; Halil İnalıcık), BELLETEN, VII/2, 1943.

ZIMONYI Istvan; "Bulgarlar ve Ogurlar", **Genel Türk Tarihi**, (Ed:H.c. Güzel, A, Birinci), Yeni Türkiye Yay., C.H, Ankara 2002.

BİLDİRİLER

ADANIR Fikret; "Balkan Ulusal Kurtuluş Hareketleri ve Osmanlı-Rus İlişkileri", **Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yd (1491-1992)**, TTK, Ankara 1999.

ALP AN Necip P.; "Osmanlılar Zamanında Türklerle Arnavutlar Arasındaki Geleneksel Hukuk İlişkileri", **HL Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, C.IV, Kültür-Turizm Bakanlığı-Milli Folklor Araştırma Dergisi Yayınlan, Ankara 1987.

BAĞIŞ Ali İhsan; "İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun Toprak Bütünlüğü Politikası ve Türk Diplomasisinin Çaresizliği", **Çağdaş Türk Diplomasisi:200 Yıllık Süreç,Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Ankara 1999.

ÇOLAKU Şaban; "İstanbul'daki Bazı Arnavut Aydınlanmn 19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Arnavutluk Sorununa Katkısı Üzerine", **XI.TTK**, C.IV, Ankara 1994

DELİLBAŞI Melek; "Balkanlarda Osmanlı Fetihlerine Karşı Halkın Tutumu", XEI, **Türk Tarih Kongresi**, C.fıl, Kısım. I, Ankara 2002.

DİMÇEV Dİmo N; "Osmanlı Döneminde Türk-Ulah Münasebetleri", **XHL TTK, Kongresi**, C.m., Kısım I., Ankara 2002.

DİRİMTEKİN Feridun; "Muasır Bizans Kaynaklarına Göre Osmanlılar'ın Rumeliye Geçiş ve Yerleşmeleri", **VHLTTK.Kongresi**, Ankara 1973.

DUKA Ferit; "XV-XVm. Yüzyıllarda Arnavut Nüfusun İslamlaşması Sürecinin Gidişatı Üzerine Gözlemler", **XI. Türk Tarih Kongresi- Bildiriler (5-9 Eylül 1990)**, C.IV, Ankara 1994.

ERDOĞDU Teyfur; "1856 Paris Kongresi- 1878 Berlin Kongresi Arasında Osmanlı Dış Politikası", **Çağdaş Türk Diplomasisi:200 Yıllık Süreç,Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Ankara 1999.

HAMZA Yusuf; "1839-1912 Yılları Arasında Makedonya'da Yaşayan Slav Halkının Eğitim, Kültür, Ekonomik ve Siyasal Yaşamında Tanzimat'ın Olumlu Etkileri", **Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu (Bildiriler)**, Ankara 1991. KÜÇÜK Cevdet; "Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslim Tebaaya Gösterilen Tolerans ve Bu Konuda Artın Paşa'nın Sultan İLAbdülhamid'e Sunduğu İki Layiha", **I. Milli Türkoloji Kongresi (İstanbul 6-9 Şubat 1978) Tebliğler**, Kervan Yayınları, İstanbul 1980.

MOISEYEV P.P.; "1877-1878 Yıllarındaki Türk-Rus Savaşı Döneminde Osmanlı İmparatorluğu", **Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl (1491-1992)**, TTK, Ankara 1999. Mustafa Ali Mehmet; "Romanya'da Yayımlanan Belgelere Göre: 1877/1878 Savaşından Önce Türk-Romen İlişkileri Hakkında Bazı Gözlemler", **Uluslararası Mithat Paşa Semineri Bildiriler ve Tartışmalar, (8-10 Mayıs 1984 Edirne)**, TTK, Ankara 1986.

ORTAYLI İlber; "Osmanlı İmparatorluğu'nda Milliyetçilik (En Kalıcı Miras)", **Xfll.TTK**, C.n, Ankara 2002.

TURAN Ömer; "Amerikan Protestan Misyonerlerin Bulgar Milliyetçiliğine Katkıları", **XH. TTK**, C.ni, Ankara 1999.

SUCESKA Avdo; " Osmanlı Yönetimi Altında Yugoslavya Ulus ve Halklarının Tarihindeki Bazı Ayrımcı Nitelikleri", **X. TTK**, C.IV, Ankara, 1993. VELİMAN Valeriu; "Osmanlı Devleti ve Romen Prenslüklerinde 1821 Senesi Olayları", **IX. TTK**, C.n., Ankara 1988.

YÜCEL Yaşar; "Balkanlarda Türk Yerleşmesi ve Sonuçları", **Bulgaristan'da Türk Varlığı I, Bildiriler (7 Haziran 1985)**, Ankara 1987.

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BKIRCILAR Nimet Ayse, XIX. Yüzyılda Balkanlarda Dinsel Yapı ve Bunun Ayrılıkçı Hareketlere Etkisi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, No: 137023, 2003, s. 5.

ÖZGEÇMİŞ

04.03.1974 tarihinde Adıyaman ili Gerger ilçesinin Kütüklü Köyünde doğdum. İlkokulu İstanbul'un Üsküdar İlçesindeki 4.Murat İlköğretim okulunda, ortaokul eğitimini Kadıköy İmam Hatip Lisesinde gördükten sonra son sınıfı dışarıdan vererek diplomayı Pendik İmam Hatip Lisesinden aldım.1994 yılında Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünü kazandım. 1998 yılında bu bölümden mezun oldum. 2009 Eylülünde Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Programında yüksek lisansa başladım ve devam etmekteyim. Aynı zamanda bir özel kurumda çalışmaktayım. Evliyim Halit, Etkâ ve Selma adlarında üç çocuk babasıyım.